

**T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**1960-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE İŞÇİ
SINIFININ ÖRGÜTLENMESİ, GELİŞİMİ VE
SİYASETE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Uğurcan GÜCÜYENER

**Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Çiğdem ÜSTÜN

ŞUBAT 2022

T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**1960-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE İŞÇİ
SINIFININ ÖRGÜTLENMESİ, GELİŞİMİ VE
SİYASETE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Uğurcan GÜCÜYENER

ORCID ID: 0000-0002-7719-0012

Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

“Bu tez 01/02/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Doç. Dr. Çiğdem ÜSTÜN	BAŞARILI	
Dr. Tacettin Gökhan ÖZÇELİK	BAŞARILI	
Dr. Şadan İnan RÜMA	BAŞARILI	

Enstitü Müdürü
Onay

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygu olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Uğurcan GÜCÜYENER
01.02.2022

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı özenle takip eden danışmanım Doç. Öğr. Üyesi Çiğdem ÜSTÜN'e değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Ayrıca görüş ve önerileriyle hazırlamış olduğum tezimi kabul eden değerli jüri üyelerine teşekkür ederim. Bu vesileyle tüm hocalarıma ve tezimin son okumasında yardımlarını sunanlara teşekkürlerimi borç bilirim. Son olarak bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim anneme ve aileme şükranlarımı sunarım.

Uğurcan GÜCÜYENER

01.02.2022

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	ii
TABLO LİSTESİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: 1960-1980 ARASI TÜRKİYE İŞÇİ SINIFININ GELİŞİMİ.....	17
1.1. Uluslararası Alanda Siyaseten İşçilerin Durumu, Türkiye'ye Yansımaları ve Örnek Alınan Durumlar	20
1.2. Türkiye'nin Ekonomik Gelişimi.....	21
1.3. Siyasi Gelişim.....	26
1.4. 1960-1980 Arasında İşçi Sınıfının Niceliksel Değişimi.....	36
1.5. Sendikaların Kurulması.....	41
BÖLÜM 2: SİYASİ PARTİLERİN İŞÇİLER İLE İLİŞKİLERİ.....	53
2.1. Sivil Toplumda Örgütlenme.....	66
2.2. Siyasi Partiler ve İşçiler.....	71
2.3. TİP ve TKP Örneği.....	81
2.4. CHP ve AP'de Görülen Etkiler.....	90
2.5. Yerel Siyasette Görülen Etkiler.....	95
BÖLÜM 3: 1960-1980 ARASINDA TOPLUMSAL OLAYLAR VE İŞÇİ HAREKETLERİ.....	99
3.1. Alpagut Eylemi.....	104
3.2. 15-16 Haziran Eylemleri.....	105
3.3. KDÇF Örneği.....	107
3.4. Kavel Grevi Örneği.....	108
3.5. Tarih Olayları.....	110
3.6. Derby Lastik Fabrikası Örneği.....	111
3.7. Berec Grevi.....	112
3.8. Saraçhane Mitingi.....	114
3.9. TEKSİF Grevi.....	115
3.10. Ereğli Demir ve Çelik Grevi.....	116
SONUÇ	118
KAYNAKÇA.....	124

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DİP	: Demokrat İşçi Partisi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
İKG	: İstanbul Komünist Grubu
KDÇF	: Karabük Demir Çelik Fabrikası
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MC	: Milliyetçi Cephe
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SK	: Sendika Kanunu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEKSİF	: Türkiye Tekstil,Örme,Giyim ve Deri Sanayii İşçileri Federasyonu
TİÇSF	: Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TÖS	: Türkiye Öğretmenler Sendikası
TSEKP	: Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi
TSF	: Türkiye Sosyalist Fırkası

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Yıllara Göre Çalışan İşçi Sayısı.....	38
Tablo 2: 1973-1980 Grevleri.....	39
Tablo 3: Çalışma Bakanlığı'na Göre 1963-1971 Grevleri.....	39
Tablo 4: 1967-70 Konfederasyonlara Göre Greve Çıkan İşçi Sayısı.....	40
Tablo 5: Sendikalı İşçi ve Sendikalaşma Oranının Yıllara Göre Dağılımı (1948-1963).....	44
Tablo 6: Çalışma Bakanlığına Bildirilen Üye Sayısı (Temmuz 1967).....	45
Tablo 7: Yıllara Göre SSK'lı ve Sendikalı İşçi Oranı ile Sendika Sayısı.....	48
Tablo 8: Kent ve Kırsal Nüfus Yüzdeleri.....	74
Tablo 9: İşçi Hareketlerinin Hareket Biçimlerine Göre Dağılımı.....	114

Nişantaşı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: 1960-1980 Yılları Arasında Türkiye İşçi Sınıfının Örgütlenmesi, Gelişimi ve Siyasete Etkisi

Tezin Yazarı: Uğurcan Gücüyener **Danışman:** Doç. Dr. Çiğdem ÜSTÜN

Kabul Tarihi: 01.02.2022

Sayfa Sayısı: v (öncü kısım) + 126 (tez)

Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Bilimsel Dalı: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

1960-1980 döneminde işçi sınıfının hareketliliği ve toplumsal yaşama etkisi Türkiye'nin diğer dönemlerine göre farklı bir anlam taşımaktadır. Türkiye tarihinde işçi mücadelesi daha erken tarihlerde başlamış olsa da Türkiye işçi sınıfının tam anlamıyla olgunlaştığı ve bir sınıf olarak hareket ederek toplumsal ve siyasal yaşama etki ettiği dönem asıl olarak 1960'lar ile başlamaktadır. 1960-1980 döneminde Türkiye işçi sınıfının gelişimi, siyasete etkisi ve örgütlenmesini araştırma gerekliliği 1960-1980 döneminin işçi sınıfı açısından hareketli bir dönem olmasından kaynaklanmaktadır. Manifestolar, resmi belgeler gibi birincil kaynaklar, anılar, kitaplar, makaleler, gazeteler vb. ikincil literatür incelemeleri yoluyla araştırma yapılmıştır. Bu süreçte eleştirel ve yorumlayıcı bilimsel paradigmalardan yararlanıldı. Bu süreç içerisinde işçi sınıfının ekonomik, örgütsel, nicelik ve niteliksel vb. gelişimlerinin farklı yönlerinin işçi sınıfının siyasete etki etmesinde belirleyici olabileceği görülmüştür. Buradan hareket ile işçi sınıfının bir sınıf olarak kendini var etmesi ve gelişimini sürdürmesi için 1960-1980 döneminde olduğu gibi siyasete ve toplumsal yaşama nasıl etkili olabileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İşçi, sınıf, örgütlenme, örgütlülük, siyaset

Nişantaşı University, Graduate Education Institute Abstract of Master's Thesis

Thesis Title: Organization, Development and Political Effect of the Working Class in Turkey Between 1960-1980

Author: Uğurcan Gęcüyener **Supervisor:** Assoc. Dr. ığdem ÜSTÜN

Date: 01.02.2022

Nu. of Pages: v (pre text) + 126 (main body)

Department: Political Science and International Relations

Subfield: Political Science and International Relations

The mobility of the working class and its impact on social life in the 1960-1980 period has a different meaning compared to other periods in Turkey. Although the workers' struggle in Turkey's history started earlier, the period when the Turkish working class fully matured and acted as a class and influenced social and political life actually begins with the 1960s. The necessity of researching the development, political impact and organization of the working class in Turkey in the 1960-1980 period stems from the fact that the 1960-1980 period was a dynamic period for the working class. Primary sources such as manifestos, official documents, memoirs, books, articles, newspapers, etc. Research was conducted through secondary literature reviews. In this process, critical and interpretive scientific paradigms were used. In this process, the economic, organizational, quantitative and qualitative etc. of the working class. It has been seen that different aspects of their development can be determinative in the working class's influence on politics. From this point of view, it has been seen how the working class can be effective in politics and social life, as it was in the 1960-1980 period, in order for the working class to exist and continue its development as a class.

Key words: Worker, class, organization, organization, politics

GİRİŞ

Tezin Amacı

Bu çalışmada 1960-1980 yılları arasında Türkiye işçi sınıfının gelişimi, örgütlenmesi ve siyasete etkisi ekseninde bir değerlendirme yapılmaktadır. Çalışmanın kapsamı işçi hareketi ve sınıf kavramı arasında kavramsal bir tartışmayı kapsamamaktadır. Toplumsal olaylar içerisindeki işçi hareketleri kesiminin siyasete etkisine odaklanılmaktadır. İşçi ve toplumsal olayların sınıfının 1960-1980 arasında hem eylemsel olarak hem de politik bilincinin yükseldiği ve harekete geçtiği, bu durumun etkilerinin Türkiye’de belirleyici rol oynadığı bir dönem olduğu 1960-1980 dönemi incelendiğinde açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Bu etkinin oluşumu ve gelişim süreci incelenmekle birlikte bu etkinin kaynağının ne olduğu konusu açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu hareketlilik aynı zamanda günün koşulları ile ilişkili olsa bile sadece koşullar ile açıklamaya çalışmak eksik kalabilir. Dolayısıyla işçi sınıfının bu dönemdeki örgütlenmelerine, örgütlenme pratikleri ve bu örgütlenmelerin etkisi incelenmiştir. Ayrıca bu örgütlerin siyaset sahnesini nasıl etkilediği konusu üzerinde durulmuştur.

Araştırma konusu Türkiye işçi sınıfını kapsamaktadır. Türkiye işçi sınıfının gelişim süreçlerini, bu gelişime katkı sağlayan işçi sınıfının örgütlenmesinin niteliğinin anlamı, işçilerin sayısal olarak örgütlenmesinin fazlaşması, işçi sınıfının toplumsal olaylardaki yeri ve bu toplumsal olayların işçi sınıfıyla bağlantılı etkisinin siyasete yansımaları toplumsal olaylar üzerinden incelenmiştir. Bu gelişimin örgütsel karşılığı ve ilerleyişi de siyaset alanında analiz edilmiştir. Ancak siyaset sadece seçimler ve temel siyasi konulardan oluşmaktan öte toplumsal yaşamın birçok yönünü etkilediği için toplumsal yönlerde ele alınarak incelenmiştir. Bu kapsamda işçi örgütlerinin yapısı, ilerleyişleri ve siyasete etkileri üzerinden Türkiye işçi sınıfının bahsedilen dönem çerçevesinde gelişimi, örgütlenmesi ve siyasete etkisi üzerine çalışılmıştır.

Gelişim süreci incelenirken Türkiye işçi sınıfının 1960-1980 arası dönemini kapsayacak şekilde, sınıf bilincini oluşturan etkenler, işçi sınıfının bir sınıf olarak hareket etmesini sağlayan etkenler ve bu işçi örgütlenmelerinin gelişime nasıl bir katkı sunduğu incelenmek ile birlikte, işçi sınıfı örgütlerinin işçi sınıfının gelişim sürecindeki etkilerini sınıfın gelişimi ile karşılıklı etkileşimi de inceleme konusu olmuştur. Konunun özellikle

araştırma sebebi olması temel olarak toplumsal olayların işçi sınıfını içine alacak şekilde gelişmesi ve işçi sınıfıyla bağlantılı gelişen toplumsal olayların siyaseten karşılıkları olmasıdır. Ayrıca araştırma nedenlerinden birini 1960-1980 döneminde Türkiye işçi sınıfının siyasete ağırlığını eylemsel ve siyaseten ortaya koyması oluşturuyor. Bu etki sadece siyasetin bugün dar anlamda sıkıştırıldığı alandan çok ötede bir etki alanını oluşturmaktadır. 1960-1980 döneminde Türkiye işçi sınıfı aynı zamanda kendi örgütlenmeleri aracılığıyla toplumsal yaşamı dönüştürmekte ve müdahale etmektedir. Bu etkiyi oluşturan nedenlerin açığa çıkarılması ve günümüzde de Türkiye işçi sınıfının önünün açılması 1960-1980 arasındaki pratiklerin ve durumun tam anlamıyla anlaşılması ve analiz edilmesi ile gerçekleşebilir. Dolayısıyla 1960-1980 arası Türkiye işçi sınıfının kendi damgasını vurduğu dönemin anlaşılması yol gösterici olabilecek bir nitelik taşımaktadır.

Bu çalışmanın temel amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- 1-) İşçi sınıfının örgütlenmesi süreci ile birlikte örgütlenme yapıları ve Türkiye işçi sınıfının 1960-1980 döneminde içinde bulunduğu örgütlenmelerin incelenmesi aracılığıyla Türkiye işçi sınıfının 1960-1980 döneminde toplumsal olaylar açısından ne gibi etkiler bıraktığının anlaşılması,
- 2-) İşçi sınıfının gelişimi ve örgütlenmesinin siyaset alanında nasıl bir etkisi olduğunu incelemek,
- 3-) Sınıf siyaseti ve sınıf mücadelelerinin ilerleyişi hakkında 1960-1980 dönemi Türkiye'si üzerinden genel anlamda sınıf mücadelelerinin ilerleyişi ve toplumsal etkilerini araştırmak.

Bu amaçlara ulaşabilmek için şu sorulara cevap verilecektir: İşçi sınıfının örgütlenmesi, gelişmesi, bilinçlenmesi ve siyasete etki yapabilmesi için bir işçi sınıfı partisi gerekli midir? Türkiye işçi sınıfının 1960-1980 dönemindeki örgütlenmesi nasıl bir süreç geçirmiştir ve hangi kuruluşlar aracılığı ile gerçekleşmiştir? Bu örgütlenmenin niteliği ve niceliğinin durumu siyaseti nasıl etkilemiştir?

Tezin Önemi

İşçi sınıfının 1960-1980 aralığındaki hareketliliğine anlam verebilmek için 1960 öncesinde işçi hareketlerini 1960'lardan sonra da belirleyen bazı olaylara bakmak,

1960-1980 arasındaki işçi hareketlerini ve toplumsal olayları anlamak açısından da bir ihtiyaçtır. Bu kapsamda 1960-1980 arası dönemi incelemeden önce 1960-1980 dönemine de etki eden 1960 öncesine Cumhuriyet'in kuruluş sürecinden başlayarak bakmak gereklidir.

Tokmakçıoğlu'nun aktardığına göre (2020: 104) İstanbul'da Tophane fabrikası işçileri tarafından 1894'te gizli, sınıf bilinci taşıyan Osmanlı Amele Cemiyeti adında bir örgüt kurulmuştur. Bu örgütten sınıf bilinci taşıyan ilk örgüt olarak bahsetmiştir. 4.000'den fazla işçinin olduğu fabrikada işçiler bir komite kurmuşlardır. Avrupa'daki Jöntürkler ile temasa da geçen işçi komitesi İstibdat'ın baskıları sonucunda kapatılmıştır. İşçi mücadelesinin 1923 öncesine dayanan kökleri de vardır. Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren Osmanlı içerisinde tarihsel süreçte bir çok farklı işçi örgütü kurulmuş, bu örgütlere bağlı olarak veya bağlı olmadan farklı şekillerde grevler ve eylemler gerçekleştirilmiştir. Bu durumdan hareket ile işçi hareketinin köklerinin 1923 öncesinde de olduğunu ve bir filizlenme şeklinde ortaya çıkmaya başladığını söyleyebiliriz.

Tunçay'a göre (1978: 23) Türkiye'de solun esasen İkinci Meşruiyet ile birlikte varlık göstermeye başlaması bir tesadüf değildir. 1908 hareketi de burjuva devrimleri kategorisinde bulunmaktadır. Nasıl ki 1789 sonrası Avrupa'da modern sol oluşmaya başladıysa, 1908-1925 sonrasında Türkiye coğrafyasında modern bir sol hareket oluşmuştur. Türkiye coğrafyasında işçi hareketinin kökleri Osmanlı'nın son dönemlerine kadar dayanmaktadır. Bu dönemde sınıf bilincinden yoksun işçi hareketleri olsa da 1908'den sonra işçi hareketi belli ölçülerde sınıf bilinci kazanmaya başlamıştır. İşçi örgütlenmeleri kurulmuş ve örgütlenmiştir. Bu işçi örgütleri siyasi partiler etrafında olduğu gibi ekonomik temellere dayalı örgütler olarak da ortaya çıkmıştır. İşçi hareketleri ve işçi örgütlenmeleri 1960'lardan önce 1908 ile birlikte bazı aralıklarda hız kazanmak ile birlikte bazı aralıklarda kesintiler yaşamıştır. Bunun nedeni ise genellikle işçi hareketinin üzerinde oluşturulan baskı olmuştur. İşçi hareketi ise çağdaş anlamda 1908 sonrasında oluşmaya başlamıştır. 1908'in burjuva devrimi olmasının nedeni modern sınıflı bir toplum yaratılması ve burjuva toplumunun oluşmasının ilk adımı olmasıdır. 1908 sonrasında diğer dönemlere göre burjuvaziye alan açan bir durum gelişmiştir.

1923'e giden süreçte Tunçay'ın da belirttiği gibi (1978: 106) Sovyetlere daha çok düşman işgalinden kurtulabilmek nedeniyle yakınlaşmıştır. Her taraftan kişiler milli mücadele döneminde başarı olması için ve Sovyetlerin desteğini almak için Sol'a bir alan açılmasına neden olmuştur. Bu sayede işçi hareketleri ve Sol kendine geliştirebilecek bir alan bulabilmiştir. İşçi sınıfının mücadelesini temel alan bir çok işçi örgütünün kurulması işçi hareketinin hareketlenmesine de neden olmuştur. Sol, işçi örgütlenmeleri ve hareketlerinin kökenleri ve siyasal çizgisinin oluşmaya başlaması olarak değerlendirilebilecek 1923-1960 süreci sınırlı da olsa 1960-1980 dönemini de farklı açılardan etkilemiştir. Her ne kadar 1960 öncesi sol ve işçi hareketlerinin ivme kazanmasında koşulların ve şartların etkisi varsa da belli dönemlerde yukarıda olduğu gibi etkenlerde işçi örgütleri ve işçi hareketlerine alan açmıştır. Bu alanda manevra kabiliyeti bulan hareketler daha etkili olabilme imkanı yakalabilseler de hızlı değişen şartlar tekrardan baskıyı getirecektir. Çünkü açılan bu alan tamamen dönemin şartları içerisinde stratejik olarak dönemin yönetimi tarafından atılan bir adımdan ibarettir.

Cumhuriyet'in ilanından itibaren Türk siyasal hayatında sol hareketlerin yasaklandığını gözlemlemek mümkündür. Erdem, bu yasaklamaların iktidar partilerinden bağımsız bir devlet politikası haline geldiğini savunur (2020: 303). Aynı eserinde Erdem tek parti döneminde mahkemelere, basına ve kamuoyuna yansıyan sol düşünce ve örgütlenme üzerindeki operasyonları yıl yıl örneklemiştir. Bu tek partili dönem sonrasında baskı olmadığı anlamına gelmemekle beraber bu çalışmada da göreceğimiz üzere işçi hareketi 1960 sonrasında kendini olgunlaştırmaya devam edebilmiştir.

1920'li yıllarda çok farklı kesimlerden oluşan, işçi sınıfına dayalı veya işçi sınıfı mücadelesine yaslanan farklı örgütlenmeler olduğu görülmektedir. Örneğin; "Beynelminel İşçiler İttihadı" ve "Türkiye İşçiler Derneği" 1922'de İstanbul'da bulunan iki Marksist işçi kuruluşudur. İstanbul işçileri ayrıca Ermeni Sosyal Demokrat Fırkası, Osmanlı Mürettepler Cemiyeti, Reji Tütün İşçileri Cemiyeti gibi örgütlenmeler içindeydiler (Tunçay, 1978: 312). Bu örgütlerin işçi sınıfı ile bağları olsa da 1960'larda olduğu gibi işçilerle birlikte daha sıkı ve kitleselleşmiş, harekete geçirici bağları olduğunu söyleyemeyiz. Belli ölçülerde de 1920'lerin işçi örgütlerinin harekete geçirici etkisi olsa da bu nicelik ve nitelik olarak bir etkiyi oluşturmamaktadır. 1923-1960 arası işçi hareketinin bir güçten çok tohum şeklinde olduğunu söyleyebiliriz. 1925 yılında

çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ile işçilerin grev, sendika, örgütlenme olanakları kısıtlanmıştır. Buna rağmen işçilerin grevlerine rastlamak mümkündür;

1925'in Ağustos ayı Şirket-i Hayriye işçilerinin grevi, 1926 ve 1927'de liman işçileri, 1927'de tütün işçileri, 1928'de dokuma, tütün, demir-çelik ve tramvay işçileri, 1929'da tramvay ve tütün işçileri, 1931'de Feshane ve tütün işçileri, 1932'de Seyr-i Sefain İdaresi işçileri, 1933'te Süreyyapaşa Mensucat Fabrikası işçileri, 1935'te Kuruçeşme Depoları işçileri, 1936'da tekrar Süreyyapaşa Mensucat Fabrikası işçileri greve gitmiştir (Tokmakçioğlu, 2020: 170).

Sınıf temelli hareketleri ve örgütlenmelerin her ne kadar engellenme çabası açık bir şekilde olsa da sayıldığı üzere 1923'ten 1936'ya kadar ve sonrasında da aralıklarla devam edecek şekilde işçi sınıfı kendi hareketliliği farklı açılardan devam ettirmiştir. Bu durum ayrıca işçi sınıfının hareketliliğinin köklerinin olduğunu da göstermektedir. İşçi hareketi kendiliğinden veya örgütlü bir çalışmanın sonucu olarak 1923-1960 arası dönemde de kendini göstermeye çalışmıştır. 1960'ların öncesi işçi hareketinin bir anlamda emeklediği yıllar olarak tanımlanabilirse, 1960-1980 arası dönemi işçi hareketinin ayağa kalktığı ve kitleselleşmeye başladığı yıllardır.

Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda bu emeklemelere bir örnek de kökeni 1911'e dayanan ulusal düzeyde merkezi bir işçi örgütü kurma girişimleridir. İzmir'de toplanan 1. İktisat Kongresi'nde "Türkiyenin dört bir köşesinden gelen 120 ile 130 kadar kadın ve erkek işçi delegesi, birbirlerine deneyimlerini aktarmak, söyleşmek ve tanışmak için böylece ilk ve önemli bir fırsat bulmuştur." (Güzel, 2016: 130).

İşçi sınıfının İzmir İktisat kongresinde bir temsiliyeti olurken, işçilerin talepleri de kongre içerisinde kapsamlı bir şekilde belirtilmiştir. Bu kongrede ayrıca işçilerin yan yana gelmesi deneyim aktarımı yanında işçilerin yan yana geleceği örgütlerin kuruluşunu sağlamıştır.

1920'lerde TSF deneyimi de önemli bir yer tutmaktadır. TSF önemli bir etki yaratamasa da işçi hareketinin sürekliliği gözükmemektedir. "1920'lerin başka önemli bir işçi hareketi de Türkiye Sosyalist Fırkası'dır. Bahariye Nezaretine bağlı işçileri bir araya getiren bu örgüt 1919 yılında İstanbul'dan iki aday çıkartmış olmasına rağmen siyaseten başarılı olamasa da debbağhane, tersane ve tramvay grevlerinin yürütülmesinde etkili

olmuştur.” (Tunçay, 1978: 78). TSF’nin de katkısıyla gerçekleşen grevden gördüğümüz kadarıyla işçi sınıfı 1919-1920 süreçlerinde de hareketlidir. Sol çevreler tarafından seçimlere aday çıkartılmakta ve grevlere destek sağlanmaktadır. Bu durum işçi hareketinin 1960’lardan önce de bir deneyimi ve işçi sınıfının hareketli olduğunu göstermektedir.

1920’lerden başlayarak hem tek parti döneminde hem de daha sonra 1960’lardaki işçi hareketini etkileyen örgütlenmeler de mevcuttur. Örneğin; “Amele Teali Cemiyeti’nin Üzeyir Avni (Kuran) ve Yusuf (Sidal) gibi yöneticileri mücadelelerini 1919’lardan beri sürdüren kişilerdi. Aynı işçi önderleri daha sonraki yıllarda da, Amele Teali Cemiyeti’nin kapatılmasından sonra da, mücadelelerini devam ettirmişlerdir. Bu iki işçi lideri 1946 ve 1947 sendikacılık hareketi içinde görevler yüklenmiş; 1947’de İstanbul Metal İşçileri Sendikası’nın (daha sonra Maden-İş adını alacaktır) kuruluşunu gerçekleştirmişlerdir. Bu sendikanın 1967’de DİSK’in kurucu sendikalarından Maden-İş’in öncülü olduğunu bildiğimizden Türkiye işçi hareketi tarihindeki sürekliliği” (Güzel, 2016: 131) görmüş oluyoruz.

İlerleyen dönemlerde işçi sınıfının örgütlenmesi anlamında 1960’lardan önce DİP’in kurulması ile bir girişimde bulunulmuştur. “Bu dönemde işçilerin örgütlenmesiyle ilgilenen bir diğer parti, 1950 yılının Eylül ayında kurulan “Demokrat İşçi Partisi”’dir. (Mahiroğulları, 2005: 79) Partinin kuruluşunu Ü.A. Kuran gerçekleştirmiştir. Kuran dönemin sendikacılarından İbrahim Güzelce ile iyi ilişkiler kurmuştur. Güzelce ise 1975’te DİSK’in Genel Sekreteri seçilmiştir.

Cumhuriyet’in kuruluşundan beri oluşan ve gelişen işçi hareketleri ve deneyimi 1923 öncesinden 1960 sonrasına farklı şekillerde taşınmıştır. Bu durum 1923’ten 1960’lara kadar oluşan sürecin 1960-1980 arası dönemde işçi hareketinin gelişim, örgütlenme ve siyasete etki etmesi gibi süreçleri de farklı açılardan belirlediğini göstermektedir.

1960-1980 arası dönemin yükselişini oluşturan temel etkenlerden bir tanesi 1960’a giderken süreç içerisinde işçi mücadelesi anlamında geçmiş dönemde işçi sınıfının yükselişinin temellerini hazırlayan bir işçi sınıfı temelli hareketin belli ölçüde tohumları atması ve 1960-1980 sürecinde de belirleyici olmasıdır. Bu temelin atılmasında 1920’de TKP’nin kuruluşu ve ardından gelen sendikal ve işçi örgütlenmesi deneyimleri

belirleyici bir etken olmuştur. İşçi sınıfının politik çizgi ve mücadelesinin belirlenmesinde TKP'nin kuruluşu bir belirleyen olduğu gibi, Cumhuriyet'e taşınan sendikal hareket ve işçi sınıfı mücadelesinin deneyimleri de 1960 öncesinin karakterini belirlerken, bu karakter 1960'ların ve 1970'lerin de karakterinin belirlenmesinde rol oynamıştır.

TKP'nin Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde işçi hareketine canlılık kazandırma ve örgütlenme girişimleri dönemin olayları içerisinde kendi izlerini göstermektedir. Bu durum İzmir İktisat Kongresi süreçlerine de yansımıştır.

Parti Tarihi: Türkiye Komünist Partisi'nin Kuruluş Dinamikleri çalışmasında (2021) belirtildiği gibi "TİÇSF ve İKG başından beri işçi sınıfını örgütlenme çalışmaları yürütüyordu. Türkiye İşçi Derneği'nin kurulması, 1919 seçimlerinde işçi sınıfı adına aday çıkartılmaya çalışılması, İstanbul'da örgütlenen 1 Mayıslar ve 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nde işçi grubunun taleplerine öncülük etme girişimleri bu çabanın göstergeleridir. 1922'de Türkiye İşçi Derneği bir kez daha İstanbul'daki işçi dernek ve kuruluşlarını tek bir çatı altında birleştirmek üzere bir çağrı yaptı. Bu çağrıya Beynelminel İşçiler İttihadı, Mürettibin-i Osmanlı Cemiyeti, Müstakil Sosyalist Fırkası ve Sosyal Demokrat Hınçak Partisi'nin olumlu yanıt verdiği ve söz konusu örgütlerin gönderdiği delegeler ile 1922 Temmuz'unda bir konferans gerçekleştirildiğine dair bilgiler mevcuttur."

Burada görüleceği üzere bir sınıf hareketi yaratma girişimleri Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde ve öncesinde de vardır. Bu ekseninde oluşan sınıfsal deneyimler ve oluşturulan politik çizgiyle birlikte amaçlar, benzer şekilde 1960'ların öncesinde ve 1960'ların sonrasında da kendini göstermektedir. İşçi sınıfı mücadelesi 1960'larda bir yükselişe sahne olurken birden 'gökten inme' şeklinde gelişmemiş, tarihsel süreçlerin ve verilen emeğin birikiminin döneme yansımaları şeklinde kendi özgün karakterini de oluşturmuştur. Örneğin; bu dönemde gerçekleştirilen örgütlenme ve kadro birikimi 1960'ların içerisinde ve öncesinde de 1960'lar sonrasında da etkileyecek şekilde biriktirilmiştir. Bu anlamda Cumhuriyet'in kuruluş süreci ve sonrasında oluşan emekler 1960'ların sonrasına giden yolu da örmüştür.

Bu çalışmaların da gösterdiği üzere işçi örgütlenmesinin ve işçi sınıfı mücadelesinin 1960'lerden öncesinde önemli bir deneyim ve emeği vardır. Bu emeğin somut olaylardaki karşılığını da dönemin toplumsal olayların içinde görebilmekteyiz. 1960-1980 arası sınıf hareketliliğinin ise 1960'ların öncesine dayanan kökleri olduğu görülmektedir. İşçi hareketlerinin Cumhuriyet'in başındaki durumuna da bakabiliriz.

İşçi hareketinin bu emekleme devresinde siyaseten farklı baskılara maruz kaldığı da bilinmektedir. Takrir-i Sükun kararları Cumhuriyet'in başlarında işçi hareketinin bastırılması amacıyla da kullanılmıştır (Mahiroğulları, 2005: 25). İşçi sınıfının siyaseten oluşturduğu kurumlar bu kararlar ile birlikte fiilen kapatılmıştır. Ayrıca fiilen Takrir-i Sükun ile birlikte her türlü dernek faaliyeti durdurulduğundan işçi dernekleri de kapatılmış, işçi hareketi farklı açılardan bastırılmıştır. Bunun bir nedeni de bir yandan "komünist" faaliyetleri engellemek olarak kendini göstermiştir. Sonrasında bu yasaklara 1938'de 'sınıf temelli sendika kurma' yasağı gibi yasaklar da eklenmiştir.

İşçi hareketi Cumhuriyet döneminin başlarında farklı şekillerde baskıya da maruz kalır. Bu baskı işçi örgütlenmelerini legal bir yapıdan illegal bir yapıya doğru kaymasını da sağlamak ile birlikte işçi örgütlenmelerinin faaliyetleri bu maruz kalınan baskının farklı açılarından dolayı bir dağılma veya sonlamaya doğru sürüklenmemiştir. İşçi örgütlenmelerinin varlığı ve etkisi farklı şekillerde ama sürekli bir şekilde devam etmek ile birlikte, deneyim ve etkisi ileriki dönemlere de taşınması, kadro ve politik çizgi anlamında sağlanmıştır.

1927'den sonra komünistlerin tutuklanması süreci (1927 tevkifatı) işçi hareketlerinin komünist hareketle bağı olduğundan 1920'lerde işçi hareketinin de bu durumdan etkilendiğini söyleyebiliriz. 1920'lerde işçi hareketinin baskılanmasının bir nedeni de işçi hareketi ile komünist hareket arasında oluşan bağ veya oluşabilecek bağ oluşmuştur. "Sonuç olarak buradaki komünist hareketle ilgili gelişmelerin tamamına bakıldığında, bir yandan bu hareketin önemli bir yayılma süreci içinde bulunmadığı, diğer yandan ise hükümetin her türlü komünist kıpırdanmaya, hatta böyle bir kıpırdanmaya yol açabilecek her türlü olanağa karşı katı önlemler aldığı ve bu önlemleri alırken de Moskova'yı hoşnut tutmak gibi sorunlarla hiç uğraşmadığı gözlenebilir." (Tunçay, 1992: 75). Bu nedenle komünist hareketin yanında gerçekleşen işçi hareketleri

de baskılanmıştır. 1920 ve 1930'larda işçi hareketlerinin komünist hareket ile bir bağı olmasının yanında bağımsız gelişen işçi hareketleri de vardır. Ancak iki türlü hareket de bir şekilde bastırılmaya çalışılmıştır.

1923 Cumhuriyet'in kurulması sürecinden 1960'lara kadar işçi sayısının artışına baktığımızda nüfus içerisinde işçi sayısının önemli bir yer tuttuğunu görmek ile birlikte işçi sayısının 1960'lardan öncesinde de düzenli bir artış içerisinde olduğunu görebiliriz. "Değişik kaynaklardan elde ettiğim verilere göre Cumhuriyet'in ilan edildiği sıralarda ülkemizde en az 111.950 en çok 114.400 işçi bulunduğunu sanıyorum. Bu o zaman 9 ya da 10 milyon olduğu tahmin edilen genel nüfus içinde azımsanamayacak bir rakamdır. 1927'de yapılan ilk resmi sayımda 37.460'ı kadın, 22.684'ü 14 yaşından küçük çocuk, toplam 147.128 işçi saptanmıştır. 1936 tarihli İş Kanunu kapsamına giren sanayi işçisi sayısı 1943'te 274.277'ye 1948'de 328.46'e ulaşmıştır. Bu rakam 1955'te 604.295 ve 1960'ta 824.881'dir." (Güzel, 2016: 127). Bu noktadan hareket ile işçileşme ve nüfus içerisinde işçi sayısının artış ivmesinin işçi hareketlerinin kökünün 1960 öncesine dayanması gibi, işçi sayısının artışının arka planında da 1923-1960 arası döneminin de temelleri yatmaktadır.

Zehra Kosova'nın anılarında görüldüğü üzere işçi örgütlenmesinin 1960'lardaki izleri takip edilebilmektedir. Her ne kadar 1960'lı yıllarda olan sendikal haklar olmasa da işçi örgütlenmesi adına farklı şekillerde girişimlerin olduğunu görebilmekteyiz. "Samsun'da tütün işçileri arasında iyi bir örgütlenmemiz vardı. Biz de kısa bir süre içinde buradaki arkadaşları tanıma imkanı bulduk, birlikte toplantılar yaptık, tütün işçilerinin sorunlarını çözme yolunda mücadele ettik. Gerçekten buradaki şartlar kötüydü, işçiler arasında tam birlik de yoktu, işveren istediği zaman istediği işçiyi atabiliyor, kimsenin sesi çıkmıyordu. Bu arada yine gizlice yürütmüş olduğumuz Müstakil Tütüncüler Sendikası'nın da örgütsel çalışmalarını yapıyorduk." (1996: 115). Ayrıca dönemin nüfus büyüklüğü düşünüldüğünde bu örgütlenme ve pratiklerin etkili olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zaten 1951 tevkifatı ve diğer tutuklama süreçleri de işçi örgütlenmelerinin bu etkisini kırmak ve yok etmek amacıyla duyulan korku ve endişeden ötürü gerçekleştirilmiştir.

1930'lu yıllara yaklaşırken Zehra Kosova anılarında Türkiye'nin şartlarından şu şekilde bahsetmektedir:

‘‘O yıllarda Türkiyemizde sanayi denilen bir şey yok. Köyler iki üç derebeyin elinde. Fakir köylüyü istedikleri gibi çalıştırıyorlar.’’ (1996: 24).

Bu satırlar aynı zamanda Türkiye'nin dönemin içerisindeki ekonomik koşulları hakkında fikir verdiği gibi mevcut toplumsal durum hakkında da fikir vermektedir. Köylülüğün durumuna baktığımızda hala ağalık/feodal üretim biçimleri devam etmekte ve köylülerin kötü durumda olduğunu görebiliriz. Bu durumun değişmeye başlaması ise 1960'lardan sonra başlayacaktır. Köylerden ve kırsaldan şehirlere göç olacak, kitlesel iç göç ile birlikte işçileşme artacaktır.

Bir başka örnekte ise Türkiye'de keskinleşmiş sınıfsal farklılıklar şu şekilde görülmekteydi:

‘‘Ama kimin çocukları? Varlıklı kimselerin, toprak sahiplerinin, yüksek memurların subayların çocukları okuyor. Şehirde emeğiyle çalışanların çocukları elbette ki okuyamıyordu. Hele köyde ırgatların çocukları.’’ (Kosova, 1996: 38).

Bu durum göstermektedir ki hali hazırda keskinleşen sınıfsal farklılıklar 1923-1960 arasında da kendini göstermektedir. Bu durum 1960'lardaki işçi hareketinin yükselişinin temelini de oluşturan etkenlerden bir tanesidir. 1960'lar bu keskinleşen sınıfsal farklılıkların daha fazla ön plana çıktığı yıllardır. Ancak gözükmemektedir ki bu durum bir anda oluşan bir olgu değildir.

1930'lu yılların durumuna baktığımızda, işçi sınıfının zor koşullar altında yaşamını devam ettirmeye çalıştığını görebilmekteyiz. Bir yandan yerli burjuvazi ve kırsal kesimde köy ağaları gelişip serpilirken sonrasında burjuvazi hakimiyeti tam anlamıyla ele almıştır. Ancak işçi sınıfı ve emekçilerin durumu 1930'larda da aynı şekilde yükü sırtlanan konumda olmaktan farklı bir durumda olmamıştır. 1930'lu yıllar aynı zamanda yerli burjuvazinin olduğu yıllar olduğu kadar bir yandan işçi sınıfının geliştiği yıllardır. 1923 ile birlikte yerli burjuvazinin oluşturulması bir devlet politikası olarak başlatılmıştır. Bu kapsamda burjuvazi devlet girişimleri ve imkanları ile desteklenerek ayağa kaldırılmıştır.

1930'ların sonuna geldiğimizde ise Cemiyetler Kanunu ile işçi örgütlerinin varlığını sürdürmesi ve etkin olması güç hale gelmiştir. Aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı koşullarında savaşın yükünün farklı şekillerde işçilerin sırtına yüklenmesi belli hareketlenmelere yol açsa da bu durum sınırlı olmuştur. 1938-1945 arasında işçi hareketlerini siyasal iktidar kendine bağlamanın farklı yollarını aramaya çalışmıştır. Bu durum işçi sınıfının gücünü ve kritik pozisyonunu göstermesi ile birlikte bir sürekliliğe de işaret etmektedir. İşçi sınıfını devlete bağlı bir şekilde devindirmek isteyen eğilim 1960-1980 sürecinde de bir 'gelenek' olarak kendini göstermektedir. Bu durumun farklı açıdan 1960'lar öncesinden 1960'a da taşınan bir 'gelenek' olduğu söylenebilir. Bu olgu aynı zamanda 1960-1980 döneminin işçi mücadelesinde de belirleyici olmuştur. 1960-1980 dönemindeki işçi hareketlerinin güçlü bir şekilde tarih sahnesine çıkmasının nedeni de farklı şekillerde 1960-1980 döneminde işçi sınıfının karşısına çıkan bu sorunu işçi sınıfının bağımsızlaşarak çözmesidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye işçi sınıfının örgütleri varlık göstermeye devam etmiştir. İzmir Sanayi İşçileri Birliği, Tütün İşçileri Birliği gibi, bunların yanında dernek ve yardımlaşma dernekleri de varlık göstermeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra atılan önemli bir adım da Cemiyetler Kanunu'ndaki değişikliklerden sonra sendikacılık faaliyetlerinin başlamasıdır. Uzun soluklu olamasa da bu dönemde atılan adımlar Türkiye'deki işçi hareketi için önemlidir.

İşçi sınıfının bağımsız örgütlenmelerinin bir etki oluşturabilmek için hareketlendiği her anda döneme göre yasal bir hareket içerisine girilmiş olsa dahi oluşturabileceği etki nedeniyle devlet tarafından işçi örgütlenmeleri engellenmek istenmiştir. Bu baskılara ve engellemelere rağmen işçi hareketi 1960'larda tekrar yükselişe geçmiş ve kendini göstermiştir. Aynı baskı ve engellemelerin farklı biçimlerini 1960-1980 döneminde de görebilmekteyiz.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan sendikacılık 1960'lara kadar devam edecektir. Bu dönemde tek parti döneminin sendikacılık ile iç içe geçtiğini görmekteyiz. İkinci Dünya Savaşı sonrası soğuk savaş döneminde sosyalizm fikri ve sosyalist partiler siyaseten tedirgin edici olmuştur. 'Hükümet, sosyalistlerin kurduğu ya da kurdurduğu, adeta siyasal rejimi sorgulayan sendikaları yakın takibe alarak kapatma fırsatı aramış;

sonuçta TSP, TSEKP ve bu partiler öncülüğünde kurulmuş sendikalar, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 16 Aralık 1946 tarihli kararıyla kapatılmış; yöneticileri kovuşturmayla uğramıştır.'' (Mahiroğulları, 2005: 56). 1946 ile başlayan sendikaların kapatılması süreci aynı zamanda dönemin CHP'si tarafından 'istenilen' sendikacılık tipini yaratmak içinde kullanılmıştır. Sendikalarda bu çerçevede CHP'nin yöneticilerinin ve etrafındaki kişilerin mutlak hakimiyeti sağlanmaya çalışılmıştır. Sendikacılık hareketi bir anlamda sınıfsal çıkarları güden örgütlerden çok, devlete bağlı, devletin işçi üzerindeki hakimiyetini kurma amacı güden kuruluşlar haline getirilmeye çalışılmıştır. 1946 sonrasında oluşturulmaya çalışılan sendikal örgütler siyasetten uzak, ne aşırı sol ne de aşırı sağ ile ilişkili siyaset ile bağı olmayan kuruluşlar gibi düzenlenmiş, yasal olarak da sınırlandırılmışlardır.

CHP'nin 1946'da devlete bağlı olan sendikacılık oluşturmaya çalışmasının temel motivasyonu işçi hareketlerini kontrol ve denetim altına almak korkusuna dayanmaktaydı. İşçi sınıfının sosyalist gruplarla kurduğu bağlantı CHP'yi terdirgin etmiştir. Bu nedenden CHP işçi sınıfını bir vesayet altına almaya çalışmıştır. Aynı istek ve amaç 1960-1980 arasında da devam etmiştir. Ancak işçi sınıfının 1960'lardan sonra 1946 sendikacılığından koparak bağımsız bir işçi hareketi yaratmak anlamında başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

1946 sendikacılığı ile aynı dönemde olan bağımsız işçi sendikacılığı arasındaki fark dönem içerisindeki işçi örgütlenmelerinde de farklılığını göstermekteydi. Sosyalist yönelimli sendikalar tamamen farklı bir sendikacılık yürütmekte ve farklı amaçlar gütmekteyken, devlete daha yakın olan sendikacılık anlayışları işçinin yararından çok farklı amaçlar gütmekteydiler. Sosyalist yönelimli sendikaların diğer sendikalardan temel farkı işçi sınıfının politik ve ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmek için sendikacılık yapmalarıydı. Dolayısıyla bu aradaki fark önemli bir açı oluşturmaktaydı. Bu durum ve farklılaşma kendini somut bir şekilde 1946'dan sonra 1967'de DİSK'in ve diğer bağımsız sendika ve işçi örgütlerinin kurulması ile birlikte somutlaşacaktı.

1946'da oluşan yeni sendikacılık alanında sendikacılık bürokrasinin temelleri de atılmaya başlandı. 1947'de çıkan Sendikalar Kanunu'nun kabul edilmesi sonrasında oluşan sendikal yapı tamamen devletin denetimi ve hakimiyeti içinde olmuştur. Sınıf

temelli bağımsız bir sendikal hareket ise 1960'lar ile birlikte oluşmaya başlayabilmiştir. 1946'dan sonra sendikacılık hareketi tamamen devletin güdümüne farklı araçlar ile sokulmuştur. Dolayısıyla 1946 ile 1960 arasında oluşan sendikacılık hareketi bir işçi hareketi olmaktan çok işçi hareketinin devlet tarafından denetim ve kontrol altına alınması girişiminden oluşmaktadır. Bazı çabalar dışında 1946-1960 arası sendikal hareket neredeyse tamamen devletin kontrolü altına sokulmuştur. Bağımsız bir işçi hareketinin olmadığı yerde ise işçi sınıfının gelişiminden veya sınıf çıkarları çerçevesinde örgütlenmesinden söz edemeyiz. 1946 sendikacılığının olduğu dönemde ise işçi sınıfı adına siyasete etki eden işçi sınıfına dayanan bir sendikal hareket de yoktur.

İç göç hareketleri ve hızlı kentleşme aynı zamanda kentlerin ve şehirlerin yapısını da değiştirirken bir yandan işçileşmeyi de sağlıyordu. Büyük kentlere insanlar büyük çoğunlukla iş imkanları için giderken, nüfus işçileşmekte ve kentlerde yoğunlaşmaktaydı. Bu toplumsal değişim aynı zamanda siyasetin etkilenmesine de bir temel hazırlamaktaydı. İşçi sınıfı büyürken, daha nitelikli bir hale geliyor, kentlileşiyor ve farklı değişik toplumsal farklılaşmalar yaşanıyordu. Dolayısıyla değişen toplumsal yapı siyaseti farklı şekillerde etkiliyordu. 1950'li yıllar bu gibi değişikliklerin yaşanmasının yanında işçileşmenin de arttığı yıllardır. Aynı şekilde 1950'lerde burjuvazi de oldukça gelişme ve güçlenme imkanı bulmuştur. İç göç hareketleri ve kentleşme gibi 1950'lerde yaşanan olaylar temelde sınıfsal nedenlere dayalı değişimler sonucunda yaşanmaktaydı. 1950'lerle birlikte iktidarın da değişmesiyle ABD'ye daha yaklaşılmış ülkeye ABD destekleri SSCB'nin yarattığı 'endişe' nedeniyle de akmaya başlamıştır. 1950'lerde parasal desteklerin yanında ülkeye yabancı sermaye girişi de hız kazanmaya başlamıştır. Bu örneklerde olduğu gibi sermaye alanındaki hareketlilik işçi sınıfının da olgunlaşması ve çoğalmasının yanında sömürü koşullarının da sertleşmesini getirmiştir.

1950'ler ile birlikte yaşanan iktidar değişimiyle gücü elinde fazlaca toplayan yeni iktidar işçi sınıfı ve muhalefetin her farklı kesimi üzerinde baskı oluşturmuştur. "1951 yılında yapılan toplu tutuklamalarla sosyalistlerin gücü iyice kırılmış, 1950'ler örgütlü solun işçi örgütlenmesi üzerinde etkin bir güç olmasının, onunla etkili bağlar kurmasının neredeyse imkansız hale geldiği bir dönem olmuştur." (Koçak, 2008: 71).

1950’lerde her türlü muhalefet kontrol ve baskı altına alınma amacı taşımıştır. Bu amacın karakteri de anti-komünist niteliğini de önceki dönemlerde olduğu gibi korumuştur. Toplu tutuklamaların bir nedeni de komünist hareketi ve muhalefeti baskılamaktır.

İşçi sınıfının oluşumu kendi özellikleriyle birlikte 1950’lerde kendini var etmiştir. Daha önce bahsettiğimiz iç göç ve kültürel şekillenme bu dönemde ağırlıklı olarak gerçekleşmiştir. Bunun da katkısı ile oluşan işçi hareketleri ise 1960’ların karakterini belirleyici bir rol oynamıştır. Çünkü işçi hareketinin karakterinin belirlenmesinde Koçak’ın (2008: 73) belirttiği gibi kültürel yapı, kentler, çalışma koşulları, kısacası maddi koşullar belirleyici bir özelliktir. 1950’ler ile başlayan kentleşme ve 1960’lar boyunca devam eden bu farklılaşma filmlere de konu olduğu gibi toplumsal yaşamda da belirleyici olmuştur.

1950’li yıllar sermayenin ülkeye girmeye başlaması ile birlikte sanayi ve üretim alanında gelişmelerin de hızlandığı yıllardır. Bu anlamda işçi sınıfının gelişim sürecinde 1950’ler işçi sınıfının oluşumu anlamında dikkate değer yıllardır. 1950’li yıllar bahsettiğimiz üzere mevcut maddi koşulların farklılaşmaya başladığı yıllardır. Bu kapsamda işçi sınıfının örgütlenme ve gelişim süreçleri de farklılaşmaya uğramıştır. İşçileşme ve kentleşme hızla artmaya başladığı için bu durum işçi sınıfının mücadele şeklini ve gidişatını belirlemiş, ülkenin değişen koşulları siyaset yapış tarzı ile birlikte siyasetin kendisini de etkilemiştir.

1950’lerde işçi sınıfının örgütlenme oranları günümüz ile yakındır. Ancak örgütlenmenin niteliği ve doğrultusu 1950’lerde farklıdır. Bunun nedeni ise henüz 1946 sendikacılığının 1950’lerde devam etmesidir. 1950’lerde bağımsız işçi örgütlerinin kurulmasının arayışının izleri de bulunmaktadır. Bu anlamda 1950’lerden sonra oluşan işçi hareketi bir birikimin sonucudur. 1960’ların öncesinde bir işçi hareketi olduğunu ve bu hareketin emeklerinin sonucu olarak bazı kazanımların gerçekleştiğini belirtebiliriz. Saraçhane mitingi bu kazanım ve birikimlerin 1960’ların hemen başında olan bir yansımasıdır. İşçi mücadelesinin ilerleyişinin 1960’ların öncesinden kaynaklanan köklerinin olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunun dayanakları olarak ise 1950’lerde ve öncesinde oluşturulmuş olan öncesinde bahsettiğimiz işçi örgütlerinin ve bunların

yarattığı sürekliliği örnek verebiliriz. Daha önce bahsettiğimiz işçi örgütlenmelerinin bu süreçte belirleyici bir rolü olmuştur. Bahsettiğimiz kazanımlar bu süreçte 1960'ların öncesinde oluşturulan işçi örgütlenmeleri ve kazanımlarına dayanmaktadır. 1950'li yıllar sadece kendi içerisinde bir dönem olmaktan çok aynı zamanda oluşturduğu nitelikler dolayısıyla sonraki dönem olan 1960-1980 dönemini de etkileyen bir nitelik olmuştur. Sendikal bürokrasi, işçi sınıfının devlet temelli bir ilerleyişe bağlanma çabası vb. bu dönemlerde daha da somutlanmaya başlamıştır. 1960-1980 dönemi ise bir anlamda 1960 öncesinde sendikal bürokrasiye karşı ve işçi sınıfının bağımsız bir hat çizmesi çabasının gerçekleştirilmesi uğraşı içerisinde yoğunlaşmıştır. 1960'larda işçi sınıfının örgütlenmesi, gelişimi ve siyasete etkisi ise saydığımız bu niteliklerden kopuş anlamında güçlendiği ölçüde daha da güç kazanmıştır. Dolayısıyla işçi sınıfının gelişim süreci bir yandan işçi sınıfının bağımsızlaşmasını içermek ile birlikte bağımsızlaştığı ölçüde siyasete etki etmesini içermektedir.

1950-1960 dönemi sermaye açısından önemli bir genişlemenin yaşandığı bir dönemdir. Sermayenin gelişim sergilemesi ise işçileşmeyi daha da arttıran bir unsur olmuştur. Aybar bu durumu farklı açılardan anlatmaktadır;

“1950 - 1960 sermaye çevreleri için bir altın dönem olmuştu. 27 Mayıs'da ise devletin geleneksel sahipleri dizginleri gene ele geçirmişlerdi. Yeni efendilere yaklaşmak, dirsek teması kurmak, zemini yoklamak, olanak bulunursa telkinlerde bulunmak gerekiyordu. Her fırsattan yararlanacaklardı tabii. Ve sinsice ağlarını örecektlerdi. Ama on yılda çok yol alınmıştı. Burjuvazi büyümüş, güçlenmişti. Uzmanlar yetiştirmişti. Demokratların iktidardan uzaklaştırılması, Türkiye'nin kapitalizm yolundan ayrılması demek değildi elbet. Bunu herkes biliyordu.” (1988: 77).

1950-1960 döneminde burjuvazi gelişimini sürdürmüş, sermaye ve Türkiye kapitalizminin gelişimi sürmüştür. 1960 öncesi dönemde burjuvazi ve sermaye güçleri örgütlenip güçlenmiştir. 1960'lardan sonra ise öncesinde pek fazla güçlü olmayan işçi hareketi de olgunlaşmaya başlamıştır. 1960-1980 arası dönem Türkiye'de sınıf mücadelesinin ekseninde açık bir şekilde olayların şekillendiği bir dönemde olmuştur.

1950’de yabancı sermayenin ülkeye girişı ayrıca gelen dış destekler ile birlikte yapılan özelleştirmeler burjuvazinin gelişimini sağlamıştır. Ayrıca 1950’ler bir farklılık gibi gözükse de sınıfsal açıdan burjuvazinin gelişimini sağlama iradesi anlamında bir kopuştan çok sürekliliğe işaret etmektedir. Burjuvazinin gelişimi devlet eliyle yapılan kolaylıkları da kapsamaktadır. Bir yandan işçileşme sağlanmakla birlikte devlet ucuz iş gücü oluşmasının koşullarını oluşturarak yeni serpilen burjuvazinin gelişebilme ve dış sermaye ile mücadele edebilecek kadar güçlenmesinin de yolunu açmıştır.

1960’lar ve 1980’ler ile birlikte 1923-1960 arasındaki şekillenen işçi mücadelesi çok farklı bir karakter kazanmaya başlamıştır. İşçi sınıfı daha örgütlü bir hale gelmiş, bazı kazanımlar sağlamış ve işçi mücadelesini temel alan örgütler bu dönemde kitleselleşmeye başlamıştır. Bu eksende 1960-1980 döneminde önceki döneme kıyasla işçi hareketliliği çok daha fazla artış göstermiştir. Bu kapsamda işçi sınıfının gelişim süreci içerisinde 1923-1960 önem taşıdığı gibi 1960-1980 dönemi çok daha farklı bir anlam ve önem taşımaktadır.

Yöntem

Bu tezin yazımında manifestolar, resmi belgeler gibi birincil kaynaklar, anılar, kitaplar, makaleler, gazeteler vb. ikincil literatür incelemeleri yoluyla araştırma yapılmıştır. Bu süreçte eleştirel ve yorumlayıcı bilimsel paradigmalardan yararlanıldı.

BÖLÜM 1: 1960-1980 ARASI TÜRKİYE İŞÇİ SINIFININ GELİŞİMİ

İşçi sınıfının 1960-1980 döneminde Türkiye’de gelişim sürecinin Türkiye’deki koşullar ile bağlantısı olduğu kadar dünyanın 1960-1980 dönemindeki koşullarının da Türkiye işçi sınıfının gelişimi ve hareket tarzı üzerinde belirleyici bir etkisi olmuştur.

Dünyadaki olayların Türkiye’deki işçi sınıfının gelişim sürecinde etkili olan unsurları olarak kısaca şunlardan bahsedebiliriz:

Sovyetler Birliği’nin etkisi, 1968 ile birlikte başlayan ve genelde gençlik hareketi şeklinde gelişen toplumsal olaylar ile bağlantılı olarak işçi sınıfı hareketi ile toplumsal olayların ilişkilenebilmesi, kapitalizmin gelişkinliğinin ilerlemesi, Sovyetler Birliği’nin etkisi ile birlikte kapitalist ülkelerde işçi hareketlerine diğer dönemlere göre göreceli olarak belli alanlar açılması, etkili bir sendikacılık ve işçi hareketinin olması, sınıf hareketlerinin etkinlik kazanması ve sınıfsal farklılıkların derinleşmesi ile birlikte işçi sınıfının belirli bir olgunluğa farklı açılardan ulaşması. Bu durumlar 1960-1980 arasında işçi sınıfının gelişiminde belirleyici olmuştur.

Türkiye ise 1960 anayasasının göreceli olarak örgütlenme, siyaset ve özgürlükler anlamında işçi örgütlenmelerine ve işçi sınıfının gelişmesine uygun koşulları yaratması, kapitalizmin belli bir gelişkinlik düzeyine ulaşması ile birlikte işçi sınıfının toplum içinde sayısal büyüklüğünün artması, sermayenin gelişmesi doğal olarak karşılığı olan işçi sınıfının da gelişmesi, işçi sınıfı temelli siyasi partilerin kurulması, işçi sınıfını örgütlü kılan sendikaların kurulması, işçi sınıfı hareketinin ve sol siyasi hareketlerin kitlesel bir hal almaya başlaması, işçi sınıfının kapitalizm dışında alternatif bir düzen amacıyla düzenden kopuk bir şekilde örgütlenmesi, ideolojik alanda ve toplumu etkileyen siyaset, sanat, kültür ve sinema vb. alanlarda işçi sınıfının etkisinin artması, siyasi alanda işçi sınıfının baskı uygulayabilecek bir güç haline gelmesi ve kendi hedefleri doğrultusunda kitleleri harekete geçirebilmek ile birlikte, siyasi düzeni siyaseten eylemleriyle şekillendirebilmesidir.

Bahsettiğimiz temel durumlar Türkiye işçi sınıfı açısından 1960-1980 arası dönemde belirleyici bir rol oynamıştır.

İşçi sınıfının gelişim sürecini kendi iç dinamiklerinde işçilerin sayısal büyüklüğü, ideolojik olarak ve toplumsal alanda ne kadar etkili olduğu, örgütlenmesinin niceliksel boyutu işçi sınıfının gelişiminde belirleyici olmuştur. Ayrıca örgütlenmelerin niteliği ve işçi örgütlenmelerinin kurulmuş olmasıyla birlikte işçi örgütlenmelerinin kitleselleşmesiyle siyaseti ne kadar dönüştürebildiği işçi sınıfının gelişim sürecinde etkili olmuştur.

Türkiye’de 1960-1980 döneminde sınıf mücadelesinin durumunu ve işçi sınıfının gelişimini kavrayabilmek için işçi sınıfının genel tanımıyla birlikte 1960-1980 dönemindeki niceliksel boyutuna ve niteliğine bakmak yerinde olacaktır.

1960 döneminin öncesinde de işçi sınıfı varsa da 1960 dönemiyle birlikte işçi sınıfı yeni bir evreye girmiştir. Bu evre niceliksel olarak büyümeyi içerdiği gibi aynı zamanda işçi sınıfının kendinin sınıf olarak bilincine varmasını da kapsamaktadır. Bu bilinç ise sadece dönemin koşulları içinde kendiliğinden oluşan bir bilinç değildir. Ekonomik olarak sınıf olmanın bilincine varılsa bile sınıfın politik olarak bilinçlenmesi işçi sınıfının kendi örgütlerini kurmaya başlaması ile birlikte ve var olan örgütlerin etkisi ile olmuştur. Bu dönemde işçi sınıfı sadece kendi koşullarını iyileştirecek taleplerde ve direkt olarak siyasi taleplerde de bulunmaktadır. Sadece ekonomik olarak sınırlı kalmayan talepler bir sınıf bilincinin başka bir evresine işaret etmektedir. Bu kapsamda işçi sınıfının tanımına ve durumuna bakabiliriz.

Koç’a göre; “İşçi, geçimini sağlayabilmek için işgücünü satmaktan başka yolu olmayan ve ayrıca işgücünü satabilme özgürlüğüne sahip bulunan ve üretimi kendi başına sürdürebilecek başka olanaklara sahip bulunmayan (mülksüzleşmiş) ücretlidir.” (2003: 8). Bu anlamda Türkiye’de iş gücünü ücretli olarak satmaktan başka çaresi olmayan ve mülksüz kesimin önemli bir oranda arttığını gözlemleyebiliriz. Mevcut koşullar 1960-1980 dönemi arasında Türkiye tarihindeki diğer dönemlere göre işçi sınıfı açısından daha elverişli koşullar yaratmıştır. Bu doğrultuda da işçi hareketliliği ve örgütsel faaliyetler de hız kazanmaya başlamıştır.

1960-1980 arası döneminin ortalarında işçi sınıfı kendi örgütlenmelerini kurması ve politik olarak bir güç haline gelmesiyle, ‘kendini kanıtlamıştır’ diyebiliriz. Bir yandan da aynı şekilde karşısında bir güç oluşturan burjuvazi de güçlenmeye ve kendi

örgütlerini kurmakla birlikte daha da güçlenmeye başlamıştır. Bu karşılıklı olarak yükselme dönemin kendi dinamikleri ile birleştğinde sınıf çelişkilerini arttırmış ve mücadeleyi hızlandırmıştır. Bu hızlanma sermaye için kendi örgütlerini oluşturmak ve devletin imkanlarını kullanmak şeklinde, işçi sınıfı için ise sendikalar, işçi sınıfının direkt olarak sınıf partilerinde ve yeni sınıf partileri kurarak örgütlenmeye başlamak şeklinde kendini göstermiştir. Bu dönemde işçi sınıfı içinde kendine ait gördüğü sol düşünceler kitleselleşmeye ve sahiplenilmeye başlamıştır.

Bunun somut olarak karşılığı ise seçimlerde, işçi sınıfının kendini ifade ettiği alanlarda ve toplumsal yaşamda da kendini göstermiştir. ‘İşçi sınıfı toplumsal ilişkilerde nasıl temel bir güç odağı haline geldi?’ sorusu bize önemli bir perspektif sunmaktadır.

Bu dönemde işçi sınıfı kendi bağımsız örgütlenmelerini oluşturması ve politik olarak iktidarı hedeflemesiyle siyasete ağırlığını koymuştur. İşçi sınıfının Türkiye tarihinde en önemli gelişim hareketi sınıf olarak bilince varılması ve iktidarı hedefleme adımıyla birlikte gerçekleşmiştir. İşçi sınıfının 1960-1980 döneminde nicelik olarak büyümesinin yanında sınıf bilincine erişerek bu doğrultuda hareket etmesi etkili olmuştur.

İşçi sınıfının bir güç haline gelmesinin nedenlerinin altında bir de işçi sınıfının niceliğinin bu dönemde artışının hızlanmasının da yattığı söylenebilir. Bir sınıf mücadelesinin oluşabilmesi için aynı zamanda ideolojik olduğu kadar nicelik olarak da bir işçi sınıfının büyümesi ve ekonomik alanda gelişimiyle birlikte olgunlaşması da 1960-1980 döneminde etkili olmuştur.

Türkiye nüfusu 1960-1980 döneminde işçileşirken bir yandan da emeğin değerinin sermaye sınıfı tarafından ucuza karşılanması eğilimli işçi sınıfının yoksullaşmasına ve beraberinde birçok soruna yol açmıştır. İşçi sınıfının 1960-1980 döneminde grevlerinde ve eylemsel olarak tepki göstermesinde ekonominin 1960-1980 sürecindeki gelişiminin nesnel koşullarının farklılaşması da yatmaktadır.

Ayrıca somut olarak işçilerin 1960-1980 dönemindeki tepkilerinde çalışma saatleri, çalışma koşullarının kötü ve sağlıksız olması, ücretlerin miktarı ve birçok farklı neden kaynak olmuştur.

1.1. Uluslararası Alanda Siyaseten İşçilerin Durumu, Türkiye'ye Yansımaları ve Örnek Alınan Durumlar

Türkiye işçi sınıfının 1960-1980 döneminde ilerleyişini sağlayan unsurlardan biri dünyada işçi hareketinin ilerleyişi olmuştur. Örneğin; İngiliz İşçi Partisi'nin Türkiye'deki etkisinin izdüşümleri Türkiye işçi sınıfının adına siyaset yapan partilerde TİP gibi işçi partilerinin politikalarını ve politika yapış tarzında belirleyici olmuştur. Bu tarzın ilgi çekici bir örneğini, TİP ve İngiliz İşçi Partisi üzerinde de görebiliriz. Karamustafaoğlu'nun aktardığına göre (1961: 254) İngiliz İşçi Partisi'nin ilgi çekici bir özelliği, demokrasi ve Sosyalizm arasında demokrasiyi öncelikli tutmasıdır. Sosyalizme ulaşmanın yolunu halkların kendi iradesinin bir sonucu ve demokrasi içerisinde seçim gibi bir rıza alarak elde etmeye çalışır. Bu ayrım İngiliz İşçi Partisini diğer Komünist partilerden ayırmaktadır. Bu ayrımın benzer yönü Türkiye'de TİP içinde de izlerini var etmiştir. Türkiye işçi sınıfının 1960-1980 döneminde ilerleyişini şekillendiren önemli etkilerden biri de İngiliz İşçi Partisi gibi dünyadaki diğer işçi hareketlerini etkisi altına alan işçi sınıfı temelli partiler olmuştur. TİP' in kendine özgü ilerleyişini ve Türkiye işçi sınıfının 1960-1980 dönemindeki örgütlenmelerinin ilerleyişini İngiliz İşçi Partisi gibi uluslararası alanlarda yükselen diğer etkili işçi partileri de belirleyici ve etkili bir iz bırakmıştır. Örneğin; TİP'in ve diğer bazı işçi partilerinin anayasaya vurgu yapması veya demokrasi söylemlerini ön plana çıkarması veya demokratik yollardan sosyalizmi inşa etme vurguları aynı şekilde İngiliz İşçi Partisi'nde de görülmektedir. Türkiye'de ise TİP'in gelişim süreci İngiltere'de olan işçi partisine benzer bir gelişim süreci içerisinde olmuştur. Bu anlamda TİP'in mücadelesi de İngiltere İşçi Partisi ile benzerlik taşımaktadır. Ayrıca İngiliz İşçi Partisi'nin sistem içerisinde kalacak şekilde bir sosyalizmi kurma modeli aynı şekilde 1960-1980 döneminde işçi sınıfının ilerleyişinde önemli bir kesimin görüşlerini de oluşturmaktaydı. Dolayısıyla İngiliz İşçi Partisi ve diğer uluslararası etkisi olan partiler ve diğer ülkelerin mücadelelerinin izdüşümü 1960-1980 döneminde Türkiye işçi sınıfının gelişiminde etkili olmuştur.

Ayrıca bir başka dünya işçi sınıfı hareketinde belirleyici olan etken ise SSCB'nin oluşturduğu model olarak ön plana çıkmıştır. SSCB'nin örneğinde somutlaşmış işçi sınıfı iktidarı diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de işçi sınıfı hareketinin ilerleyişinde işçi sınıfı örgütlenmeleri ve işçi sınıfı partileri açısından örnek alınan bir

deneyim olmuştur. Bu sebeple 1960-1980 döneminde işçi örgütlenmelerinde ve işçi sınıfının siyasi partilerinde direkt olarak Marksist-Leninist tip modelleri örgütlenme ve pratikleri de 1960-1980 dönemi işçi hareketinde belirleyici bir etken olarak görebilmekteyiz. SSCB'nin ise sadece işçi sınıfına örgütlenme veya deneyimsel olarak etkisi olmamıştır. İşçi sınıfının olgunlaşmasında SSCB'nin 1960-1980 dönemi öncesi sanayinin oluşmasında önemli bir katkısı olurken bu durum işçi sınıfının Türkiye'deki gelişiminde önemli bir unsur olmuştur. SSCB'nin bir başka etkisi ise varlığı ile Türkiye'de ve dünyada Sosyalizm fikrinin güçlenmesini sağlaması olmuştur. Bu anlamda 1960-1980 döneminde Türkiye'de işçi sınıfının ideolojik olarak etkili olmasında SSCB'nin oluşturduğu etkinin de payı vardır. Bu sayede işçi sınıfı Türkiye'de ideolojik olarak daha etkili bir alanı kendine açabilmiştir.

1.2. Türkiye'nin Ekonomik Gelişimi

Türkiye'de 1960-1980 dönemi içerisinde öncesine göre tarım alanında çalışan ve kırsalda yaşayan bir insan ağırlığından, kentlerde yaşayan ve işçileşmeye başlayan bir toplum şekillenmeye başlamıştır. Bu durum Türkiye kapitalizminin gelişmesine ve iş gücüne olan ihtiyacına dayalı bir dönüşümün gerekliliği sonucunda oluşmuştur. Bu durumu Bazın ve De Tapia (2015: 114) "Gerçekten, Türk şirketler kendi insan fazlalıklarından ve tarım sektöründeki aşırı sayıda işçinin ekonomide oluşturduğu ağırlıktan zarar görüyor. Bu işçiler, 1965'te çalışan kesimin 71,9'unu, 1975'te 67,3'ünü (...) oluşturuyordu." diyerek aktarmaktadır. Türkiye 1950'lerden itibaren sanayileşme anlamında daha da hız kazanmaya başlamıştır. 1923-1960 döneminde ekonomik olarak ağırlıklı olarak tarıma dayalı bir üretim gerçekleşmekteydi. 1960'lar ile birlikte tarıma dayalı üretim şekli ağırlığını korumaya devam etse de hızlı bir şekilde şehirleşme ve sanayileşme adımları başlamıştır. Bu nedenle 1960'lardan sonra tarım alanında çalışan insanların sayısı düzenli bir şekilde azalmıştır. Bu azalma ileri dönemlerde de sürmüş, daha sonrasında tarım dışı iş gücü tarımdaki iş gücünü 1980'lerden sonra geçmiştir.

Ayrıca Bazın ve De Tapia ekonomik temelli yaşanan dönüşümün toplumsal olarak şekil verici yanına (2015: 218) "1950-1980 döneminde bu göçler az çok hızlı bir biçimde mevsimsel veya geçici yer değişikliklerinden şehre kalıcı olarak yerleşme evresine –

dolayısıyla kelimenin tam anlamıyla kırsal göçe- geçilerek genelleşti ve yoğunlaştı.” diyerek işaret etmektedir.

Türkiye’nin ekonomik gelişim sürecinde kırdan kente yaşanan göç önemli bir yer tutmaktadır. 1960-1980 dönemi bunun yaşandığı ve geliştiği yıllar içerisinde yer almaktadır. Kente göç ile birlikte modern anlamda işçi sınıfının oluşumu hızlanırken kentleşme ile birlikte işçi sınıfının kentte yarattığı kültürle ülkede ve şehirlerde farklı bir ‘durum’ oluşturmaktadır. Gecekondu mahalleleri ve kentler içerisinde oluşan işçi mahalleleri hem farklı bir kültür yaratması hem de bazı işçi direnişlerine ve dayanışmalarına sahne olması açısından önemlidir. Bir başka açıdan ise işçi sınıfının çoğalması kentlerdeki işçi ihtiyacını karşılamakta ve sermaye birikimini de hızlandırıp Türkiye’nin kapitalistleşmesinde eşik atlatmaya devam etmektedir.

1960 darbesi sonrasında gelişen süreçte teşvike dayalı beş yıllık planlama tekrardan uygulanmaya koyuldu. Bu kapsamda gerek devlet gerek sermaye girişimleri ile fabrika ve işletmeler kuruldu. Bunların bazıları Bitlis’te tütün imalatı yapılması, Erzurum’da çimento fabrikası ve Tunceli’de tekstil işlerinin kurulması olarak sayılabilir. 1960-1980 arası dönemde ekonomik gelişim ve kalkınma için farklı önemli adımlar sırasıyla atılmaktadır. Ayrıca beş yıllık kalkınma planları 1960-1980 döneminde de önemli rol oynamıştır. Bununla ilişkili olan DPT’de aynı şekilde Türkiye’de bir dönemde belirleyici bir kuruluş olmuştur. Açılan yeni fabrika ve üretim merkezleri ayrıca farklı coğrafyalarda olması itibarıyla işçileşmeyi ülkenin farklı köşelerine yayıyordu.

Tüm toplumlar genel olarak bir üretim biçimi etrafında şekillenmektedir. Temel olarak ise üretim ilişkileri ve üretim güçleri üzerinden toplumsal yapı dönüşmektedir.

Her kapitalist toplumda olduğu gibi 1960-1980 dönemi Türkiye’sinde de kapitalist bir üretim biçimi hakimdi. Sınıflı toplumdaki üretim ilişkilerinin içinde olan sınıflardan işçi sınıfı da 1960-1980 dönemi arasında kapitalizmin gelişmesi ile de eş zamanlı olarak kendi sınıfsal bilincini ve örgütlenmelerini geliştirmiştir. Bu koşullarda gelişen işçi sınıfı 1960 süreci ile birlikte kendi örgütlenmeleri aracılığıyla siyasete etki etmiştir. Bu etki doğal olarak temelde işçi sınıfının etkisini veya öncülüğünü içermekteydi. Dolayısıyla işçi sınıfı 1960-1980 döneminde belirleyici bir sınıf olarak ön plana çıkmıştır.

Duru ve Alpkaya'nın belirttiği üzere (2020: 324) toplumsal sınıflar üretim ilişkileri üzerinden var olmaktadır. Kapitalist toplumlarda ise işçilerin artı ürettiği değere el koymak için askeri bir güç gerekli değildir. Çünkü iktisadi ilişkiler üzerinden artı emeğe el koyulmaktadır. Bu durumda sınıfsal bir ikilik olmasını beslemektedir. Bu durumda diyalektik bir ikilik yaratmaktadır.

İşçi sınıfının kapitalizm ile birlikte geliştiğinden bahsetmiştik. 1960-1980 dönemi aynı zamanda sermaye birikiminin arttığı bir dönemdir. İşçi sınıfının gelişmesinin kaynaklarının altında aslında sermayenin gelişmesi de yatmaktadır. Sermaye büyüdükçe işçi kitlesi artmakta ve koşullar itibarıyla işçiler niceliksel olarak daha etkili bir pozisyona gelmektedir. Sermayenin gelişmesi sonucu işçilerin gelişmesi durumu kopmaz bir biçimde birbirini etkilemektedir. Ancak işçilerin gelişiminin ve siyasete etkisinin tek neden işçilerin niceliksel olarak büyümesi değildir. İşçi sınıfı nicelik olarak büyüebilir ancak işçi sınıfının siyasete etki edebilmesi ve belirleyici olabilmesi için farklı bir nitelik kazanmalıdır. Bu nitelik işçi sınıfında kendiliğinden bir miktar oluşabileceği gibi temelde işçi sınıfı niteliksel olarak farklı bir sıçramaya ve bilince işçi sınıfının kendi örgütlenmeleri aracılığıyla ulaşabilir. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının niteliksel olarak farklı bir boyuta ulaşmasını sağlayan önemli etken işçi sınıfının öz siyasal örgütlenmeleridir. Sermayenin birikim süreci ise Türkiye'de 1960-1980 arasında devletin önemli ölçüde yerli sermayeyi desteklemesi ve yabancı sermaye girişimlerinin etkisi sonucunda ülkede sermaye sınıfının güçlenmesi gerçekleşmiştir.

İşçi sınıfının gelişiminin etkisi kadar işçi mücadelesinde ekonomik etkiler ve burjuvazinin gelişimi de etkili olmuştur. 1960-1980 döneminde ekonomik temelli olayların doğal olarak işçi sınıfının ilerleyişinde veya siyasal mücadele gündemlerinde belirleyici olduğunu görebiliriz. Bu anlamda işçi sınıfı ile burjuvazi arasında bir bağlantı olduğu gibi işçi sınıfı ile ekonomik temelli değişimler arasında da bir bağlantı vardır.

Savran'ın da belirttiği gibi (2016: 183) Türkiye 1960 sonrasında çok farklı bir evreye girmiştir. Güçlü bir proletarya oluşmuş, sanayi güçlenmiş, kapitalist topluma özgü sınıf mücadelesi ortaya çıkmış ve kitlesel eylemlerle birlikte modern bir toplum görüntüsü vermeye başlamıştır. Bu süreçte en önemli iki olay ise sanayi sermayesinin birikmesi ile

birlikte sanayi sermayesinin önemli bir iktidar odağı haline gelmesi ve işçi sınıfının ilk kez siyaset sahnesine kitlesel girmesi olarak belirtilmiştir.

Türkiye’de 1960-1980 dönemi sadece işçi sınıfı açısından değil, işçi sınıfını da etkileyen bağlantılı nedenleri de kapsamakla birlikte, işçi sınıfı açısından önemli bir dönemi oluşturmaktadır.

1960’ların burjuvazi açısından önemli noktası genel olarak 1923’ten itibaren İzmir İktisat Kongresi ile birlikte yerli bir sermaye sınıfını ayağa kaldırma veya yaratma hedefini somutlaştırmasıdır. Türkiye’de 1960’lar ile birlikte sermaye sınıfı öncesine kıyasla bir emekleme halinden bir güç olma noktasına gelmiştir. Bu sayede burjuvazi bir sınıf olarak kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye başlamış, devlet mekanizmasını etkileyen ekonomik bir güç ve sınıf olmuştur.

Mahfi Eğilmez’in belirttiği üzere (2018: 144) Türkiye 1961-1979 dönemini ‘Planlı Karma Ekonomi Modeli’ şeklinde yaşamıştır. 1950-1960 arasında yönetim plansız ilerleyişin sıkıntılarını görmüş buna karşın planlı ekonomiyi anayasal bir kural haline getirmeye başlamıştır. Bu kapsamda planlı ekonomiyi organize etmek için Devlet Planlama Teşkilatı(DPT) kurulmuştur. 1963-1967 arasında uygulanan beş yıllık kalkınma planı başarılı olmuştur. Bunun üzerine aynı şekilde planlama modeli ile devam edilmiştir.

Türkiye’de İzmir İktisat Kongresi ile birlikte devlet eli ile sermayeyi ayağa kaldırma girişimi 1960’lı yıllar ile birlikte de devam etmiştir. Bu amaç ile birlikte sermaye devletin de girişimleri, yardımları ve ön açmaları ile birlikte gelişmeye başlamıştır. Türkiye’de ekonomik ilerleyişin bir parçası planlı ekonomi de olsa bunun temel amacı piyasa ekonomisini ve sermayeyi geliştirme amacı ile birlikte ilerlemiştir. 1960-1980 arasındaki hükümetlerin politikaları da Türkiye’de sermaye sınıfını ayağa kaldırmak için izlenen politikaları içermektedir. Dolayısıyla bu çerçevede bir çok fabrika ve yatırım gerçekleşmek ile birlikte buna yönelik ekonomik politikalar izlenmiştir. İzlenen ekonomik politikalar 1960 öncesinin ekonomik politikaları ile karşılaştırıldığında farklılık göstermek ile birlikte temelde aynı amacı taşımakta, sermayeyi güçlendirmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla sermayenin güçlenebilmesi için emek gücüne ihtiyaç

olması nedeniyle sermaye güçlendikçe Türkiye’de işçi nüfusu artmaya başlamıştır. Sermayenin gelişmesinin bir koşulunu da emeğin üretkenliği ile birlikte emeğin parasal karşılığı oluşturmaktadır. Sermaye sınıfı güçlenmeye devam ettikçe bir yandan emeğin ucuza karşılanması ve emek gücü ihtiyacı artmıştır.

Sermaye’nin ucuz emeğe ihtiyacının 1960-1980 dönemi içerisinde somut örneklerinden bir tanesi Karabük Demir Çelik Fabrikası (KDÇF) örneğidir. Ayrıca KDÇF önemli bir işletme hem de sermayenin ucuz emek gücü ihtiyacını ekonomik alanda göstermesi sebebiyle KDÇF kritik bir örnektir. KDÇF büyük bir işletme olduğu gibi emek sömürsünün de görülmesi açısından somut bir örnektir.

Bu dönem politikalarına paralel olarak Karabük Demir Çelik Fabrikası’nın kurulması sonrasında 1960-1980 döneminde artık Karabük’te yaratılan rant ve işçi emeği üzerinden aynı zamanda bu üretim alanından beslenen bir burjuvazi sınıfı da oluşmaya başlamıştır. Bir yandan da Karabük tamamıyla bir işçi kenti haline gelmektedir. Ekonomik olarak atılan fabrika kurulması adımı ile işçilerin üretimi sonucunda buradan beslenen bir sınıf olan burjuvazi ortaya çıkarak gelişmiş, işçileşme artmış, kentsel ve toplumsal yaşamda Karabük de bunun etrafında şekillenmiştir. Ekonomik olarak gelişim Karabük örneğinde görüldüğü üzere işçi sınıfının emeğinin etrafında dönüşen ve gelişen bir yaşamın olduğunu göstermektedir. Burjuvazi, kent, değerler ve Karabük’teki yaşam işçi sınıfının orada yarattığı değer üzerinden kendini var etmiştir. Dolayısıyla Karabük’ün gelişim sürecine baktığımızda burjuvazinin ortaya çıkışının ve ekonomik gelişimin işçi emeğinin yarattığı değer üzerinden şekillendiğini görmekteyiz.

1950’li yıllar açısından Karatay’ın belirttiği üzere (2018: 121) DP hükümeti her mahallede bir milyoner yaratma politikasını Karabük içinde uygulamaktaydı. Bu amaç için, büyük emekler ile kurulan KDÇF’de işçi sınıfı araçsallaştırılmış, bir işçi cehennemi haline gelmiştir. Burjuvazinin gelişiminin kaynağı işçi sınıfının üretmesine ve üretilen değer en yüksek seviyede artı değer oluşturulmasıyla, bu değere el koyulması sonucunda oluşmaktadır. Ekonomik gelişim süreci aynı zamanda Cumhuriyet için bir yandan burjuvazinin yaratılması çabası anlamına da gelmiştir. Bu anlamda Cumhuriyet’in kuruluşundan beri bir süreklilik söz konusudur.

Türkiye'nin ekonomik gelişim sürecinde KDÇF gibi önemli fabrikalar ekonomik gelişim sürecinde belirleyici olmuştur. Devlet eli ile kurulan bu fabrikalar daha sonra özelleştirerek sermayeye açılmıştır. Bunun gibi bir çok fabrika açılarak daha sonrasında sermayeye aktarılması ile birlikte sermaye ayağa kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu durum ekonomik olarak genel bir eğilim yarattığı için sermayeyi oluşturmuş, sermaye de ülke ekonomisinde belirleyici olmuştur.

1.3. Siyasi Gelişim

1960-1980 dönemi içerisinde politik olayların nedenleri pek çok farklı etkene dayanmaktadır. 1960'lardan sonraki yapı da siyasi anlamda gelişim sürecinde belirleyici olmuştur. Tokmakçıoğlu'nun belirttiği üzere (2020: 228) siyasal rejim değiştiği için kitleler mümkün olduğunca siyasete davet edilmiş, TİP gibi partilerin kurulması bunu hızlandırmıştır. Sermaye sahiplerinin gelişmesi ile birlikte sermayenin farklı kesimleri siyaset alanında belirleyici olmaya başlamıştır. Politikalar ise işçi ve köylüleri siyaset alanında bir taraf tutmaya doğru itmiştir. Bu durum 1960 sonrası oluşan görece özgürlük ortamından kaynaklıdır. Çok partili hayatın gerçekleşmesi ile birlikte halkın siyasete katılım süreci de hızlanmıştır. 1960'lar ile birlikte gelen görece özgürlüklerin artması hali de siyasete halkın katılımını ve özgürlükleri genişletmiştir. Bir sonraki adım ise emekçilerle birlikte emekçilerin adına siyasete TİP'in katılması olmuştur. TİP'in siyaset sahnesine çıkması siyasal gelişim içerisinde emekçilerin de siyasi süreçlere dahil olması adına önemli bir adımdır. Bir başka alanda ise DİSK'in 1960'larda kurulması bağımsız bir işçi sendikasının kurulmasını sağlamak ile birlikte işçi sınıfının bağımsız bir şekilde sendikal ve siyasal alanda siyasete ve toplumsal olaylara müdahale etmesinin yolunu açmaktaydı. Siyaset alanında 1960'lar ile birlikte işçi sınıfı ve halk adına açılan alan 1971 ve 1980 darbe süreçleri ile birlikte durdurulmaya ve geriletmeye çalışılmıştır. İşçi sınıfı bu süreç içerisinde önemli bir siyasal gelişim yaşamıştır. 1960'ların başında bağımsızlaşan işçi hareketi bir yandan kitleselleşmeye de başlamıştır. İşçi hareketi sadece ekonomik bir bilinç ile kendini sınırlamamış yeri geldiğinde işçi sınıfı politik eylemleri de grevler ve başka eylem tarzları ile gerçekleştirmiştir. Bu durum işçi sınıfının siyasal gelişimi anlamında önemli bir olgudur.

İşçi sınıfının kitlesel bir biçimde örgütlenmeye yönelmesi ve siyasete daha fazla katılmasıyla birlikte sola olan ilgi ordunun Türkiye'nin içinde bulunduğu 'karmaşaya' müdahale etmesine neden olmuştur. Ayrıca sola olan ilginin karşısında sağ yönelimler de solun karşısında engel olması amacıyla oluşturulmuştur. Bu nedenden dolayı Sağ ve Sol arasında karşılıklı bir gerilim süreci başlamıştır. Bir anlamda ise Sağ-Sol gerilimi iç savaş benzeri bir görüntüde vermekteydi. Bu durum şu şekilde aktarılmaktadır;

“Darbeyi, kurucu meclisin hazırladığı yeni anayasanın 1961'deki referandumla kabulü takip etti. Yeni anayasayla birlikte kurulan parlamenter demokrasi, seçimlerin nispi temsil sistemiyle gerçekleşmesi nedeniyle kah CHP tarafından kah onun yeni muhalifi Adalet Partisi tarafından nöbetleşe olarak sahneye çıkan koalisyon hükümetlerinin neden olduğu büyük bir istikrarsızlıktan ve üniversiteleri saran aşırı sol ve aşırı sağ grupların yükselişinden mustarıptı. Karmaşa o denli büyüdü ki, ordu 12 Mart 1971'de yönetime yeniden müdahale etti.” (Bazın ve De Tapıa, 2015: 73).

Türkiye'nin 1960'lardan sonra içine girdiği siyasal hareketlilik ülkedeki neredeyse tüm kurumlara ve şehirlere farklı şekillerde yansımaktaydı. Bu kapsamda sol hareketler yükselirken bir yandan karşıtının da güçlenmesi durumu gerçekleşiyordu. Bu durum bir yanda karşıtlıkların daha da üniversite, şehirler ve diğer alanlarda artmasına ve çelişkilerin fazlaşmasına yol açıyordu. 12 Mart 1971'deki siyasal alana ve diğer alanlara gerçekleşen askeri darbe böyle bir ortam içerisinde gerçekleşiyordu. Siyasal süreç içerisinde 12 Mart müdahalesi 1980'de gerçekleşecek olan darbe gibi mevcut istikrarsızlıkların ve sol yükselişin nedeniyle de bu iki alana karşı da bir müdahale olarak gerçekleşmiştir.

İşçi sınıfının bilinçlenmesinin sebepleri kendi maddi koşullarının içerisinde yatmaktadır. İşçi sınıfı içinde bulunduğu maddi koşullardan ve sömürüldüğünden dolayı bir sınıf olarak bilinç oluşturmaktadır. Kosova'nın aktardığına (1996: 75) “Bütün bu açlık, yoksulluk, zor yaşama koşulları bana bir şeyler anlatıyordu. Arkadaşlarla yaptığımız tartışmalar ve öğrendiğim yeni şeyler sonucunda dünyanın birçok ülkesinde işçilerince çalışanların benzeri bir hayata sahip olduklarını ama o ülkelerde en azından bundan kurtulmak için mücadele verildiğini öğreniyordum.” Zehra Kosova'nın

deneyimlerinde de gördüğümüz üzere işçi sınıfının bilinci kendi maddi koşulları çerçevesinde ve çıkarımları nedeniyle doğal bir şekilde ortaya çıkabilmektedir. Ancak bazı durumlar işçi sınıfı bu durumu sezmiş ve hissetmiş olsa bile dışarıdan bir müdahale ve yön gösterme de gereklidir.

İşçi sınıfının siyasi olarak gelişmesi farklı etkenler sebebiyle oluşabilmiştir. Karabük örneğine baktığımızda 1960'lardan öncesini anlatılan bu örnek içerisinde işçi sınıfının kendinde sınıf olarak var olma halini görmekteyiz. "Kısaca özetlemek gerekirse, bu dönemin Karabük işçi sınıfını, "ümmi", son derece ağır koşullarda çalışmasına karşın her türlü sendikal haktan ve sınıf örgütlenmesinden yoksun, bir yandan malulen emeklilik gibi en temel haklardan mahrum ama diğer yandan özellikle sosyal yardımlar ve olanaklar açısından dönemin Türkiye işçi sınıfı ortalamasının üstünde hak ve olanaklara sahip, Marksist terminolojiyle ifade edersek, kendisi için sınıf olmaktan uzak, "kendinde bir sınıf" olarak tanımlayabiliriz (Karatay, 2018: 84). 1960-1980 dönemi içerisinde ise Karabük örneğine baktığımızda Karabük'te ve Karabük için çok önemli olan Demir-Çelik fabrikalarında DİSK'in örgütlü olduğu ve sosyalistlerin 1960-1980 dönemi içinde Karabük'te miting yapacak kadar güçlü olduklarını görmekteyiz. Kısacası Sosyalist Sol'un 1960'lardan sonra yükselişi ve güçlenmesi ile birlikte 1960'lardan önce ve sonra Sağ siyaset için bir 'kale' olarak görülen Karabük'de dahil Sosyalist Sol'un miting yapabilecek bir niceliğe ve DİSK gibi sendikaların fabrikalarda yetkili ve çoğunluk olacak bir güce ulaştığını görmekteyiz. Sol'un etkili olması ve yükselmesi ile birlikte 'kendinde sınıf olan' Karabük işçileri kendi için sınıf durumuna geçerek durumu farklılaştırmıştır. Bu farklılık sağın 'kalesinde' bir gedik anlamına gelmektedir. Üstelik Karabük farklı grev ve eylemlerde olduğu üzere en militan direniş örneklerini de 1960-1980 dönemi arasında sergilemiştir.

Bir yandan solun yükselişi ve işçiler arasında örgütlenmesi ve politik olarak işçilerin bilinçlenmesinin yanında sol ve komünizm karşıtı güçlerde harekete geçmiş ve işçi sınıfını önceden başlayarak sol "tehlikeye" karşı dönüştürmeye ve eğitmeye çalışmışlardır. Karatay'ın aktardığına göre (2018: 91) "İşçileri "bilinçlendirmek" için bir yandan özellikle yerel basın üzerinden komünizm telin ve teşhir edilir, komünistlere yönelik toplumsal linç çağrıları yapılırken, bir yandan da "Türk işçisi"ne nasıl olması gerektiği iyice belletilmeye çalışılır." Ancak sonuca baktığımızda solun yükselişinden

Karabük işçinin de etkilendiği gözükmekte ve işçi sınıfının siyasal gelişiminin bu gibi karşı hamlelere rağmen geliştiği görülmektedir.

İşçilerin politik olarak bilinçlenmesi kendi sınıfsal çıkarlarının farkına vararak bunları savunması işçi sınıfının mücadelesi anlamında önemli bir gelişme evresine oturmaktadır. İşçi sınıfı kendi örgütlenmelerini kurduktan sonra kendi ilerleyişi içerisinde hem kendi üzerinde hem de kitleler üzerinde bir etki veya baskı oluşturabildiğini de söyleyebiliriz. Dönemin gazeteleri ve gündemlerinde birçok kez işçilerin veya işçi örgütlerinin gündemleri belirleyici olmaktaydı. Bu durum işçi sınıfının kitleleri de kendi görüşleri etrafında şekillendirdiğini göstermektedir. Anayasal düzenlemelerin yarattığı göreceli özgürlük alanı işçi sınıfına imkan sağlamıştır. Çelik'in aktardığına göre (2020: 79) "1961 Anayasası ile grev ve toplu pazarlık hakkının anayasal güvence altına alınmasıyla birlikte sendikalar "muavenete muhtaç teşekküller" olmaktan çıkıp, devlet ve sermaye ile müzakere edebilecek örgütler haline geldiler." 1960 öncesinde sendikalar daha çok devlete ve diğer sermaye gruplarına bağımlı, tanımlandığı üzere çeşitli çevrelerden yardıma muhtaç şekilde bir varlık gösterebiliyordu. Bu sebeple sendikaların işçilerin çıkarlarını gerçekleştiren ve işçi sınıfının adına bağımsız bir güç odağı haline gelmeleri beslendikleri kaynaklar ve mevcut yapı nedeniyle mümkün değildi. 1960 sürecinin sonrasında ise sendikalara verilen haklar ve kazanımlar bağımsız bir işçi sınıfı adına sendikacılığı yapabilmenin uygun zeminini de yaratmıştı. Bu koşulların değerlendirilmesi ve işçi sınıfı adına bağımsız bir çizgi ile işçi sınıfının çıkarlarını savunan bir sendikal anlayışın örgütlenmesi de mümkün oldu. 1960 sonrasında eski sendikal anlayıştan kopmak, önemli bir yeni sendikal perspektifi işçi sınıfının mücadelesine katması, işçi sınıfının bir güç olarak gelişebilmesinin önünü açıyordu. Eğer mevcut sendikal anlayıştan 1967'deki DİSK'in kopuşu olmasaydı sınıf karakterli bir sendikal ilerleyiş sağlanamayabilir veya işçi sınıfının gelişimi ülke çapında önemli bir eksikliği hissedebilirdi. Bu anlamda eski sendikal anlayıştan kopmak işçi sınıfının gelişim evrelerinde 1960 sonrasında önemli bir gelişmedir. Mevcut koşullar ve düzenin sendikacılığından koparak işçi sınıfı adına bir sendikal mücadele başlatılması da işçi sınıfının bağımsız bir güç olmasının önünü açmıştır. Bu kopuş ile ekonomik olarak ve siyasal atmosfer anlamında uygun koşulların

oluşması ile birlikte ekonomik gelişkinliğin de tamamlanması ile birlikte işçi sınıfı kendi mücadele araçlarını kazanmaya başlıyordu.

Ayrıca işçi sınıfının önemli bir gelişim sürdürdüğünü gösteren bir nitelik de işçilerin mevcut devlete dayalı sendikal anlayışa 1960 dönemiyle birlikte 1967’de DİSK’te somutlaşan bir tepki göstermesidir. 1960 dönemiyle birlikte işçilerin içerisindeki hareketlenmeyi anlayabilmek için işçi mücadelesinde önemli bir yeri olan grevlerin durumuna bakmak gerekiyor. Örneğin; Çelik’in aktardığına göre (2020: 356) 1963-1970 arasında toplamda işçilerin kaç grev yaptığına, ne kadar süre grevde geçtiğine bakmak, işçi mücadelesine dair fikir vermektedir. Bu dönemde 480 civarı greve 75 bine yakın işçi katılmış ve 2 milyon kadar iş günü grevde geçmiştir. 1964-1970 dönemi boyunca yıllık ortalama grevde geçen gün sayısı 250 bine yakındır.

Grevlerin sayısındaki artış ve grevlerin niteliğine bakıldığında işçi sınıfı içerisinde bir yükseliş olduğunu rahatlıkla gözlemleyebiliriz. İşçilerin sendikalara, partilere katılması ve grev vb. eylemlere katılımı işçi sınıfı açısından önemli bir gelişim sürecine ve bu sürecin devam ettiğine işaret ediyor. İşçiler hak aramayı veya ekonomik mücadeleyi aşan bir bilinç ile toplumsal ve siyasal olaylarda 1960-1980 döneminde etkili hale gelmeye başlamıştır. İşçi sınıfı içerisinde oluşan bilinç ve ekonomik gelişim ile birlikte ekonomik mücadeleyi aşan, sınıfsal mücadeleye oturan bir mücadele tarzı gelişmiştir. Bunun örneklerini işçilerin grev ve diğer eylemlerinde de görebilmekteyiz. Örneğin; 15-16 Haziran işçi direnişi mecliste çıkacak ve DİSK’e karşı yapılacak bir hamlenin karşısında gelişen ve bunun da ötesinde, arkasında diğer işçi örgütlenme ve çalışmalarının da yattığı bir birikimin eylemsel bir şekilde sergilenmesi iyi bir örnektir. 15-16 Haziran işçi eylemi 1960-1980 döneminde işçi sınıfının kendi gücünü kanıtladığı ve gelişim düzeyini anlayabilmek için önemli verilerin görüldüğü bir eylem tarzını bize göstermektedir.

Sadece rakamlara bakarak Türkiye’de kapitalizmin modern kapitalist ülkelerde olduğu gibi işçi sınıfının niceliksel olarak büyümeye başladığını görebiliriz. Aynı zamanda bu istatistik Türkiye’nin ekonomik gelişiminin de belli bir seviyeye geldiğini göstermektedir. Türkiye’de de modern sınıflı toplumlarda olduğu gibi bir sınıf mücadelesinin gelişebilmesi için öncelikle işçi sınıfının ve burjuvazinin, bir başka

anlamla kapitalizmin, yeterli olgunluğa ulaşması gerekliydi. Ekonomik gelişimin olgunlaşması ile birlikte işçi sınıfının mücadelecisi bir şekilde 1960-1980 arasında tarih sahnesine çıkması direkt olarak Türkiye kapitalizminin koşullarının olgunlaşması ile de ilgilidir. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının gelişiminin en önemli göstergesi ise toplumsal ve siyasal bir güç olarak ortaya çıkmasıdır. Bunu sağlayan etkenler ise işçi sınıfı içerisinde oluşmaya başlayan sosyalist fikirler, örgütlenme ve mücadele etme bilinci olduğu söylenebilir.

İşçi sınıfı gelişimini ekonomik bir gelişmenin yanında ideolojik olarak da düşünce ve araçlarla ilerleterek toplumda etkili bir güç haline gelmiştir. İşçi sınıfı sayısı ve üretim süreçlerindeki yeri ile birlikte düşünüldüğünde toplumsal dengelerde kritik bir yeri tutmaya başlamıştır. Sayısal büyüklük, üretim sürecinde önemli bir yeri tutma ile birlikte işçi sınıfını bir kuvvet haline getiren ise mevcut pozisyonunu ne kadar etkin bir şekilde değerlendirebildiği ile ilgilidir. Çünkü kritik bir pozisyonda bulunma hali örgütlü bir ilerleyiş sergilemiyorsa işçi sınıfı açısından bir güç oluşturmaz. Bu dağınıklık ve kontrolsüzlük hali ise sadece işçi sınıfının karşısında olan burjuvaziye hali hazırda işçi sınıfı üzerinden kazanç sağlaması sebebiyle yarar sağlamaya devam eder. Bu çelişkiyi ortadan kaldıracı bir kuvvet olarak işçi sınıfının örgütlü bir güç oluşturmaya ve bu yönde hareket etmesi veya örgütlü hareket bilincine kavuşması işçi sınıfı için en az ekonomik olarak koşulların gelişimi kadar önemlidir.

Duru ve Alpaya'nın belirttiği üzere (2020: 40) önemli gelişmelerden bir tanesi 1961 Anayasasıdır. 1961 Anayasası bir çok alanda özgürlüğü genişletmiştir. Özellikle işçi sınıfının ve çalışan kesimlerin örgütlenmesinin önü açılmıştır. Bir yandan ise iktisadi alana müdahale etmeninde yasal zemini olmuştur. Örgütlenme özgürlüğü ise sadece işçi sınıfı açısından değil, diğer sınıflar açısından da geniş bir şekilde tanınmaktaydı. Özellikle 1961 sonrası sol ve sosyalist örgütlerin örgütlenmesinin önü diğer döneme görece olarak önemli ölçüde açılmıştır. Egemen sınıflar bu durumdan rahatsızlık duysalar da ekonomik olarak güçlendikleri ölçüde bu durumu sineye çekmişlerdir. Bu özgürlükler siyasal gelişmelerin değişmesi durumunda ise askıya alınabilmektedir. 12 Mart 1971 süreci bunun bir örneği olarak ön plana çıkmaktadır.

1960-1980 döneminde işçi hareketinin gelişimini belirleyen etkenlerden birisi de Anayasa'nın getirdiği özgürlük ortamıyla kurulan ve gelişen işçi örgütleri, sendika ve partilerdir. Bu olgu niteliksel olarak 1960-1980 arası işçi hareketini farklı bir noktaya taşımış, dönüştürmüştür. TİP'in 15 milletvekili ile meclise girmesi büyük siyaset arenasında işçi sınıfı açısından hareketlenme yaratmıştır. Aybar'ın aktardığına göre (1988: 9) "TİP'in Millet Meclisine 15 milletvekili sokması büyük yankılar uyandırmıştır. Tarihimizde ilk kez bir Sosyalist Parti, parlamentoya giriyor; grup kuruyordu. Bey Takımı şaşkıncı: TİP, bir iki milletvekili çıkarabilirdi. Sembolik bir şey yani. Ama 15 milletvekili ile mecliste grup kurması, ciddi bir tehlike idi Bey Takımımızın gözünde... Sermayedar Vehbi Koç, 1965'in en önemli iki olayının, hızlı nüfus artışı ile TİP'in meclise girmesi olduğunu söylüyordu. Bizce bu demeç tehlikenin altını çiziyor ve gerekenin yapılmasını istiyordu." TİP'in kuruluşu dahi siyasi alanda önemli bir etki yaratmıştır. Hatta TİP'in önüne engel olması için Çalışanlar Partisi gibi bir parti kurma girişimi de olmuştur. TİP'in kuruluşunun ses getirdiği gibi asıl 'tehlikeyi' yaratan TİP'in önemli bir seçim başarısı ile 15 milletvekilini meclise sokması ve grup kurmasıdır. Burjuvazinin kanadından 1965'in en önemli olaylarından biri olarak TİP'in meclise girmesi nitelendirilmesi gelmiştir. Bu durum göstermektedir ki sermaye ve egemen çevrelerde TİP'in kurulması ve başarılı bir şekilde meclise girmesinden rahatsızlık duyan bir çevre vardır.

TİP'in başarısı bir anlamda kendi özgünlüğüne de dayanmaktadır. Temel olarak halk kitlelerinin bir söz sahibi olması anlayışını hakim kılmak için TİP çalışıyordu. TİP bir anlamda işçi sınıfının söz hakkının mevcut sistem içerisinde oluşabilmesi için çalışmaktaydı.

"Fakat bütün bunlar, çalışan halk kütleleri yurt işlerinde söz ve karar sahibi olacak şekilde politik bir kuvvet haline gelmedikçe gerçekleştirilemez. Emekten yana bir devletçilik ve planlı bir ekonomi, çalışan halk memleket hayatında etken bir rol oynadığı takdirde, bizi hedefimize ulaştırıcı araçlar olur. TİP, ana çizgileri dün açıklanan yeni programından anlaşılacağı gibi, Türkiye'nin çağdaş medeniyet yolunda ilerlemesini, çalışan halk kütlelerinin Türk işçi sınıfının aydınlarla iş ve

kader birliği etmesinden doğan demokratik öncülüğu etrafında teşkilatlanmasına bağlı görüyor.” (Belge, 1985: 2120)

TİP bir yandan sadece işçi sınıfı ve burjuvazi arasındaki çelişkiler dışında ülkenin aydınlanması sorunlara da karşılık üretmek için mücadele ediyordu. Bu kapsamda TİP için aydınların sunacağı katkı kritik bir durumdaydı. Çünkü aydınların toplum üzerinde etkisi TİP için değerliydi. İşçi sınıfının sömürüye uğraması veya ülkenin sorunlarının çözülmesini de TİP temelde halkın tek bir parti çerçevesinde birleşmesinde görmekteydi.

Türkiye’nin 1960-1980 arasındaki sosyal olarak gelişmesini işçi sınıfını siyasal anlamda da etkileyen kısımdan incelemek de işçi sınıfının gelişimini daha iyi anlamak için yardımcı olacaktır.

“27 Mayıs’ta yapılan demokrasi mücadelesi Yıldız Sertel’ in deyişiyile, Türkiye’nin sosyal gelişmesi bakımından dört önemli sonuç vermiştir:

1. Anayasal koşullar ile birlikte işçi sınıfının gelişimi, işçi sınıfı içerisinde siyasal savaş bilinci olması ve örgütlenmelerin çoğalması
2. Burjuva sınıfı içerisindeki rekabet ve çelişkinin artması
3. Emperyalizme karşı tepkinin genişlemesi
4. Anayasa ile birlikte düşünsel zenginliğin artması ile birlikte sosyalizm fikrinin aydınlar ve halk arasında yayılmaya başlaması.”(Varuy, 2013: 12)

Bu gelişmelerin dışında işçi sınıfının gelişimini pozitif etkileyen şeylerden birisi de bu ortamda kurulan kendi parti ve sendikalarında mücadele vermek aynı zamanda işçi sınıfı için bir ‘okul’ niteliği taşımasıdır. İşçi sınıfının mücadele sürecinde sendikal olarak verilen mücadelenin direkt olarak işçilerin çalışma koşulları ile bağlantılı bir şekilde gündem ile belirlenmesi nedeniyle yapılan eylemler işçi sınıfının sınıf bilinci kazanmasını ve ayrıca kendi sınıfsal konumlarının bilincine varmasına neden olmaktaydı. İşçilerin sendika ve siyasi partiler altında verdikleri mücadele aynı zamanda işçilerin kendi ürettikleri metalara yabancılaşmamalarını ve kendi üretim süreçlerinde bulundukları alanları da etki altına almaları gerektiğini, bir başka anlamda üretim

süreçlerinin direk öznesi oldukları için söz hakkı oldukları bilinci yerleşmeye başlamıştır. İşçi sınıfının sınıf bilinci oluşmasında ekonomik temelli mücadele ile sendikalar oluşturmak ile birlikte siyasal mücadele ile de işçi sınıfının partileri oluşturmaktadır. Siyasal parti ve sendikaların mücadelesi süreci birbirini tamamlamak ile birlikte işçi sınıfı açısından sınıf bilincini sağlıklı bir şekilde yerleştiren bir okul niteliğini işçi sınıfı içerisinde kazandırmaktadır.

Siyasal olarak mücadele etme bilincine erişmiş işçi sınıfı birleşik ve kendi sınıfı için bağımsız bir şekilde kitlesel mücadele verdiğinde etkili olduğunu gösterebilmektedir. Bu mücadelelerin karşılığının bir kısmı ekonomik nedenler ile (hak vb.) gerçekleşmiş ve işçi sınıfının gelişim sürecini ilerleten olaylardan bir tanesi olmuştur. Mücadelenin kısa vadeli kazançları da zor şartlarda çalışan birçok işçiyi bir araya getirmekte ve mücadeleye katmaktaydı. İşçi sınıfı 1960 öncesi dönemde 1960 döneminde olduğu kadar siyasal ve toplumsal yaşantıyı etkileyebilecek nitelikte bir güç biriktirmemişti. Toplumsal yaşamda işçilerin ağırlığı olsa da 1960-1980 dönemiyle birlikte işçi sınıfı toplumsal yaşamın içinde olmak ile birlikte toplumsal yaşamı etkileyen niteliğe kavuşmuştur. İşçi sınıfının bu etkisinin arkasında kendi bağımsız örgütlenmelerini kurmaları ve işçi sınıfı için siyasal mücadele verme hedefleri vardır. İşçi sınıfı sadece ekonomik olarak bir mücadele verdiği zaman işçi sınıfı ancak yönlendirilen ve kontrol altında tutulabilen bir güç olur. Ancak işçi sınıfı siyasal bir bilince vardığında toplumsal yaşamı kendi sınıf çıkarları doğrultusunda şekillendirebilir. Bunu da teori olmadan gerçekleştiremez (Lenin, 1902: 54). İşçi sınıfının 1960-1980 döneminde bir güç haline gelmesinde de ayrıca kendi örgütlenmelerini kurma, bağımsız bir sınıfsal hattın yanında kendi siyasi görüşleri olarak benimsediği sol düşünceleri kitlelere -anlatarak vb. şekilde- kabul ettirmesi de yatmaktadır. Bu aynı zamanda toplumda ideolojik bir güç ağırlığı kazanmak anlamına da gelmektedir. İşçi sınıfı 1960-1980 arasındaki dönemde etkisini bir açıdan da devrimci iddia ile de kazanmıştır. Burjuvazi arasındaki mücadele de işçi sınıfının gelişiminde önünü açan unsurlardan bir tanesi olmuştur. İşçi sınıfının ilerlemesi için karşısında konumlanan zıt olan sınıf burjuvazinin parçalı ve mücadele halinde olması da işçi sınıfının kendine toplumsal ve siyasal alanda yer açmasını sağlayan unsurlardan bir tanesi olmuştur. İşçi sınıfı başka tarihsel dönemlerde de uluslararası veya ülkesel çapta burjuvazinin çelişkilerini kendi gelişimi için

kullanabildiği ve bu çelişkilerin oluşturduğu çatlakları doldurabildiği ölçüde kendini geliştirmiştir. Bir başka şekilde anlatmak gerekirse burjuvazinin farklı kanatları arasındaki gerçekleşen çıkar çatışmaları mevcut durumu savunan burjuvaziye zorladığı için işçi sınıfının burjuva arasındaki çelişkiler nedeniyle önünü de açmıştır.

1960'lar dünyada emperyalizmle mücadelenin ön plana çıktığı yıllar olduğu için Türkiye'de de işçi sınıfının mücadelesinde önemli bir yer tutmuştur.

Emperyalizm ile mücadele aynı zamanda işçi sınıfının kendini ekonomik bir mücadele ile değil, kapsamlı bir şekilde siyasal mücadeleyi içeren bir hareketlenme içine girdiğini ve mevcut durumu daha geniş bir perspektif ile kavradığını göstermektedir. Bu da işçi sınıfının gelişimini etkileyen unsurlardan bir tanesidir. Mevcut 'sorunları' bu şekilde sınıfsal bir bakış açısıyla ele alıp eylemsellik içine girmek işçi sınıfını toplumda daha da etkili bir sınıf haline getirmiştir. İşçi sınıfının gelişimini etkileyen durumlardan biri de sınıfa dair sorunları bu şekilde ele alma biçimidir. İşçi sınıfı kendini ekonomik veya başka sorunlar ile dar bir perspektife sıkıştırsaydı, 1960-1980 dönemindeki gelişimi tam anlamıyla göstermeyebilirdi. Bu doğrultuda işçi sınıfının ilerleyebilmesi açısından bütünlüklü veya siyasal bir konumlanış gereklidir. Bu konumlanma ise sağlıklı bir şekilde ancak işçi sınıfına yön veren bir işçi sınıfının öncü partisi ile gerçekleşebilmektedir. Bu anlamda siyasal partilerin kurulması işçi sınıfının 1960-1980 dönemindeki işçilerin ilerleyiş rotasını belirleyebilmesi ve yönlerini kaybetmemesi için bir gerekliliktir.

Başka bir deyişle ihtiyaca cevap verecek şekilde örgütlenmeler kurulmuş ve bu doğrultuda işçi sınıfının hareketleri ilerlemiştir. Tabandan gelen hareketi başından beri yöneten harekete şekil veren bir işçi sınıfı partisi ise 1960'ların başında yoktu. Bu sebepten işçi sınıfının gelişmesinin ve siyasal anlamda önünün açılmasının en büyük eksikliği kitlesel hareketi yönetecek bir merkezin veya siyasal partinin mevcut olmamasıydı. Bundan dolayı işçi sınıfı ancak bir partiyle iktidar mücadelesini başarıya ulaştıracağını göz önüne getirirsek 1960-1980 dönemindeki işçi sınıfının en büyük dezavantajı hareketi kontrol ederek harekete yön verecek bir partiye sahip olmamasıydı. Hareketin merkezileştirilmesine veya parti kurulmasına yönelik girişimler ve denemeler olsa da kitleselleşmiş bu hareket farklı nedenlerden dolayı bir partileşmeyle de

sonuçlanamamıştır. Ardından gelen 12 Eylül darbesi ve öncesindeki süreç ile de bu kitlesel hareketin öncülüğünü yapmaya çalışan gruplar farklı şekillerde amaçlarına ulaşamamışlardır.

1980'e kadar işçilerin mücadelesi sınırları aşan ve toplumsal anlamda başka anlamlar içeren nitelikleri de taşımaktaydı. Bu durum işçi sınıfının toplumsal olarak ilerici talepleri taşıyor olması hali işçi sınıfının gelişim sürecinde önemli bir niteliğe denk düşmektedir. 1960-1980 döneminde işçiler birçok hakkın kazanılmasına veya savunulmasına eylemsel olarak destek vermiş ve birçok hakkı da kazanmıştır. Bu mücadele aynı zamanda işçi mücadelesini başka bir anlamda kavrayarak başka alana çekmek isteyen sendikal anlayışlara karşı da veriliyordu. Bu durum da işçilerin belli bir mücadele bilincine ve iradesine kavuştuğunu gösteren önemli bir gelişim göstergesidir. Oluşturulan bağımsız işçi sınıfı örgütlerinin öncülüğünde ilerleyen hattın etkili olmasını sağlayan etkenlerden bir tanesi de işçi sınıfının mücadelesine mevcut kapitalist sistemin arzu edeceği biçimde yön vermek isteyenlere karşı da direnmesiydi. Bu irade aynı şekilde sermaye sahiplerine ve onların örgütlenmelerine karşı da bir direnci oluşturmakla birlikte bununla doğrudan bağlantılı toplumsal olayların olması sebebiyle de toplumsal yaşantıyı da etkiliyordu. İşçi sınıfının etkili bir toplumsal sınıf olarak ortaya çıkmasının nedenlerini de görebilmekteyiz.

Bu nedenler şu şekilde sıralanabilir:

- Bağımsız bir işçi sınıfının iradesini sergileyen sınıfsal bir hareketin varlığının olması,
- İşçi sınıfının örgütlenmelerinin olması,
- Kitlesel bir destek ve kitlelerin gözünde önemli bir meşru kabul edilen mücadelenin geliştirilmesi ve işçi sınıfının ideolojik görüşlerinin toplumsal bir güç oluşturması,
- Sadece ekonomik bir mücadeleyi değil toplumsal sorunlar da dahil siyasete etki edecek bir ilerleyiş tarzının olmasıdır.

1.4. 1960-1980 Arasında İşçi Sınıfının Niceliksel Değişimi

Bir önceki bölümde bahsedildiği üzere KDÇF örneği hem sermayenin gelişimini hem de işçilerin niceliksel değişimini göstermesi bakımından özel bir yere sahiptir. İşçilerin sayısının farklı alanlarda artışı tek başına daha önce belirttiğimiz üzere işçilerin hakim

olacağı bir ortamı yaratmamaktadır. İşçi sınıfının kendi sınıf kazançlarını sağlayabilmesi için birlikte mücadeleyi içeren bir program etrafında hareket etme gücünün olması gereklidir. Fakat bu gücün oluşması için sayılar da önemlidir. KDÇF örneği ise şu şekildedir:

“KDÇF’ye eklenen yeni fabrika ve tesislerle değişmeyen sermayede sağlanan bu büyüme değişen sermayede de karşılığını bulmuş, 1960 yılında 6.831 olan KDÇF’de çalışan işçi sayısı, dönem ortası olan 1965’te 8.575’e, dönem sonu olan 1971 yılında ise 10.634’e çıkmıştır. Aynı dönemin başında 762 olan KDÇF’de çalışan memur sayısı 1965 yılında 827’ye, 1970 yılında ise 941’e çıkmıştır. Aynı tarihlerdeki mühendis sayısı ise sırayla 11, 137 ve 219 şeklinde gerçekleşmiştir.” (Karatay, 2018: 146)

1960’lardan sonra 1980’lere giden süreçlerde Karabük örneğinde de sermayenin gelişmesi ve diğer gelişmeler ile birlikte işçi sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Bu dönemde kırlarda yaşayan insanların tam anlamıyla işçileşmeye başladığı bir dönem olduğunu görebiliriz. İşçi sınıfının olgunlaşması ve niceliksel büyümesi anlamına gelen bu süreç sonunda 1970’lerde Karabük’te önemli işçi hareketlerinin dönemin sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Bu örnek göstermektedir ki işçi sınıfının niceliksel gelişimi ilerlediği süreçte işçi sınıfı örgütleri ile ilişkilendiği anda niteliksel olarak işçi sınıfının gelişiminde bir farklı nitel durum oluşmaktadır.

Bu istatistikte de belirtildiği gibi 1960’lardan sonra işçileşmenin artmaya devam ettiği görülmektedir. İşçi sınıfı tanımına girebilecek insanların çalışan nüfus içerisindeki oranı 1971 itibarıyla yüzde 30’a yakındır.

Tablo 1
Yıllara Göre Çalışan İşçi Sayısı

Yıllar	İktisaden Faal Nüfus	Toplam Ücretli	Toplam Ücretlerin İktisaden Faal Nüfusa Oranı (%)	Sigortalı İşçiler
1963	12.174.000	2.745.000	21.6	710.000
1965	13.006.000	2.989.000	23.0	921.000
1967	13.268.000	3.310.000	24.9	1.069.000
1969	12.537.000	3.665.000	27.1	1.261.000
1971	13.875.000	4.055.000	29.2	1.404.000

Kaynak: Ötküner, 2006: 125

Geniş bir anlamda ise çalışanlar nüfus içerisinde çok daha büyük bir kesimi oluşturmaktadır. Bu açıdan işçi sınıfının büyüklük olarak varlığı gelişimini sürdürmekle birlikte bir otorite oluşturmak için yeterli düzeydedir. İşçi sınıfının niceliksel olarak gelişmesi ile işçi sınıfının Cumhuriyet tarihinde önemli bir olgunluğa ulaştığı dönemin içerisinde işçi sınıfının bir politik ve toplumsal güç olarak yükselmesi tesadüf değildir. Suyun kaynamasında olduğu gibi sıcaklık artışı nasıl bir noktadan sonra suyun niteliğini değiştiriyorsa aynı şekilde işçi sınıfının varlığı ve 1960 dönemiyle birlikte belli bir ekonomik alandaki gelişimin tamamlanması ile birlikte de Türkiye toplumu işçi sınıfı içinde ve oradan hareket ile tüm toplumda bir niteliksel değişim süreci başlamıştır. Aynı zamanda 1960 yılları ile birlikte toplumun sınıfsal yapısı ve sınıf hareketleri ile Türkiye toplumu modern bir sınıflı toplum görüntüsü de vermeye başlamıştır. Bu anlamda da 1960-1980 döneminde etken olan sınıflardan bir tanesi olan işçi sınıfının niceliği kadar niteliği de önemlidir.

Grevlerin sayısal istatistikleri işçi sınıfının ekonomik olarak ve sınıfsal bilincinin gelişmesi anlamında kritik bir veriyi oluşturmaktadır. İşçi sınıfının 1960'lardan öncesindeki hareketliliği ile karşılaştırıldığında 1960'ların başından itibaren grev ve işçi hareketliliklerinde önemli bir artış gözlemlenmektedir.

Tablo 2
1973-1980 Grevleri

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	TOPLAM
A	22	45	90	105	167	175	190	227	1021
B	12.284	21.046	25.399	32.899	59.889	27.208	39.901	46.216	264842
C	479.857	470.088	1.102.682	1.768.201	5.778.205	1.598.905	2.217.347	5.408.618	18823903
B/A	558.36	467.68	282.21	313.32	358.61	155.47	210.0	203.59	259.38
C/B	39.06	22.33	43.41	53.74	96.48	58.76	55.57	117.02	71.07
C/A	21.811.68	10.446.4	12.252.02	16.840	34.600.02	9.136.6	11.670.24	23.826.51	18.436.73

¹**Kaynak:** Güzel, 1984: 1860

Tablo 3
Çalışma Bakanlığı'na Göre 1963-1971 Grevleri

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	TOPLAM
A	8	83	46	42	100	54	86	72	78	569
B	1.514	6.640	6.593	11.414	9.463	5.179	20.162	21.176	10.916	93.057
C	19.739	238.261	336.836	430.104	344.112	175.286	323.220	220.189	476.116	2.563.863
B/A	189.25	80.00	143.32	271.76	94.63	95.90	234.44	293.83	139.94	163.50
C/B	13.03	35.88	51.08	37.68	6.86	33.84	16.03	10.40	43.61	27.55
C/A	2467.30	2780.60	7322.50	10240.50	3441.12	3246.03	3758.37	3058.18	6104.05	4505.91

²**Kaynak:** Güzel, 1984: 1872

Bunun nedenlerinden bir tanesi koşulların grev ve işçi hakları konusunda diğer dönemlere kıyasla daha elverişli bir ortamı sunmasıdır. Bu elverişli ortamı sunan önemli bir etken ise bahsedildiği üzere 1960 Anayasasının sağladığı demokratik koşullar ve örgütlenme özgürlüğünün genişlemesi olarak bahsedilebilir. Ancak sadece koşulların oluşmasını aşan bir hareketlilik işçiler için söz konusudur. Özellikle bağımsız işçi sendikaları ve işçi örgütlerinin oluşması, işçi sınıfının sözünü taşıyan politik örgütlenmelerin ortaya çıkması ve kitlelerdeki sola yöneliş ile birlikte daha da gelişen bir grev ve işçi hareketinden söz edebiliriz. Kitlelerin politik olarak en çok sola yakın olduğu ve kitlesel eylemliliğin en yüksek olduğu 1975-1980 yıllarında aynı şekilde işçi grevlerinde de gözle görülebilir bir artış gözlemlenmektedir. Bu da işçilerinde politik

¹A:Grevsayısı, B: İşçisayısı, C: Kaybolan iş günü sayısı.

²A:Grevsayısı, B: İşçisayısı, C: Kaybolan iş günü sayısı.

olarak bilinçlendiği ve harekete geçtiğini gösteren verilerden biri olarak değerlendirilebilir.

Bu tabloda da karşılaştırmalı bir şekilde dönemin koşulları içerisinde önemli rolleri üstlenen iki sendikanın greve çıkan işçilerinin sayıları görülmektedir. İşçi sınıfının hareketliliğini oluşturan iki sendikanın hareketliliği 1960-1980 döneminde işçi sınıfının hareketliliğini kavramak anlamında da fikir vermektedir.

Tablo 4
1967-70 Konfederasyonlara Göre Greve Çıkan İşçi Sayısı

YIL	Türk-İş	DİSK	TOPLAM	DİSK ORAN(%)
1967	2.253	2.249	4.502	50
1968	1.592	5.734	7.326	78.2
1969	16.350	2.072	18.422	11.2
1970	23.829	2.930	26.759	11
TOPLAM	44.024	12.985	57.009	27.8

Kaynak: Çelik, 2020: 356

Bu sayılarda işçi sınıfının içerisinde artan bir hareketliliğin oluştuğunu görmek için anlamlı bir tabloyu ortaya çıkartıyor. İşçi sınıfı için gelişim sürecinde grev önemli bir yere de oturuyor. Dolayısıyla işçi sınıfı hızlı bir şekilde grevler, eylemler vb. ilerleyiş biçimleri ile kendi gelişim sürecini ilerletmiştir.

Grevler başta genellikle ekonomik talepler doğrultusunda çıksa bile hızlı bir şekilde siyasi anlamlar da taşımaya yönelmiştir. Bu durum 1960-1980 arasında yapılan grevler içerisinde de görülebilir. Örneğin; bu dönemde işçiler emperyalizm karşıtlığı başlığı gibi siyasi talepler içeren pankartlar vb. materyalleri kullanarak da yürümüşlerdir. Ayrıca diğer grevlere ve direnişlere de destek içerecek bir şekilde dayanışma için de grevler örgütlenmiştir. Bu eylemlerin yapılış biçimlerine baktığımızda işçi sınıfı için hem bir hareketlilik hem de bir bilincin ve deneyimin kazanıldığını görebiliriz. İşçiler her zaman eylem yapabilir ancak bunların sınıf içerisinde dayanışma veya siyasal bir mücadeleyi içermesi durumu farklı bir gelişim evresine denk düşmektedir. Ayrıca grevler üretimi durdurması sebebiyle işçiler açısından önemli bir araçtır. 1960-1980

dönem içinde işçiler örgütlenerek kendi hakları veya siyasal taleplerini kazanmak amacıyla grevi etkin bir şekilde kullanmışlardır. Grev, örgütlenme ve eylemliliğin bilinçli ve örgütlü bir şekilde işçi sınıfı tarafından kullanılıyor olması da işçi sınıfı için gelişkinlik anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

Türk-İş ve DİSK'in kuruluş açısından ve ilerleyiş anlamında belirgin farkları vardır. Türk-İş uzlaşmacı ve devlete rica eden bir sendikal anlayışın çizgisini oluştururken, DİSK daha çok mücadeleci ve bağımsız bir işçi sınıfı sendikacılığını yürütmektedir. DİSK bir anlamda Türk-İş'in çizgisine tepki olarak ve işçi mücadelesini daha farklı bir eksene taşımak için kurulmuştur.

1.5. Sendikaların Kurulması

Sendikaların kuruluşu işçi sınıfı mücadelesi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. 1963'te ise işçi sınıfının mücadelesi açısından önemli bir Sendikalar Kanunu (SK) çıkarılmıştır. Getirilen yeniliklerden şu şekilde bahsedilebilir:

“ a) Sendika hakkı bütün çalışanlara tanınmıştır. 1947'de sadece işçilere verilen sendika hakkı, önce 1961 Anayasası sonra 1963 tarihli SK ile bütün çalışanlara tanınmıştır. Dolayısıyla memurlar da sendika hakkına kavuşmuştur. 1963 tarihli SK işçi sendikalarını düzenlerken, 1965'te memurların sendika hakkını düzenlemek amacıyla Devlet Personeli Sendikaları Kanunu yürürlüğe konulmuştur.

b) Sendika kurma özgürlüğü en geniş biçimde tanınmıştır. Sendika kurma konusunda herhangi bir önkoşul aranmamaktadır. Aynı işyerinde, aynı işkolunda veya benzer işkollarında olan işçiler bir araya gelip sendika kurabileceklerdir. Yani hem işyeri hem de işkolu sendikası kurulabilecektir.” (Güzel, 2016: 230)

Sendika alanında çıkarılan bu kanunun işçi sınıfına önemli imkanları sağladığı bir gerçektir. Bir yandan bu kanunun çıkması işçi sınıfının 1960'lardan önce yürüttüğü mücadelelerin bir sonucu olduğu da açıktır. Sendika kanunu işçi mücadelesi açısından yeni ve meşru alan içerisinde bir mücadele aracı kazandırmaktadır. İşçi sınıfının 1960-1980 arasında verdiği mücadelelerin en önemli örneklerinin bazılarının sendikal alanda

olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda verilen mücadeleler sonucunda Sendikalar Kanunu'nun ortaya çıkmasının önemi anlaşılabacaktır.

Sendikal çalışmaların 1960'lardan bir önceki döneminde yürütülüş biçimi açısından pratiksel anlamda Kosova'nın anlatımı işçilerin içerisinde politik bir gözle bakan işçinin bakışı fikir de vermektedir.

“Ama özellikle kış aylarında sefaletimiz daha da büyüyordu. Bu arada partinin bildirileri de dağıtılırdı. Bu bildirilerde işçilerin meslek birlikleri, sendikalar kurması için çağrılar yapıyordu. Bu bildiriler genellikle sabahın erken saatlerinde sokaklarda belirli yerlere konurdu.” (1996: 77)

İşçi sınıfının örgütlenmeleri için sendikal örgütlenme her zaman önemli ve kilit bir yer tutmuştur. Bu kapsamda işçi örgütleri sadece 1960-1980 dönemi arasında değil 1960'lardan önce de sendikal örgütlenme için çalışmalar yürütmüştür. Zehra Kosava'nın anıları ise bu somut çalışmanın birer örneği olarak önümüzde durmaktadır. Ayrıca bu sendikal çalışma ve birikimler daha sonrasında farklı açılardan 1960'lı yıllara da etkisini taşımıştır.

İşçi sınıfının mücadelecisi ve kararlı duruşu kendisini farklı şekillerde gösterebilmekteydi. İşçi sınıfı 1960'ların öncesinden ve başından itibaren örgütlenme haklarına ve diğer haklarına sıkı sıkıya olacak şekilde sarılmışlardı. Şehmuz Güzel'in aktardığına göre (2007: 115) TİSGLK'ye ilişkin birkaç gözlemimi aktarmak istiyorum. Önce şu noktayı belirtmek gerekiyor: Bu yasaların çıkarılması iktidarın bir lütfu değil, işçi sınıfının yıllardan beri yaptığı savaşımın sonucudur. Nitekim işçi sınıfının en son, 1961-1963 arasında her iki yasanın çıkarılmasını sağlamak amacıyla İstanbul, Ankara, Ereğli, İzmir ve diğer kentlerdeki gösteri, yürüyüş ve mitingleriyle yine birçok ilde düzenlediği grevler, onun anayasal olarak tanınmış sendika , toplu sözleşme ve grev haklarını ne denli benimsediğini, ilgili özel yasaların bir an önce çıkarılması için ne denli kararlı olduğunu, bu konularda her türlü savaşımı vermeye hazır bulunduğunu göstermesi bakımından son derece anlamlıdır.

İşçi sınıfının kazandığı grev hakkı belirtildiği gibi bir şans eseri veya hediye değildir. Bu açıdan bakıldığında işçi sınıfını kapsayan sendikaların kurulmasını ve işçi sınıfının daha bağımsız bir çizgiye kaynamasını sağlayan temel etken işçi sınıfının 1923-1960

arasında kazandığı kazanımlar ve deneyimler ile birlikte 1960'lar ile birlikte verdiği mücadelelerdir. Dolayısıyla işçi sınıfının verdiği mücadele birden bire yerden bitmemiştir. 1960'lar ile birlikte bu mücadele farklılaşma yaşamak ile birlikte, işçi mücadelesi temelinde 1960'ların öncesinde oluşan işçi hareketlerinin de etkisi vardır. Ancak temel konuya baktığımızda 1960'lar ile birlikte işçi sınıfının kendi kazanımlarını almak için ciddi bir mücadele içine girdiğini görmekteyiz. Ankara ve İstanbul gibi illerde yapılan eylemler buna dayanmaktadır. Son olarak bu eylemlerin gösterdiği işçi sınıfının bu hakları ve kazanımları benimsediği yönündedir. Normal olarak bu kazanımlar yıllar boyunca verilen bir mücadelenin sonucu olduğundan bu kazanımları sahiplenme ve ilerletme amacı da daha fazla olmuştur.

İşçi sınıfı nicelik olarak büyüyebilir veya ezici bir çoğunluğa sahip olabilir ancak bir sınıf bilinci ve mücadele etme isteği yoksa bu büyüklük ne boyutta olursa olsun işçi sınıfını toplumsal ve siyasal yaşamda belirleyici bir güç veya aktör haline getirmez. Bu dönemde de çalışan nüfus oranı büyüktür. İşçilerin SSK'lı olanlarının 1960'larda 4'te 1'i kadarı sendikal ve siyasal bir mücadeleye katılsa da bu oran aşırı yüksek bir oran değildir. Fakat bu oranda bir katılım ve mücadele ile de toplumsal ve siyasal yaşamı şekillendiren, dönüştüren veya ses getiren işleri işçi sınıfı yapabirmiştir. Bu işçi sınıfının sınıf bilincine vararak sınıfsal bir mücadele yürüttüğünde nicel büyüklüğün ötesinde bir etki ve güce sahip olduğunu gösterir. Buradaki kritik nokta niteliktir. İşçi sınıfının 1960-1980 döneminde sayısal büyüklüğünün artması ile birlikte bu döneme etki etmesini sağlayan şey niteliksel bir farklılaşma ve gelişim sergilemesidir. Bunun arkasında da sınıf mücadelesi bilinci yatmaktadır. Tersinden bakmak gerekirse burjuvazi de etkisini sayısal büyüklüğüne değil örgütlülüğüne ve sermaye noktasındaki gücüne borçludur. İşçi sınıfı ise örgütlülük, sınıf bilinci ve bununla ilişkilenen bir toplumsal mücadele aracılığıyla etkin bir güç olarak kendini gösterebilir.

Tablo 5
Sendikalı İşçi ve Sendikalaşma Oranının Yıllara Göre Dağılımı (1948-1963)

YILLAR	İŞÇİ SAYISI	SENDİKALI İŞÇİ SAYISI	SENDİKALAŞMA ORANI
1948	-	52.000	-
1949	-	72.000	-
1950	292.608	78.000	%26.65
1951	382.024	110.000	%28.79
1952	447.963	130.000	%29.02
1953	494.024	140.000	%28.33
1954	510.344	180.387	%35.34
1955	533.216	189.595	%35.55
1956	543.554	205.155	%37.74
1957	577.630	244.853	%42.38
1958	611.703	262.591	%42.92
1959	618.775	280.786	%45.37
1960	620.900	282.967	%45.57
1961	688.819	298.000	%43.26
1962	680.125	307.000	%45.13
1963	710.820	259.710	%36.53

Kaynak: Mahiroğulları, 2001: 163

1960-1980 döneminde işçi sınıfı sendikalara oransal olarak daha fazla katılım gösteriyordu. İşçi sınıfının sınıf bilincine sahip olması ve ekonomik çıkarlarını gözetmesi önemli bir gelişmedir.

Bu anlamda DİSK'in temsil ettiği çizgiye ve işçi sınıfının politik olarak da savunusunu gerçekleştiren örgütlere bakmak işçi sınıfının politik bilincinin gelişiminin izlerini takip etmek açısından yararlı olacaktır. Çünkü diğer sendikalar işçi sınıfı için ekonomik bir bilincin gelişkinliğini temsil ederken DİSK veya diğer işçi sınıfının politik örgütlenmelerine katılım işçi sınıfının gelişim süreci açısından daha başka bir gelişkinliği temsil etmektedir.

İşçi sınıfının gelişim süreci açısından bir başka önemli nokta ise bu işçilerin ne kadarının sendikalara veya partilere üye olduğudur. 1967 yılında işçi sınıfı adına ve işçi sınıfının çıkarlarını savunan bir sendika olan DİSK'in sendikalı işçi ve üye sayısı bu anlamda fikir vericidir.

DİSK'in seçilmesinin nedeni; bu dönemde DİSK mevcut burjuva düzeninin bir parçası haline gelmiş sendikal anlayışa karşı işçi sınıfının bağımsız, işçi sınıfı için mücadele eden bir sendikal mücadele biçimini ortaya koymasıdır. Bu anlamda 1960-1980 döneminde işçi sınıfının içinde nasıl bir bakış açısı oluştuğunu görmek için DİSK'in üye sayılarına bakmak ve bunun üzerinden bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

Tablo 6
Çalışma Bakanlığına Bildirilen Üye Sayısı (Temmuz 1967)

SENDİKA ADI	ÜYE SAYISI
Türkiye Maden-İŞ	33.000
Basın-İŞ	2155
Lastik-İŞ	8.000
Gıda- İŞ	2.678
Türk Maden-İŞ	10.000
Turizm-İŞ	1.754
Kimya-İŞ	4.500
Bank-İŞ	2.077
EMSİS	749
TADSİS	-
Tekstil (Gaziantep)	817
TOPLAM	65.730

Kaynak: Çelik, 2020: 296

DİSK'in 1967 itibariyle 65 bin civarı üye sayısı var. Ancak DİSK'in kuruluşundan itibaren oluşan sürece de baktığımızda daha kurulurken bile sendika alanında önemli bir etki yarattığı hemen görülebilir. DİSK'in etkisinin arkasında yatan sebep işçi sınıfına bir sınıf olduğu bilincini taşıması ve bir mücadele aracı olarak ortaya çıkmasıdır. Eğer sadece sendika kurmak işçi sınıfına bir etki yaratma veya sınıf bilinci taşıma şansı verseydi mevcut sendikalarda aynı etkiyi yapabilirdi. Dolayısıyla sadece sendika kurmak işçi sınıfını geliştiren veya ilerleten bir unsur değildir. İşçi sınıfını etkili kılan bir mücadele aracının ve bilincin varlığıdır. Bu bilince dayalı nitelik farklı bir ağırlığa sahiptir. Bu bilinç 1960-1980 döneminde işçi sınıfını toplumsal olarak bir güç haline getiren etkenlerden biridir.

İşçi sınıfının 1960-1980 arasındaki büyüklüğü düşünülürse DİSK'e katılımın anlamı daha iyi ortaya çıkacaktır. 1960'ların ikinci yarısından sonra 1970'ler ile devam eden

dönemde ise bu sayı daha da artacaktır. 1960-1980 döneminin önemli bir özelliği de işçi sınıfının çeşitli sendikal örgütler, siyasi partiler ve toplumsal kuruluşlarda daha fazla örgütlü olmasıdır. Bu örgütlülük toplumsal bir baskı aracını işçi sınıfı adına oluşturmaktadır. Sayısal olarak incelendiğinde sendikalaşma nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturmaya da işçi sınıfı toplumsal bir baskı oluşturabilmektedir.

Toplumsal alanda işçi sınıfının ağırlık kazanmasının arkasında ideolojik, örgütsel ve sınıfsal bir güç vardı. Dolayısıyla bu güç kendisinin ötesinde bir etki yatıyordu. Bu durumun varlığı ise işçi sınıfı için önemli bir etkidir. Sınıfsal bir ilerleyişte toplumun tamamını kapsayan bir güç oluşturmak mümkün değil. İşçi sınıfı ise bu dönemde kendi örgütlenmeleri ile ideolojik ve örgütsel gücünü diğer dönemlere kıyasla daha iyi kullanmış ve aynı zamanda toplumsal olarak meşrulaşmış bir mücadele çizgisi izlemiştir.

İşçi sınıfı hareketinin gelişimine etki eden olgulardan bir tanesi sendikal hareketin gelişmeye başlamasıdır. 1967 yılında DİSK'in kuruluşu işçi sınıfının mücadelesinde önemli bir yere denk düşmektedir. DİSK ile birlikte sendikal alana işçi sınıfının bağımsız hattına sahip olduğu gözlenen yeni bir sendikal mücadele biçimi girmiştir. DİSK kurulduğunda mevcut sendikalardan farklı olarak işçi sınıfının mücadelesinde daha eylemsel, otoriteden yana olmayan ve işçi sınıfının çıkarlarını gerçekleştirecek bir şekilde girdiği için, işçi sınıfı içinde bir karşılık bulmuş, üye sayısının ötesinde bir etki yaratarak işçi sınıfının gelişim sürecinde hem eylemsel hem de bilinç taşımak anlamında önemli bir yere sahip olmuştur.

İşçi sınıfı birlikte hareket ve ilerleyişe rağmen burjuvazide olduğu gibi farklı katmanlardan oluşmaktadır. Bu dönemdeki işçi sınıfının gelişimsel olarak ilerlemesini sağlayan unsurlardan bir tanesi de bu sınıf içindeki katmanların ötesinde bir çatı olarak sınıf bilincini oluşturup ortak hareket edebilecek kabiliyete erişmesidir. Bu ortak sınıf bağı ne kadar güçlü olur ve farklılıkların önüne geçebilirse işçi sınıfının gelişim süreci o kadar hızlanır. Koç'un aktardığına göre (2003: 8) "İşçi sınıfı çeşitli katmanlardan oluşur. Bu katmanlar, üretimin ve istihdamın yapısına, toplumsal ve siyasal koşullara ve teknolojiye bağlı olarak değişiklik gösterir. Diğer bir deyişle, işçi sınıfı, homojen değil, heterojendir. Ancak, ücretli emek olması, farklı tabakalar arasında ortak bir sınıf bağı

yaratır.” Aynı şekilde işçi sınıfının örgütlenmesinin ve birlikte hareket edebilmesinin arkasında da bu sınıf içi farklılıkları aşarak ortak bir çatı altında birleşerek yan yana durma kabiliyetini geliştirebilme yeteneği yatmaktadır. “Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!” (Marx ve Engels, 1848: 92) sözünün altını çizdiği gibi işçi sınıfının birleşik hareket ettiğinde kendi sınıfsal ve tarihsel durumunu geliştirebilmesi önemlidir. İşçi sınıfı içerisinde katmanların sınıfsal pozisyonları içinde çıkarları farklı gibi gözükse de aynı şekilde burjuvazi tarafından bir sömürüye maruz bırakılmaktadır. Bu gerçek ne kadar işçi sınıfının içindeki parçalı durumun önüne geçerse işçi sınıfı toplumsal olarak o kadar daha güçlü bir pozisyon elde etmiştir.

1960-1980 sürecinde bu katmanların farklılıklarına rağmen bir sınıf olarak ön plana çıktığını görüyoruz. Bir başka deyişle bu dönemde işçi sınıfının sınıf bilinci sınıfın içinde oluşmaya işçi sınıfının örgütlerinin etkisiyle de başlamaktadır. Bu dönemdeki verilen mücadele sadece ekonomik bir mücadele olarak kendini sınırlamamakta, tam tersine ekonomik mücadeleyi sınıfı iktidara götürecek bir araç olarak ön plana çıkartmaya başlamaktadır. Dolayısıyla Türkiye işçi sınıfı bu dönemde kendi niceliğinin ötesinde bir etki yaratarak 1960-1980 dönemine damgasını vurmuştur. İşçi sınıfının temel olarak bu dönemde etkili olmasının sebebin altında bu yatmaktadır. Sınıfın bu bilinçlilik hali kendini geliştirmesinin de önünü açmaktadır. Eğer işçi sınıfı sadece ekonomik bir mücadele ile kendini sınırlamış olsaydı bu bahsedilen katmanların arasına sıkışıp kalabilirdi. Çünkü işçi sınıfının içinde bulunan katmanlardaki ekonomik farklılıklar ayrı çıkarları, amaçları veya hedefleri oluşturmaya neden olabilirdi. İşçi sınıfı, birlikte tek bir çatı altında hareket ettirebilecek gücü kendilerinde öngörerek, hedeflerini siyasal iktidar mücadelesi olarak belirlemiştir. Bu hedef doğrultusunda kurulan sendika ve işçi örgütlenmelerinin güçlenmesinin kendisi işçi sınıfını güçlendiren olgu olmuştur. İşçilerin sadece bir sendika çatısı altında birleşmelerinin işçi sınıfının gelişim sürecinde sadece bir noktaya kadar etkisi olabilmektedir. Tarih ilerledikçe ise bu nokta daha geri bir pozisyonda kalabilmektedir. Dolayısıyla işçi sınıfı kendi sınıfını ve toplumu ilerletebilmek için ekonomik mücadele temelli sendikaları aşan bir sendikal anlayış ile örgütlenmelidir. İşçi sınıfı işte bu anlayış doğrultusunda sendika örgütlediği ve bu anlayışı sahiplenerek güçlendirdiği ölçüde 1960-1980 arasında sendikal ve toplumsal alanda bir güç olarak ortaya çıkabilmiştir.

Dönemdeki işçi sınıfının gelişim sürecini anlayabilmek için işçilerin ne kadarının sendikalı olduğuna bakmak yerinde olacaktır. Bu tabloda görüldüğü gibi işçi sınıfı 1960 sonrasında önemli bir ölçüde sendikalara katılımı arttırmıştır.

Tablo 7
Yıllara Göre SSK'lı ve Sendikalı İşçi Oranı ile Sendika Sayısı

YILLAR	SSK'LI İŞÇİ SAYISI	SENDİKALI İŞÇİ SAYISI	SENDİKA SAYISI
1961	688.819	298.000	511
1962	680.125	307.000	543
1963	710.820	259.710	565
1964	765.317	338.769	595
1965	921.458	360.285	668
1966	991.510	374.058	704
1967	1.069.387	834.680	798
1968	1.206.175	1.057.928	755
1969	1.261.856	1.193.908	797

Kaynak: Ötküner, 2006: 131

1960-1980 arası dönemde işçilerin birden fazla sendikaya aynı anda üye olabildiklerini göz önüne alsak da DİSK'in üye aidatlarının gelirine ve diğer sendikaların üye aidatları gelirlerine bakarak yine de kayıtlı işçilerin önemli bir çoğunluğunun sendikalı oldukları gözükmemektedir. İşçilerin kendi işçi örgütlerine üye olmasının bir nedeni işçi örgütlenmeleri olduğu gibi bir nedeni de işçi sınıfında kendiliğinden oluşan bir bilincin eseridir. Bu bilincin bir kısmı sınıfın içinde kendiliğinden oluşmaktadır. Ancak işçi sınıfının gelişimini daha da ilerleten unsur kendinde bir bilinç seviyesinden bir sınıf olduğunun farkına varıp buna yönelik hareket etmektir. 1960-1980 arası dönemde işçi sınıfının en büyük gelişim adımı işçilerin önemli bir kısmının sınıf bilincine sahip olurken kendi sınıfına ait düşünceleri sahiplenmesi ve bunun gereklerini yerine getirecek hareket biçimlerini oluşturmaları ile olmuştur. Bu bilincin oluşmasında işçi sınıfı içerisinde örgütlenen işçi sınıfı partilerinin ve işçi sınıfının sendikalarının etkisi vardır.

Bu tabloya bakıldığında bir başka önemli nokta da sendika sayısındaki artıştır. Dönemin koşullarında örgütlenme için kuruluşların görece daha kolay kurulmasının etkisinin yanında sendika sayısındaki artışın arkasında işçi sınıfının bu dönemde bir arayış içine girmesi de yatmaktadır. Bu arayışa karşılık oluşturabilmek için işçi sınıfının içinden

veya dolaylı olarak işçi sınıfına hitap edecek sendikaların kurulması hız kazanmıştır. Ayrıca işçi sınıfının niceliksel olarak çoğalması, ülkedeki dengelerde önemli bir rol oynayacağını farkına varılarak, farklı iş alanlarındaki işçi sınıfının gücünü arkasına alma ihtiyacı hissedilmesinden dolayı da oluşmuştur. Bu ihtiyaç seçimleri etkileyecek bir gücün oluştuğunun farkına varılması veya işçi sınıfının toplumsal olarak önemli bir güç olarak ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Farklı yönlerden işçi sınıfına yaklaşan bu sendikaların oluşumu ise doğal olarak işçi sınıfında bazı noktalarda olumlu ve olumsuz yönde etkilerde bulunmuştur.

İşçi sınıfının kendine ait bir örgütünün olması dahi işçi için bir bilincin gelişmesinde önemli bir arka planı oluşturmaktadır. Bu bilinci bir adım ileriye taşımak ise başka bir konudur. Ancak yine de ekonomik bir mücadeleyi kapsasa bile işçi sınıfını örgütlü kılan sendika veya başka kuruluşlar işçi sınıfının çıkarına olduğu sürece önemlidir. İşçilerin haklarını geliştirmeyi kapsayan her örgütlenmenin işçi sınıfı içerisinde gelişime katkısı vardır. İşçi sınıfını toplumsal bir mücadele içine girmesini sağlayan örgütlenmeler ise gelişim süreci içerisinde bir ileri adımı temsil etmektedir. İşçi sınıfını asıl geliştiren ve ilerleten unsur, örgütlenmelerin kendi hakları ötesinde toplumsal ve siyasal mücadeleleri vermeleri ile olmuştur. Ekonomik kazanımlar bu mücadeleler sonucunda kendiliğinden gelmiştir. Ayrıca işçi sınıfının örgütlenmeleri bir mücadele vererek mevcut haklarını korumak için kendine bir güvence de oluşturmıştır. Eğer işçi sınıfı örgütsüz ise gelişiminin ilerleyişinin durduğunu veya gerilediğini rahat bir şekilde gözlemleyebiliriz. Bu sebeple işçi sınıfının gelişimi ile örgütlenmesi arasında karşılıklı bir ilişki vardır. İşçi sınıfı örgütlendikçe gelişir. İşçi sınıfı geliştikçe örgütlenir. Örgütlenmenin ise tek başına işçi sınıfını gelişim sürecini sonuna kadar ilerletmediğini görmekteyiz. Gelişimini ilerletmek isteyen bir işçi sınıfının toplumsal bir güç haline gelmesi gerekmektedir. Bunun için ise siyasi parti ve sendikalar işçi sınıfının önemli araçlarından iki tanesidir. İşçi sınıfının adına siyaset yapan bu araçların güçlenmesi aynı zamanda karşılıklı bir ilişki olarak işçi sınıfını da güçlendirmiştir. Örneğin; bahsedeceğimiz karşılıklı etkileşimi İngiliz İşçi Parti'sinin gelişimi ve işçi partileri ile bağlantılı sendikaların gelişim sürecinde görebiliriz. Bu durum göstermektedir ki işçi sınıfının örgütlenme kuruluşları güçlendikçe işçi sınıfı, işçi sınıfı güçlendikçe işçi sınıfının kuruluşları da güçlenmektedir. Bu gelişimi ilerleten ise örgütlenmelerin

çoğalması ve kurulmasını kapsayan niceliksel ilişki olduğu kadar aynı zamanda bu örgütlenmelerin nitelikleri de olmaktadır. İşçi sınıfının toplumsal hedeflerini gerçekleştirmeyi hedefleyen bir siyasi parti veya sendikanın kendi niceliğinin ötesinde bir etkiyi barındırmaktadır. Dolayısıyla işçi sınıfının örgütlenmelerinin sayısı kadar işçi sınıfı için siyasal mücadele niteliğini taşımaya başlamış olması da işçi sınıfının gelişim sürecinde önemli bir aşamaya işaret etmektedir.

Türk-İş'in sendikal anlayışı 1960 öncesinde varlığını daha fazla hissettirmek ile birlikte 1960'lardan sonra işçi sınıfının daha mücadelecı bir eksene kayması ile birlikte işçi sınıfı içerisinde DİSK'in etkisi daha fazla artmaya başlamıştır. Ancak yine de 1960 döneminin öncesinde işçilerin örgütlenmesinde Türk-İş'in etkisi koşullardan dolayı daha fazla olmuştur. Türk-İş'in sendikal çizgisi ise 1960 döneminin sonrasında DİSK'in karşısında işçi sınıfı açısından anlamının ne olduğundan bağımsız olarak DİSK'in çizgisinden farklı bir sendikal anlayışının başını çekmiştir. Türk-İş sadece işçilerin örgütlenmesi ve ekonomik olarak bir bilincin oluşturulması anlamında işçi sınıfının gelişim sürecinde katkısı olduğunu belirtebiliriz. Bu açıdan Türk-İş'in işçi sınıfı içerisinde bir katkısı olduğu gibi işçi örgütlenmesi ve eylemleri açısından da 1960-1980 döneminde belirleyici bir rol üstlenmiştir. 1960-1980 dönemi toplumsal olaylarında da Türk-İş'in izleri bulunmaktadır. Türk-İş işçi sınıfının içerisinde işçi örgütlenmesinin önemli bir kısmını tutmak ile birlikte tam anlamıyla işçi sınıfını ve işçi sınıfının iktidarını temel alan bir siyasal örgütlenme olamamak ile birlikte işçilerin daha geri pozisyonlardaki kazanımları ve ilerleyişlerinde etkili olmuştur. Ancak işçi sınıfının güçlenmesi Türk-İş'in işçi iktidarını temel almayan ama işçi sınıfı içerisinde bir güç oluşturan örgütlülüğünün hapsediciliğinden kurtulması ile birlikte olmuştur.

Türk-İş'in 1960-1980 döneminde işçilerin grev ve eylemlerindeki kısmında işçi sınıfının hareketliliğinin önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Türk-İş her ne kadar sosyalizm veya sol bir perspektif ile birlikte hareket etmese veya direk bu konunun karşısında yer alsa da işçilerin örgütlülüğü ve hareketliliği anlamında 1960-1980 döneminde etki olmuştur.

Temel olarak 1947 sendikacılığından kopuş işçi hareketi açısından 1960'ların karakterini belirleyen temel özelliklere sahip olan DİSK'in şekillenmesine yol açmıştır.

“1947 sendikacılığından kopulması, DİSK’in kuruluşu ile birlikte sınıf eksenli ve bağımsız bir sendikacılığın güç kazanması ve sınıf hareketinin siyasallaşması, işçi sınıfı oluşumunun 1960’lardaki önemli uğrakları olarak okunabilir. 1960’lı yıllar emek hareketinde kesintisiz ve ivmesi giderek artan bir yükseliş dönemi idi.” (Çelik, 2020: 79)

1960’larla birlikte yükselişe geçen işçi hareketi aynı zamanda mevcut sendikal anlayışa karşı da mücadeleyi içeriyordu. Bu anlamda devletin güdümünde ve mevcut kapitalist düzenin sağlamlaştırılması için uygulanan sendikacılık anlayışının terk edilmesi, işçi sınıfının kendi dünya görüşüne uygun bir düzen için mücadele etmesinin önünü açması anlamında işçi sınıfının gelişim sürecinde önemli bir duraktı. İşçi sınıfının bağımsız bir siyasi hat oluşturabilmesi için öncelikle mevcut burjuva düzeninden düşünsel anlamda kopması için gerekli zemini oluşturmak gerekliydi. Bu gereklilik işçi sınıfı siyasetini ön plana taşıyan partilerin kurulması ve işçi sınıfının çizgisini sendikal alana taşıyan sendikalar ile olacaktı. İşçi sınıfının gelişmesinden söz edebilmek için öncelikle bu bağımsız hattı sağlayan kuruluşlardan söz edebilmek gerekiyordu. Bir anlamda 1960 dönemiyle birlikte halk ve işçi sınıfında oluşmaya başlayan bilinç ve gelişme işçi sınıfının örgütlenmelerinin de kurulmasıyla birlikte bu gibi kuruluşlar işçi sınıfı ve halk tarafından karşılık bulmaya başlamıştır. Bir diğer gelişim sürecinde önemli nokta olarak ise sınıf hareketinin siyasallaşmasından söz edilebilir. İşçi sınıfının bu dönemdeki gelişiminin ve etkisinin arkasında yatan nedenlerden biri de işçi hareketinin oldukça politikleşmiş bir biçimde ilerlemesiydi. Siyasallaşmamış bir işçi hareketinin etkisi sınırlıdır. Sınırlı bir biçimde kaldığı sürece işçi sınıfının karşısında konumlanmış güçler tarafından ‘arzu’ edilen bir ilerleyiş biçimi olacaktır. Bu nedenle siyasal bir rotayı izleyen işçi hareketinin ve bağımsız işçi hareketinin oluşması için önemli bir gelişmedir. İşçi hareketleri kendi bağımsız hattını sergileyebilecek örgütlenmelere sahip olduğu ve kitselleşmiş bu örgütlenmeleri etkin bir şekilde kullanabildiği ölçüde kendi sınıfsal çıkarlarını savunabilir. Eğer bağımsız bir siyasal hattı izleyen işçi hareketi olmazsa işçi sınıfına ait bir kazanım veya ilerlemeden de söz edilemez. Çünkü bağımsız bir siyasi hat olmadan işçi hareketliliği olsa bile ilerleyiş sürecinin yönü olmaması dolayısıyla bir sonuca bağlanamayacaktır. Bu nedenlerden işçi sınıfının 1960 dönemiyle birlikte

mevcut sendikal anlayıştan koparak işçi sınıfının bağımsız hattını kurmaya girişmeleri işçi sınıfı açısından önemli, hatta yaşamsal bir gelişim sürecini temsil etmektedir.

1947 sendikacılığından kopuşun gerçekleşmesi aynı zamanda işçi sınıfının sadece siyasal mücadele için değil, işçi sınıfının bağımsız sendikal veya hak aramak için oluşturduğu sendikal biçiminin de önünü açmaktaydı. 1960 sürecinden önce işçi sınıfının sendika kuruluşları tamamen mevcut kapitalist düzen içerisinde yön verilen bir kuruluş olarak varlığını sürdürüyordu. Bu değişimler 1960 döneminde işçi sınıfının gelişmesi anlamında ön açıcı gelişmeler olarak ön plana çıkmaktadır. Eğer siyasallaşmamış, kendi bağımsız çizgisini taşıyan örgütlenmeler oluşturulmamış veya mevcut düzendeki sendikal anlayış ile mücadele edilme iradesi ortaya konulmamış olsaydı, 1960-1980 arasındaki işçi sınıfı mücadelesinin yükselişinden veya işçi sınıfının bir sınıf bilincine sahip olmasından söz edemeyebilirdik. Dolayısıyla sadece kendi başına işçi hareketleri bir anlam ifade etmemekte ve etki yaratmamaktadır. Ancak sınıf bilincine sahip ve bağımsız örgütlenmelerini oluşturarak hareket eden işçi sınıfı, işçi sınıfının hareketlenmesi içinde başka bir niteliğe ve anlama denk düşmektedir.

İşçi sınıfının nicel olarak büyüklüğünün artması ve buna bağlı olarak işçi sınıfının da niteliksel sıçramalar gerçekleştirmesi işçi sınıfının nasıl ve nereye evrileceğinde etkili olması açısından önemli fikir vermektedir. İşçiler ancak kendileri hakkında alınan kararları etkileyebilme veya doğrudan doğruya bu kararları alabildikleri ölçüde etkilidirler. Bunun dışındaki süreç işçiler açısından egemen kuvvetler tarafından yönlendirilebilen ve 'istenilen' şekilde gerçekleşecektir. İşçi sınıfının gelişmesi için kendi iktidar odağını veya güç odağını yaratması lazımdır. 1960-1980 döneminde bu odak oluşturulduğu, örgütlenildiği ve geliştiği ölçüde işçi sınıfının toplumsal alana olan etkisi de artmıştır. İşçi sınıfının etkisinin artması da niteliksel olarak işçi sınıfının daha güçlü bir pozisyona gelmesiyle bağlantılıdır.

Sendikaların kurulması süreci işçilerin sayısal olarak artmasına oranla artış gösterecek bir şekilde 1960-1980 döneminde ivme kazanmıştır. Farklı sendikaların siyaset ve işçi mücadelesi sahnesine çıkması ise işçi sınıfı mücadelesini bir yandan zenginleştirirken bir yandan da işçi sınıfı mücadelesine yapıları itibarıyla farklı niteliksel anlamlar katmıştır.

BÖLÜM 2: SİYASİ PARTİLERİN İŞÇİLER İLE İLİŞKİLERİ

İşçi sınıfının tanımı, örgütlenmesi ve gelişim sürecinden bahsettikten sonra 1960-1980 döneminde işçi sınıfının örgütlenme ve gelişim süreci ile bağlantılı olan işçi sınıfının siyasete etki etmesi sürecini 1960-1980 dönemi içerisindeki olaylar, partiler üzerinden değerlendirebiliriz. Bu anlamda işçi sınıfının siyasete, siyasetin işçi sınıfına karşılıklı olarak nasıl bir etki bıraktığına, konunun tarihsel süreçteki izlerine, 1960-1980 dönemi içerisindeki tarihsel olaylar üzerinden işçi sınıfı ve siyasetin karşılıklı ilişki ve bağlantısına bakacağız . Bu anlamda ilk önce hareket noktasını oluşturacak olan temel üzerinden ilerlemeliyiz. İşçi sınıfı ve siyasetin karşılıklı olarak birbirini etkiler iken aynı zamanda bu etkenlerin hangi temeller üzerinde yükseldiğini tespit ederek ardından bu temel üzerinde oluşmuş iki etkenin 1960-1980 döneminde Türkiye’de nasıl bir etkileşim içinde bulunduğuna bakarak, aynı zamanda bu etkileşimin sonuçları ve nedenlerini de değerlendireceğiz. Değerlendirmemizi Marksist bir bakış açısıyla yaparken dönem içerisinde işçi sınıfının siyasetle ilişkisini, siyasi partiler ve aktörler ile etkileşiminin nasıl gerçekleştiğini de değerlendirme şansımız olacak. Marksizm temel olarak siyaseti bir üst yapı olarak ele almakta ve işçi sınıfının oluşumunu da üretim ilişkilerinin sonucunda kapitalist toplumda oluşan bir sınıf olarak ele almaktadır. Buradan hareket ile işçi sınıfının siyaset ile ilişkisinin gerçekleştiği alan aynı zamanda alt yapı ile üst yapının ilişkisine de denk düşmektedir.

Siyasetin ve işçi sınıfının etkileşime girerek birbirini etkilediği süreci oluşturan, birbirleri ile etkileşime girdikleri alanın temelinde üretim ilişkilerinin oluşturduğu temel yatmaktadır. Siyaset işçi sınıfını bu temel üzerinden hareket ile etkilemekte, işçi sınıfı da siyaseti bu temel üzerinde etkilemektedir. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının karakterini ve üst yapı olarak siyasetinde karakterini belirleyen temel etken her kapitalist toplumda olduğu gibi Türkiye’de de üretim ilişkileridir. Marx şu şekilde belirtmektedir (2011: 39) “Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesiyle örtüşür. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç biçimleriyle örtüşen bir hukuki ve siyasal üst yapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam

sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilinçlerini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır.” Bu temelin üzerinde oluşan ve gelişen mücadele ise gene aynı üretim ilişkileri temelinden kaynaklanmakla birlikte ilk itkiyi aldıktan ve karakterini bir kez belirledikten sonra ardında toplumsal yaşam ve süreçlerde bu karakteri doğrultusunda farklı şekillerde belli etkiler oluşturmaktadır. Daha çok göreceğimiz şey ise 1960-1980 sürecinde siyaset ve işçi sınıfının bu karakterleri temelinde birbirini nasıl etkilediği ve toplumsal yaşamda süreçlerin nasıl geliştiği olacaktır. Türkiye’de siyaset ve üst yapı genele de hakim olan burjuva etkisi altındadır. Siyasetin temel kararları ve karakteri 1960-1980 döneminde de burjuva sınıfının çıkarları doğrultusunda şekillendi. Bu durum ise işçi sınıfının dışarıdan da olsa siyasete etki edemediği anlamına gelmiyor. İşçi sınıfı siyaseti şekillendiren ve belirleyici bir unsur olmasa bile burjuvazinin yerine gelebilecek tek sınıf olması itibarıyla, buradan kaynaklanan gücünden dolayı, örgütlenmesini güçlendirdiği ve geliştiği ölçüde, kendi bağımsız karakterini ve bilincini de kazanmış ise siyasetin gidişatına karakterini kazandırmadığı anlarda dahil, siyasetin ilerleyiş süreçlerine etki edebilmektedir. Örneğin; işçi sınıfı hareketinin güçlü olduğu ülkelerde veya işçi sınıfı hareketinin güçlü olduğu dönemlerde siyasetin işçi sınıfının gücünün ve ‘tehdidinin’ artışına göre yönelimleri ve gidişatının değiştiğini gözlemleyebiliriz. Bu değişikliğin kendisi anlamının ne olduğundan bağımsız olarak, olumlu veya olumsuz yönde (nereden bakıldığına göre değişir) bir etkiden söz edebileceğimizi gösterir. Burjuvazi hakim bir sınıf olarak siyaseti kendi çıkarları üzerinde dizayn edip kontrolünü sağlamış olduğu zamanlarda dahi işçi sınıfının var olması hali siyasetin kendisini tasarlayan unsurlardan bir tanesi olarak etkiye örnek verilebilir.

Bir başka durumda ise daha önceki bölümde anlatılan durumlarda olduğu gibi işçi sınıfının gelişim ve örgütlenmesi arttığı ölçüde işçi sınıfının siyasete etkisi ve işçi sınıfı hareketinin siyaset ekseninde yarattığı dalgalanmalar kendini daha fazla göstermektedir. Bu dalgalanmaları siyaset arenasındaki veya toplumsal olaylara verilen tepkiler, alınan karar süreçlerine işçi sınıfı varlığı veya işçi sınıfı hareketi varlığının yarattığı etkilerin dalgalanmalarını gözlemlemek mümkündür. Bir işçi sınıfı hareketinden söz edilmediği durumlarda dahi işçi sınıfının siyasete bir etkisi mevcuttur. Toplumsal konumu dolayısıyla ekonomik olarak alınan kararlar, siyasi olarak alınan kararlar vb. diğer

kararlar işçi sınıfının var oluş halinden de etkilenir, bu var oluşa göre karar verme gerekliliği burjuvazinin hakim olduğu siyaset arenasında kendi karşılıklarını bulur. İşçi sınıfının hareketli olduğu ve işçi sınıfının hareketinden söz edebildiğimiz ülke veya işçi sınıfı hareketinin yükselişte olduğu dönemlerde ise siyaset arenasında işçi sınıfının etkisi daha dolaylı olmayan, net bir şekilde kendisini göstermektedir. Bu durum kapitalist sınıflı toplumun varlığı sürdükçe kendini açık veya dolaylı yollardan göstererek devam etmektedir. Bu anlamda işçi sınıfının bazen toplumsal yaşam veya siyasette direk karşılığı olan bir etkisi olmadığının gözüktüğü durumlarda dahi olmak üzere işçi sınıfının siyasete kesintisiz bir etkisi vardır.

İktisadi gelişme, siyaset ve işçi sınıfının karşılıklı etkileşiminde, 1960-1980 döneminde de etkileşimin olduğu temeli oluşturmaktaydı. Odman'ın aktardığına göre (2016: 240) “Siyasal, hukuki, felsefi, dinsel, edebi, sanatsal vb. <her türlü> gelişme, iktisadi gelişmeye dayanır. Ama bütün bunlar bir birleri üzerinde ve iktisadi temel üzerinde etkide bulunur. Başka her şey edilgin <pasif> bir etkiye sahipken, iktisadi durum neden ve tek başına etkin <aktif> değildir. Bunun yerine, her zaman en sonunda kendini gösteren iktisadi zorunluluk temeli üzerinde, karşılıklı etki söz konusudur.” 1960-1980 dönemine baktığımızda aynı zamanda Türkiye kapitalizminin modern bir kapitalist ülke görünümüne kavuşmaya başladığı yıllardır. 1960-1980 dönemindeki iktisadi gelişmeler ve ilerleyiş hali aynı zamanda ülkede kapitalizmin belli bir gelişkinlik aşamasına ulaştığı bir döneme de denk düşer. Aynı şekilde 1960-1980 döneminin başında iktisadi gelişmenin başlaması ile birlikte burjuvazinin iktidarını güçlendirmesi ve ardından karşıtı geliştiren sınıf olan işçi sınıfının da gelişmesi ve bununla birlikte örgütlenmeye başlaması, kısacası sınıfsal mücadelede bir hareketlenme başlaması bir tesadüf değildir. İktisadi gelişme hızlanmaya başladıkça 1960-1980 döneminde aynı zamanda işçi sınıfının hareketliliği ve sınıf mücadelesi de bir ivme kazanmıştır. Her zaman ise iktisadi temeller doğrudan etkiyi oluşturmaz. Aynı şekilde iktisadi temelden kaynaklı olarak yükselen işçi sınıfının siyasete etkisi de her zaman aktif bir etkiyi oluşturmaz. İşçi sınıfının siyasete etkisi bazı anlarda veya durumlarda pasif bir etkiyi beraberinde getirir. Çünkü işçi sınıfının var olması gerçeği hesaba katılması gereken bir gerçektir. İşçi sınıfının siyasete etkisi de bazı durumlarda aktif bazı durumlarda ise pasif olabilir ancak etkinin kendisi sürekli olarak üst yapı olan siyasette varlığını sürdürür. İşçi

sınıfının pasif olarak siyaseti etkilediği dönemlerde dahil olmak üzere işçi sınıfı toplumsal yaşamda bir aktör ve sınıf olarak varlığını sürdürdüğü için işçi sınıfı siyaset denkleminde varlığı bazen direkt bir şekilde bazen örtülü bir şekilde bulmaktadır. Siyasal gelişmenin kendisi de bir anlamda toplumsal yaşamı düzenlemek için oluşturulan çok yönlü bir alandır. İşçi sınıfının da aktif veya pasif olarak bu toplumsal yaşamda varlığının devam etmesi durumu sürdüğü sürece, siyaset toplumsal yaşamı düzenleyecek kararları alırken veya ilerleyişini belirlerken mutlaka işçi sınıfının gölgesi altında veya etkisi altında kalmaktadır. İşçi sınıfının aktif olarak siyasete nasıl etki yaptığına önceki bölümde biraz değinmiştik. İşçi sınıfının pasif olarak varlığının etkisinin ifadesini de 1960-1980 dönemi içerisinde şu şekilde bir karşılıklı görebiliriz. İşçi sınıfının içerisinde bulunduğu hareketlilik ve eğilimlerin siyaset arenasına etki yapabilecek bir olgunluğa eriştiği fikrini Varuy şu şekilde aktarmaktadır (2013: 16) 1961 yılında işçi sınıfının gerek niceliği, gerekse de niteliği karşısında Türkiye’de ilk defa yeni bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu eğilim, sendikacıların kendilerini işçi oylarının doğal sahipleri olarak görmeleridir. Sendikacılar, kendiliğinden oluşan işçi hareketleri ve ekonomik istekleri karşısında, bir yandan sendikalarının başında kalmak ya da güçlenmek, öte yandan partilerin aday listelerinin orta sıralarında serpiştirilmekten kurtulmak istemektedir. 1960-1980 döneminde de sendikaların siyaset arenasında tüm dönemlerde olduğu gibi etkisi vardı. Sendikacıların veya diğer siyasetçilerin bu ve benzeri şekilde düşünmelerine yol açan sebep işçi sınıfının toplumsal konumu itibarıyla 1960-1980 döneminde bir güç oluşturmalarıydı. İşçi sınıfı sadece bir oy hesabı ve bağlantıları ekseninde ele alındığında dahi önemli bir gücü toplumda oluşturmaktaydı. İşçi sınıfının bağımsız bir hareket olarak örgütlenmesi daha aktif bir etki olarak ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda işçi sınıfının aktif ve pasif olarak siyasete etki etmesi arasında da bir farklılık bulunmaktadır. 1960-1980 döneminde legal olarak işçi örgütlenmeleri ve partileri de artmaya başlamıştır. İşçi sınıfı kurduğu örgütlenmeler aracılığı ile kendi gücünü de siyaset arenasında bu dönemde kanıtlamıştır.

İşçi sınıfının 1960-1980 döneminde siyasete pasif bir etkisi söz konusu olduğunda, işçi sınıfının toplumsal gücünün siyaset tarafından siyasetin kendini konumlanması ile işçi sınıfından faydalanma için değişiklik şeklinde olurken, işçi sınıfının aktif olarak siyasete etki ettiği süreçlerde işçi sınıfı şartlara, siyasete ve burjuvazinin konumuna göre

bir plan belirleyerek durumu kendi lehine çevirmek için mücadele etmesi şeklinde gerçekleşmektedir.

Bu dönemde daha önce belirtildiği gibi iktisadi temeller işçi sınıfı ve siyasetin etkileşiminde belirleyici rol oynamakla beraber siyasal koşullar ve hatta insane zihinlerine takılıp kalan gelenekler de, kesin olmasa bile, bir rol oynar (Odman, 2016: 237). Gelenek, toplumsal yaşamdaki alışkanlıklar, toplumun farklı değerleri vb. koşullarla birlikte ülkedeki siyasetin şekli ve koşulları da siyaset ve işçi sınıfının etkileşiminde bir etken oluşturmak ile birlikte, toplumsal yaşamdaki bu farklı faktörlerin siyaset ve işçi sınıfının etkileşiminde de bir etkide bulunduğunu 1960-1980 döneminde de görebiliriz. Dolayısıyla gelenekler, siyasal koşullar vb. durumlar işçi sınıfının siyasete nasıl etki ettiğinin biçimini veya içeriğini de toplumsal koşullar sebebiyle değiştirebilmekte veya farklılaştırabilmektedir. Bu farklılık ve değişikliklere rağmen, siyaset ve işçi sınıfının karşılıklı etkileşimi ve siyasete işçi sınıfının etkisi aynı temelde, farklı koşullar ve dönemlerde olsa dahi, devam etmektedir. Örneğin; işçi sınıfının siyasete etkisini koşulların nasıl değiştirdiğine 1960-1980 döneminin koşulları içerisinde örnek verebiliriz. 1960'ların başı ile birlikte başlayan iktisadi gelişme ve değişimler Türkiye toplumunda sınıfsal çelişkilerin birikmesine işçi sınıfı ve burjuvazi olarak toplumun daha net şekillenmesine neden olmuştur. 1960 döneminde işçi sayısında önemli bir artış sürekli olarak gözlemlenmektedir. Bu durum iktisadi olarak yaşanan gelişmeler ile birlikte işçi sınıfının gelişmesine denk düşmüştür.

1960-1980 döneminin dinsel hareket ve organizasyonların da temel yönelişleri antikomünizm üzerinden belirlendiği gibi bir başka etken de ticaret unsuru olmuştur. Dinsel hareketler bu açıdan kendine ticaret dünyasında yer kapmaya çalışmıştır. Bu iki unsur ise bir birliktelik oluşturmaktadır. Antikomünizm aynı zamanda sermayeyi ve kapitalizmi korumaya yönelik bir eksende ticaret yapma durumu ile örtüşmekteydi. Çünkü kapitalizmi ortadan kaldırmayı önüne koyan ve bu noktada en somut güç olan sosyalist hareket ve işçi sınıfı olarak varlığını sürdürüyordu. Bu açıdan ise işçi sınıfı ve sosyalizm kapitalizm için en büyük tehdit olarak görülüyor ve buna göre pozisyon alınıyordu.

1960-1980 döneminde dinsel cemaatler açısından da işçi sınıfının dünya görüşü olan sosyalizmin bir tehdit veya başka bir anlamda güç olarak algılanması durumu vardı. Bu gerçeklik aynı zamanda farklı toplumsal kesimler tarafından işçi sınıfının ve işçi sınıfının dünya görüşünün etkili olduğunu göstermektedir. Toplumsal kesimlerde bu şekilde etki yapabilen işçi sınıfı dolaylı yollardan siyasetin de etkilenmesine sebep olmaktaydı. Çünkü Marx'ın deyimiyle maddi koşulların yaşamı belirlediğini düşünürsek işçi sınıfı kendi görüşleri ve etkisiyle toplumsal yaşamı dönüştürmüştür. Toplumsal yaşamdaki maddi koşulların da farklı şekillerde değiştiğini görebiliriz. Dolayısıyla siyaset üst yapısı da alttaki bu değişimlerden direkt olarak etkilenmiş ve bu çerçevede kendini şekillendirmiştir.

İşçi sınıfının oluşturduğu alternatif güce karşı aynı zamanda bir seçenek oluşturma gerekliliği de kendini hissettirmekteydi. İşçi sınıfının görülerinin hegemonik güç haline gelmesi yüzünden karşı bir hegemonya oluşturma girişimi de olmuştur. Bu kapsamda Sağ görüşlerde güçlenmeye başlamıştır. İşçi sınıfına karşı ise genellikle anti-komünizm temelli karşıtlıklar siyaset alanında geliştirilmiştir. Bu durum siyasetin işçi sınıfının etkisi ekseninde değiştiğini göstermektedir.

1970'li yıllar sınıf mücadelelerinin keskinleştiği, sınıf siyasetinin daha ön planda olduğu yıllardı. Sadece işçi sınıfı açısından bir gelişme olmamıştır. Aynı şekilde sermaye sınıfı da güçlenmeye başlamıştır. Holdingleşme artmış, sanayi sermayedarları güçlenmiştir. 1960-1980 dönemine ise kitlesel eylem ve mitingler dönemin karakterinde belirleyici olmuştur. Ayrıca temsil krizi, koalisyon hükümetleri ve bu alanda mücadele veren partilerin rekabeti de siyasal atmosfer ve ortamın belirlenmesinde etkili olmaktaydı. 1960-1980 yılları toplumun her kesiminin siyasallaşmaya başladığı ve bilinçlendiği, temel hak ve özgürlüklerin fazlaştığı ve geliştiği yıllardı. İşçi sınıfı ise bu yıllarda ve koşullarda nicelik ve nitelik olarak farklılaşarak olgunlaşmıştı. Ayrıca devrimci ve sosyalist fikirler hızlı bir şekilde gençlik içinde de tutunmaya başlamıştır.

İşçi hareketi niceliksel olarak büyürken grev ve kitlesel eylemlerle de kendini göstermeye başlamış, eylemlerin karakterini direkt olarak siyasal içerikler belirlemiştir. Siyasal aktörler işçi sınıfının 1960 ile başlayan yükselişinin direkt olarak ürünü ve işçi sınıfının hareketinden beslenerek ortaya çıkmıştır. İşçi sınıfının kazandığı nitelik ve

kazandırdığı nitelikler, siyasi aktörlerin açısından siyasete etki ederkenki süreçlerinde belirleyici olmuştur.

Türkiye’de 1920’den başlayarak İzmir İktisat Kongresi’nden sonra daha da netleşecek şekilde kapitalist bir üretim ve sistem yoluna girilmiştir. Bu ilişki temel olarak zor ve rızayı birlikte içeren bir harman şeklinde gerçekleşmektedir.

Türkiye toplumunun genel örgütlenme yapısı kapitalist bir biçimde gerçekleşmektedir. Doğal olarak Türkiye kapitalizminde siyaseten etki yaratan sınıflardan en önemlisi işçi sınıfı –bahsettiğimiz olaylar üzerinden de görülebileceği gibi- olmuştur. İşçi sınıfının ise 1960-1980 döneminde siyasete etkisini oluşturan en temel etken mevcut ilişkileri kabul etmeyerek alternatif bir yapıyı oluşturmak için harekete geçmesiydi. İşçi sınıfının siyasete etkisinin gücünü arttıran şeyin kendisi alternatif bir düzen talebi etrafında işçilerin birleşmeye başlamış olmasıdır.

1960’lı yıllara doğru ekonomik durum şu şekilde gözükmektedir:

“İthal ikamecilik dönemini, diğer uluslararası örneklerden de esinlenerek, genel olarak ikiye ayırmak mümkündür. Birinci aşama ithal ikamecilik daha çok katma değer payı yüksek aramalı ve girdi üreten sektörler (kimya, demir-çelik, diğer işlenmiş metaller gibi) ve dayanıklı tüketim malları üreten sektörlerde ithalatı ikame etmeyi amaçlayan korumacı ve devlet öncülüğünde kalkınmanın hedeflendiği bir dönemdi. Bu dönemde özellikle yüksek hızlı sanayileşme, bu sanayileşmenin getirdiği özel sermaye birikimi ve özel ve kamu sektörlerinde istihdam artışı, büyüyen dayanıklı tüketim mallarına talebi yaratmıştır. İkinci aşamada ise hedeflenen sektörler listesinde öncelik teknolojik donanımı daha yüksek ara malı üreten sektörlerle veya yatırım malı üretilen sektörlerle verilmiştir. İkinci aşamanın sonunda ithalat bağımlılığının en alt düzeye indirilmesi hedeflenmiştir. Bu kendine yeterlik hedefi safi bir iktisadi hedef olmaktan çıkmıştır, bu dönemde uluslararası siyasal arenada ve Türkiye’de ortaya çıkan oluşumların da etkisiyle aynı zamanda siyasal bir hedefe dönüşmüştür.” (Duru ve Alpkaya, 2020: 39)

1960'lı yıllar ile birlikte sermaye daha fazla artı değer üretecek ürünlerin yaratılması üzerine odaklanmıştır. Bu kapsamda destekleyici bir çok yatırım ile birlikte sermaye birikiminin hızlanması yönünde geliştirici adımlar atılmıştır. Fabrika veya işletmelerin artan bu sayısı işçi sınıfının büyüklüğünü de niceliksel olarak arttırmıştır. Aynı zamanda sermayenin genişleme ve büyüme ihtiyacı işçi sınıfı açısından işçi ücretlerinin baskılanması veya daha kötü koşullarda işçilerin çalışması anlamına da gelmiştir. Bu şartlar nedeniyle 1960-1980 arası dönemde işçi sınıfı içerisinde göreceli olarak daha fazla bir hareketlilik görmekteyiz. Ekonomik olarak ithalatı azaltarak devlet tarafından da sermayenin desteklenmesi sermaye sınıfı açısından içte ve dışarıda büyüme iddiasından, ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Sermaye doğası gereği büyümeden duramaz. Bu büyüme ise işçi sınıfının daha yoksullaştırılması, baskılanması veya kötü şartlarda çalışması anlamına gelmektedir. 1960-1980 arasında devlet desteği ile de yürütülen politika aslında bir sürekliliğe de işaret ediyor. Devlet eliyle 1923'ten sonra ayağa kaldırılan sermaye daha da büyüme, güç olma yoluna gidiyordu. Oluşturulan ekonomik politika Türkiye'de güçlü bir sermaye dolayısıyla daha güçlü bir ekonomik yapı oluşturma amacından ilerliyordu. Bu durum işçi sınıfı açısından ise farklı şekillerde olumsuzluklar yarattığından işçilerin tepkisi arttı. Bu neden ile de 1960-1980 süreci içerisinde işçi sınıfı siyasal bir hareketlilik içerisine girdi.

1960-1980 dönemi işçi sınıfının öncesinde veya sonrasında diğer dönemlere kıyasla daha önce elde etmediği kadar kazanım elde ettiği dönemlerden bir tanesidir. İşçi sınıfı ise bu hakları koşulların etkisiyle de kazanmış olsa da büyük çoğunluğu öncesinde ve 1960-1980 döneminin içinde oluşmuş işçi mücadelelerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin; 1970'lerin ortasına kadar ücretlerde bir yükselme eğilimi sürmüştür. Bununla birlikte halkın ve işçi sınıfının refah düzeyi de artış sergilemekteydi. Ayrıca 1960-1980 dönemi işçi sınıfının kendi örgütlenmelerinin ortaya çıktığı, sayılarının arttığı ve işçilerin bu örgütlenmelere karşılık verdiği bir dönem olduğundan burjuvazi açısından sıkıntılı bir süreç başlamıştır. Sadece örgütlenme alanında değil, beraberinde çalışma hayatında da haklar genişlemeye başlamıştır. Buna örnek sosyal güvenlik ağı verilebilir. İşçi sınıfının gittikçe Sol ve Sosyalist örgütlenmelerin etkisi altına girmeye başlaması burjuvaziyi ve egemen kesimde olanları rahatsız etmeye başlamıştır.

Dolayısıyla bu eksenle işçi sınıfına ve halka verilen haklar yavaş yavaş geri alınmaya ve kısıtlanmaya çalışılmıştır.

Hükümetin sırtını yasladığı önemli dayanak noktalarından birtanesi de yurt dışında yaşayan işçilerin ülkelerine gönderdiği dövizlerin varlığıydı. 1970'ler bu dövizlerin miktarı 1 milyar doları aşmıştır. Fakat tüm bunlara rağmen küresel olarak kapitalizm genel bir krizin içinde durmaktaydı. Dolayısıyla karlılık oranları dünyada ve Türkiye'de gittikçe düşmekteydi. Türkiye'deki siyasal iniş ve çıkışlarla birlikte Türkiye'nin durumu belirlenmektedir.

Küresel krizin temel nedenini 1973 Petrol Krizi oluşturmaktaydı. ABD'nin Arap ülkeleri, Suriye ve Mısır'ın İsrail ile yürüttüğü savaşta İsrail ordusunu desteklemesi Petrol Krizini tetiklemiştir. OPEC ülkeleri bu desteğin karşısında petrol ambargosu uygulamıştır. Petrol üretim sürecinde belirleyici bir mal olduğundan fiyatlar konusunda dalgalanmalar yaşanmış, bunalım içerisine girilmiştir. Kriz dünya çapında dönem içerisinde piyasalarda sarsıcı bir etkiye sahip olmuştur. Türkiye de bu durumdan etkilenmiştir. Marx devrim süreçlerinin kapitalizmin genel bir bunalıma girdiği süreçler içerisinde gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Türkiye de buna benzer bir dönem içerisinden geçmiştir. 1971 sonrasında Türkiye'de işçi hareketi ve halk hareketi bir yükselişe geçmiştir. Benzer durumlar başka ülkelerde de yaşanmıştır.

Bir başka etken ise zaten oluşmuş olan kriz ortamında işçilerin de eylemleri eklendiğinde Türkiye ekonomisi açısından işçi sınıfı belirleyici bir etken olmuştur. Ekonomik temelli eylemler siyaseti belirleyen unsurlardan birtanesi olmuştur.

Odman'ın aktardığına (2016: 218) maddi üretimle uygunluk içinde toplumsal ilişkilerini kuran aynı insanlar, toplumsal ilişkilerine uygun olarak ilkeleri, düşünceleri ve kategorileri üretirler. Onun için bu düşünceler, bu kategoriler, dile getirdikleri ilişkiler gibi sonsuz değildir. Onlar tarihsel ve geçici ürünlerdir. Marx'ın bu fikirlerinden yola çıkarak, siyasetin hakim düşünceleri ve ilerleyişi 1960-1980 sürecinde Türkiye'de de toplumsal ilişkilerden bağımsız bir şekilde oluşmamaktadır. 1960-1980 döneminde de siyasete, bir başka anlamda diğer üst yapı unsurlarına da hakim olan

egemen düşünce burjuvazinin sınıfsal çıkarlarıyla örtüşmektedir. 1960-1980 döneminin koşullarında oluşan siyasi düşünceler konusunda siyaset kendi arenasında iki temel tarafa bölünmüş durumdadır. Özellikle 1960-1980 arası dönemde sol ve sağ olarak tanımlanan halk ve siyaset arenasında da kabul görerek kendini gösteren bu iki kavram bu bölünmeye işaret etmektedir. Bir yanda işçi sınıfını temel alan siyasi düşünceler gelişmek ile birlikte, bir yanda da üst yapıya, yani siyasete egemen olan siyasi düşünceler karşılıklı olarak bir çatışma halini sürdürmektedir. Düşünsel anlamda da 1960-1980 döneminde işçi sınıfının siyasete etkisi olmuştur. 1960 ile birlikte işçi sınıfının yükselişiyle sol görüşler işçi sınıfının ve halkın içerisinde geçerlilik ve meşruiyet kazanmaya başlamıştır. Bu durum aynı zamanda karşıtını da oluşturmuştur.

1960' lar ile birlikte Sol'un işçi sınıfı içerisinde güçlenmesi siyaseten egemen sınıfın bir karşı hamle yapmasına veya reaksiyon göstermesine sebep olmuştur. Bu sebep ile işçi sınıfı da 1960-1980 döneminde düşünsel anlamda da siyasette bir etki yaratmıştır. 12 Eylül 1980 ile sonlanan süreç bir anlamda darbe ile işçi sınıfının ideolojik görüş olarak benimsediği Sol yükselişin yarattığı karşılıklı kutuplaşmayı Sol'a karşı da bir darbe gerçekleştirerek bastırılabilmiştir. 1960-1980 döneminde halkın ve işçi sınıfının gözünde olduğu kadar işçi sınıfının kendi düşünce sistemi olarak gördüğü görüşler genel olarak da yüksek bir meşruiyet kazanmıştı. Bu yükselen talep aynı zamanda siyasi arenada ideolojik olarak işçi sınıfının siyasete bir basınç oluşturduğunu göstermektedir.

İşçi sınıfının niteliğini oluşturan etkenlerden bir tanesi de düşünsel alanda gelişmektedir. İşçi sınıfı kendi görüşlerini kitlelere önemli ölçüde kabul ettirmiş ve kabul ettiremediği durumlarda dahi bir meşruiyet alanı oluşturmuştur. Bu anlamda 1960-1980 döneminde işçi sınıfının niteliksel büyüklüğünün pasif bir etkisi olduğu kadar, aynı zamanda işçi sınıfının niteliksel gelişkinliğinin yarattığı niteliksel boyuttaki durum da işçi sınıfının 1960-1980 döneminde siyaseti etkilediği durumlardan birtanesidir. İdeolojik olarak işçi sınıfının gelişkinliği ve basıncı aynı zamanda 1960-1980 arası dönemde egemen sınıf olan burjuvazinin ve siyaset arenasının kendini bu duruma göre tasarlamasına ve farklı alanlarda değişik araçlar üreterek bir anlamda karşı atağa geçmesine sebep olmuştur. Bu durumda açıkça 1960-1980 arası dönemde işçi sınıfının ideolojik olarak etkisinin yarattığı duruma karşı siyasetin şekillendiği açıkça

görülmektedir. Bu durum ideolojik temellerden işçi sınıfının siyasete etki ettiğinin örneklerinden birtanesi olarak belirtilebilir.

İşçi sınıfının siyaset ile etkileşimi her şeyde olduğu gibi sınıfsal mücadelenin kendisini bulduğu alanlardan birtanesidir. Siyasete işçi sınıfının etkisi söz konusu olduğunda sınıf mücadelesi kendini daha net ve gözlemlenebilir biçimde göstermektedir. 1960-1980 dönemi işçi sınıfının siyasete etkisi de aynı zamanda bir sınıf mücadelesi ekseninde üst yapıya hakim olan burjuva sınıfı ile işçi sınıfının mücadelesini, yani sınıf mücadelesini içermektedir. İşçi sınıfının 1960'ların başından itibaren ele alınan siyasete etki süreci de sınıf mücadelesine dairdir. Sınıf mücadelesi aynı zamanda işçi sınıfının niceliksel ve niteliksel olarak gelişmesi ile birlikte sınıflı toplumlarda gözlemlendiği gibi gelişmektedir. 1960 süreci ile birlikte işçi sınıfının siyasete etkisi de daha çok sınıfsal bir mücadele olarak kendini var etmektedir. İşçi sınıfı iktisadi temelle yürüyen siyasete etki sürecini iktisadi temellerden kaynaklanan bir şekilde oluştursa da 1960 döneminde de 'zorunlu olarak siyasal biçimlerde' kendini var etmiştir. Bu durum işçi sınıfının siyasete etki etmesinde önemli bir rol oynayan DİSK'in yapısında ve ilerleyişinde şu şekilde görülmektedir:

“DİSK kuruluşundan itibaren ülke sorunları konusunda aktif tutum aldı. Sadece ücret ve işyeri sorunları ile sınırlı bir sendikacılığı reddetti. Ülkenin temel toplumsal, ekonomik ve siyasal sorunları konusunda görüş açıkladı, eylem yaptı ve tutum aldı.”(Çelik, 2020: 312)

İşçi sınıfının iktisadi temelli sorunları olsa dahi son tahlilde bu sorunlar siyasal bir mücadele ile oluşan çelişkilerden kurtulabilineceği için siyasal bir mücadele biçimini almaktadır. Dolayısıyla işçi sınıfının siyasete etki ettiği süreçler 1960-1980 döneminde ağırlık olarak iktisadi bağlantılı olmak ile birlikte siyasal biçimlerde varlık göstermektedir. İşçi sınıfının aynı zamanda 'yaşayan bir yapı' olan toplumun parçası olduğunu düşündüğümüzde, siyasetin de toplum tarafından şekillendirildiğini gördüğümüzde, işçi sınıfının iktisadi temelli sorunlarının siyasal biçimlerde kendini göstermesine yol açmaktadır. Bu sebeple işçi sınıfının doğrudan siyasal talepleri ve güncel siyasete dair etkisi de olmuştur. Örneğin; bu durum dönemin gazetelerine işçi eylemlerinden şu şekilde yansımaktadır:

“Anayasaya değışmez, yeni yasa s kmez” ya da “Kanuni Süleyman kanunsuz Süleyman” dövizlerinin yanında; “Kahrolsun işçi düşmanlığı, Patron saltanatına hayır, CIA ajanı uşaklara hayır, AP iktidarı bizim değil işvereninin iktidarı, Zincirlerimizden başka kaybedecek bir şeyimiz yok”(Son Havadis, 17 Haziran. 1970)

Bu sloganlar işçi sınıfının 1960-1980 dönemindeki en büyük yükseliş anlarından biri olan 15-16 Haziran eylemleri sırasında taşınan pankartlardır. Iş ilerin pankartları direkt olarak siyasi içeriklerden oluşmaktadır. Aynı şekilde işçilerin örgütlenmesi, amaçları ve ilerleyişleri de buraya yansıdağı gibi siyasete etki edecek biçimde şekillenmektedir. Işçi sınıfının bu ilerleyişi bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu algı farklı şekillerde devlet kademelerinde veya direkt olarak burjuvazi tarafından dillendirilmiştir.

Odman şu şekilde aktarmaktadır: “Bütün dönemlerin egemen düşünleri egemen düşünceler doğrultusunda şekillenmektedir. Maddi olarak g   bulunduran sınıf bir yandan düşünsel olarak da güç elde eder. Egemen olmuş düşünceler maddi olarak sınıflar arasındaki mücadelede üretim araçlarına sahip olan sınıfın düşüncelerinin ideal bir yansımasını toplumsal alanda dile getirir.” (2016: 231)

Toplumsal yaşamdaki egemen olan düşünceler burjuvazi tarafından benimsenen bir sınıfa ait düşüncelerdi. Ancak 1960-1980 döneminde Türkiye işçi sınıfının siyasete etki etmesinin bir yönü de düşünsel olarak gerçekleşiyordu. Doğrudan işçi sınıfına mensup olmayan aydınların işçi sınıfına ait düşünceleri benimsemesi ve buna yönelik döneminde koşulları çerçevesinde işçilerin lehine düşünce üretmesi de söz konusuydu. Aynı şekilde gençlik hareketinin içinden de işçi sınıfına ait düşünceleri sahiplenerek, işçi sınıfının düşüncelerini dönemin koşulları ile birleştirerek uygulayan kişiler çıkmıştır. Işçi sınıfının içinden de işçi önderleri ve işçi sınıfının içerisinde saygınlık gören işçiler de düşünsel alanda etkili olabilmekteydi. Düşünsel alanda işçi sınıfının etkisi ise daha çok Marksizm eksenindeki kitapların yayınlanması, Sol düşüncelerin halk arasında yaygın bir hal alması ile birlikte artışa da geçmiştir. Sol düşüncelerin işçi sınıfı tarafından kendine ait düşünceler olarak kabul edilmesi ve sahiplenilmesi durumu dahi tek başına toplumsal olarak bir güç olan işçi sınıfının siyasete bir basınc oluşturmasına sebep olmaktadır.

Toplumsal olarak işçi sınıfının kendi görüşlerinin sahiplenilmesi ve yaygınlığı artarken bir yandan da Sol düşünceler farklı kişiler ve kurumlar tarafından geliştirilerek 1960-1980 döneminin kendi gerçekliğine uygun olarak geliştirilmiştir. Bu gelişim aynı zamanda işçi sınıfının düşünsel alanda kendi fikirlerinin koşullara uygun bir şekilde geliştirildiğini ve kullanıldığını da göstermektedir. Siyasetin egemen düşünceleri ile çelişen ve farklı amaç ve yollara sahip olan düşüncelerin karşılıklı olarak çatışmasına da yol açmıştır. Sol düşünceler 1960-1980 dönemi Türkiye’inde tamamen egemen düşünce sistemlerinden bazı anlamlarda kopuşları veya direkt karşıtlığı da içeriyordu. Bu durumdan dolayı işçi sınıfının bu görüşleri kabul etmesi ve takip etmesi de toplumsal olarak bir güç oluşturan işçi sınıfının siyaset üst yapısı ile bir karşıtlık içine girmesine ve siyaset alanını farklı şekillerde zorlamasına neden olmuştur. Bu zorlamanın pasif veya aktif biçimde gerçekleşmesi siyasetin kendi ilerleyişi içinde farklı etkiler doğurmasına neden olmuştur. Siyasetin yükselen Sol düşünce sistemlerinin karşısına bir düşünsel yapı koyma ihtiyacından ötürü doğan birçok farklı düşünce işçi sınıfının düşünsel olarak kabul ettiği düşüncelerin karşıtı olarak ortaya konmuş ve siyaset tarafından geliştirilmiştir. İşçi sınıfı arasında Sol/Sosyalizm fikirlerinin yaygınlaşması ve partileşerek kitleselleşmesi ile düşünsel anlamda siyaseti bir gerekliliğe zorlaması işçi sınıfının siyasete etki etmesinin örneklerinden bir tanesidir. TİP’in durumu siyaset arenasında bunun bir parçası olduğu gibi, bir yandan 1960’lardan sonra artan grevlerin siyasi niteliği ve halk hareketlerinin siyasal niteliği bunu göstermektedir. Genel olarak siyasetin düşünsel yapısına burjuvazinin düşünsel ürünleri egemen olsa bile işçi sınıfı aynı zamanda 1960-1980 arasında –tam olarak kopuşu tartışılabilecekse bile- alternatif bir düşünsel sistemi takip ederek geliştirmiştir. İşçi sınıfının siyasete etkisinin düşünsel anlamdaki boyutu önemlidir. Çünkü işçi sınıfının kendine ait bir düşünsel program ve rotası yoksa düşünceleri egemen siyaset anlayışı doğrultusunda şekillendirilir. Siyasete işçi sınıfının etkisinden söz edilebilmesi için işçi sınıfının alternatif karşıt bir görüşü takip etmesi gereklidir. Bunun olmadığı durumlarda siyaset, egemen düşüncelerin farklı koşullar ve alternatifler ile kendisini tekrar ortaya çıkarması şeklinde gerçekleşir. Bir başka anlamda etkiden bahsedebilmek için dışsal ve dışarıdan, farklı olanın müdahalesi gereklidir. İşçi sınıfı ise 1960-1980 döneminde egemen siyaset anlayışının dışında ve farklı olan bir düşünsel sistemi kabul ederek,

geliştirerek siyasete etki yapmıştır. Bu nedenden işçi sınıfının siyasete etkisinden söz edebilmekteyiz.

Siyasi güç toplumsal yaşamın kendi alt yapısının oluşturduğu maddi temellere dayanarak kendine süreç ile birlikte bağımsız bir alan açsa bile toplumsal yaşamın maddi koşullarından ve iktisadi olarak toplumun gelişiminden sürekli olarak etkilenir ve etkiler. Bu etkileşim süreci karşılıklıdır. Bu sebep ile işçi sınıfının da hem toplumsal olarak önemli bir sınıf olduğunu göz önünde bulundurursak siyasete işçi sınıfının etkisinin olacağını rahatlıkla görebiliriz. Kapitalist toplumlarda her ne kadar siyaset arenası bağımsız bir üst yapı gibi kapsayıcılığı gösterilmeye veya ön plana çıkarılmaya çalışılsa dahi sınıflı toplumlarda siyasetin de dahil olduğu üst yapı toplumsal sınıfların ve diğer etkenlerin etkisinden bağımsız bir şekilde hareket etmemektedir. Siyaset, içinde bulunduğu maddi koşullar denkleme katılmadığında kendi anlamını tam olarak bulamayacaktır. 1960-1980 döneminin siyasi olayları işçi sınıfının siyasete etki etmesindeki süreci göstermesi anlamıyla net bir perspektifi gözler önüne serecektir. Bu sebep ile işçi sınıfının etkili olduğu bazı olaylar üzerinden değerlendirme yapacağız.

2.1. Sivil Toplumda Örgütlenme

1960'lı yılların işçi sınıfı açısından önemli taraflarından bir tanesi sendikal örgütlenmenin farklı sektörlerde geniş bir temele oturmaya başlamasıydı. Anayasa sadece işçilere değil, toplumun diğer kesimlerine de sendikal haklarını veriyordu. 15.7.1963'te kabul edilen ikinci Sendikalar Kanunu önceki döneme göre daha özgünlükçü olduğundan sadece işçilere değil geniş bir örgütlenme hakkı tanıyordu. Adnan Mahiroğulları'nın belirttiğine göre (2005: 147) çalışanlar ve işverenler izin almaksızın sendika kurma hakkına 274 sayılı kanuna göre sahiptiler. Dolayısıyla işçi örgütlenmesi hakları genel bir örgütlenme haklarında da genişleme anlamına geliyordu. 1960'lı yıllar aynı zamanda işçilerle sınırlı olmayan bir çerçeve sunuyordu. Ancak 1965 ile birlikte değişen kanunla yasaya göre yargıç, mülki amir ve bürokratlar gibi kesimler sendika hakları tanınan kesimin dışında kalmıştır. Her ne kadar farklı şekillerde sınırlama ve kısıtlamalar olsa da bu durum çalışan kesimin örgütlü bir şekilde siyaset sahnesine çıkmasına da imkan sağlamaktaydı. Yasanın çıkışından kısa bir süre sonra ise Fakir Bayburt'un liderliğinde 8 Temmuz 1965'de Türkiye Öğretmenler Sendikası

toplumsal hareketlenmenin ilerlemesi ve gelişmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. TÖS'ün sadece varlığı ve eylemlere katılmasıyla birlikte mevcut imkanlar değerlendirilerek bir örgütlenme sağlanmıştır. Öğretmenlerin ve diğer kesimlerin mevcut çerçeve içerisinde yer bularak örgütlenmesi ve eyleme geçerek siyaset ile ilişkili eylemler içerisinde bulunmaları siyaset alanını etkilemiştir.

1960-1980 döneminde işçi, köylü ve memurların önemli bir kesimi politik bir mücadele bilincine ulaşmakla birlikte ancak mücadele ederek haklarını alabileceklerinin de bilincine varmışlardır. Bu ekseninde kum taşıyan tekne sahipleri dahil ‘‘denizde protesto yürüyüşü’’ yapmışlardır. Bu durum gazetelere 1970’de dünyanın en çeşitli ve farklı şekillerde eylemlere sahne olan Türkiye algısını yaratıyordu. Bu durum aslında gerçeğin önemli bir kısmını göstermektedir.

İşçi sınıfı 1960-1980 döneminde fazlasıyla mücadeleciler bir ekseninde kendi ilerleyişini var ediyordu. Bu durum 1960-1980 döneminde işçi sınıfının siyasal alana farklı farklı çeşitlerde yaratıcı eylemler eşliğinde etki etmesine neden olmuştur. Bu durum bahsedildiği üzere dönemin gazetelerine de yansımıştır. Gerçekten Türkiye 1960-1980 döneminde toplumsal anlamda en hareketli dönemini yaşamaktaydı. Bu durumun içinde önemli pay emekçi sınıfların hareketlilik içine girmesidir. Birbirine bağlı bu toplumsal grupların etkisi ise işçi sınıfının toplumsal yaşama ve siyasete daha fazla etki etmesine neden olmaktadır.

1969’da yapılan ‘‘Büyük Eğitim Yürüyüşü’’ 1960-1980 dönemi içerisinde memur hareketi açısından bir zirve noktasını oluşturmaktaydı. TÖS tarafından düzenlenen bu mitinge binlerce öğretmen katılarak desteğini verdi. Ancak miting sadece eğitim düzenini eleştiren bir yanı ile kendini sınırlı tutmadı. ‘‘Halkımızı sömürüden kurtaracağız’’ söylemlerinin eşliğinde anti-kapitalist bir eyleme doğru da evrildi.

Emekçi kesimler 1960-1980 döneminde sadece kendi ekonomik koşulları veya başka sınırlı gündemler ile mücadelelerini sınırlamamış tam tersine siyaseten mücadeleleri ile bağlantıları kurarak ilerlemişlerdir. Bu durum emekçilerin haklı mücadelelerinin de meşruiyetini arkalarına alarak siyasete daha etkili bir şekilde temas etmelerine sebep olmuştur. Büyük Eğitim Yürüyüşü’nün ‘‘Halkımızı sömürüden kurtaracağız’’ gibi

içeriklerle de kendini yansıtmaları eylemin ne kadar siyaset ile bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Bazı toplumsal grupların örgütlenme haklarından mahrum bırakılmasına rağmen yine de farklı alternatif yollar bularak örgütlenmeleri ve işçi sınıfının mücadelesi ile ilişkili bir örgütlenme pratiğini gerçekleştirmeleri işçilerin ve toplumun diğer kesimlerinin siyaseten tanımlanan sınırların içerisinde değil, sınırları da aşan bir anlayış ile örgütlenme pratiklerini hayata geçirdiğini göstermektedir. TÖS'ün kuruluşu Türkiye'deki emekçi sınıflar açısından önemli bir örgütlenme olmuş ve işçi sınıfının da siyasete etki etmesi sürecinde işçi sınıfına farklı alanlar açmıştır. Mevcut sınırlar içerisinde TÖS'ün örgütlenmesi ve öğretmenler içerisinde anlamlı bir toplama ulaşarak hareket etmesi siyaseten küçük de olsa önemli bir parça olmuştur.

Bazı anlarda kesintiler olsa dahi 1960-1980 döneminin tamamı dünyada olan gelişmeler ile de bağlantılı bir şekilde canlı bir seyir izlemiştir. Ayrıca 1960'lar ile birlikte halk, öğrenci örgütleri, DİSK ve TİP gibi solda konumlanan örgütler ile de tanışmaya başlamıştır. Bu kuruluşların yapısı ve etkisi de işçi sınıfı açısından 1960-1980 sürecinde belirleyici olmuştur. Anayasa ise halk ile devlet arasındaki ilişkiyi baştan tanımlamıştır. Cumhuriyet tarihinin ilk referandumu gerçekleşmiş, birçok farklı hükümet kurulmuş, askeri darbe süreçleri yaşanmış ve farklı farklı siyasal ideolojiler topluma kendini kitlesel bir şekilde tanıtmaya başlamıştır. Emperyalizm karşıtlığı gelişmiş, sosyalizm fikri diğer dönemlere kıyasla işçi sınıfı, halk ve gençlik arasında önemli bir karşılık bulmaya başlamıştır. Emperyalizm karşıtlığı veya sol fikirlerin halk arasında yaygınlaştığını gösteren duruma ise sol değerleri ve emperyalizm karşıtlığı taşıyan örgütlerin kitleselleşmesini örnek verebiliriz. TİP ve DİSK'in yaygınlaşması buna işaret etmektedir. Aynı şekilde 1960-1980 döneminde sol düşüncelerin karşısında milliyetçilik ve siyasal islam da gelişmeye başlamıştır. 1960-1980 içerisinde bu noktanın somut karşılığı ise milliyetçi ve siyasal islamcı temelli örgütlenmelerin de kitleselleşmesidir. 1960-1980 arasında gündemde olan sağ-sol kutuplaşması ise buralara dayanmaktadır. Tüm bu gelişmeler ise temelde kaynak olarak toplumsal çelişkilerin gelişmesine ve derinleşmesine bağlı olarak gelişmekteydi. Bu toplumsal çelişkiler ise başta iki temel sınıf olan burjuvazi ve işçi sınıfının ekseninde ilerlemekteydi. Burjuvazi ve işçi sınıfı da

kendi hegemonyalarını bu dönemde kurmaya başlamaktaydı. Dolayısıyla tüm mücadele ve ilerleyişte temel iki aktör olan burjuvazi ve işçi sınıfının kendi hegemonyasını kurmak için verdiği mücadelelerin izdüşümü olarak gerçekleşmekteydi.

İşçi sınıfı ile yakından bağlantılı olan gençlik hareketi 68 kuşağıyla birlikte dünyada oluşan gençlik hareketleri gibi ve onlarla etkileşim içerisinde olarak işçi sınıfı ile birlikte hareket eden bir toplumsallığa ulaşmıştır. Gençlik hareketlerinin de siyasal eylemlerinde bağımsızlık, dayanışma ve devrim gibi söylemler varken aynı şekilde işçi hareketlerinde de benzer söylemler vardır. 68 kuşağının dünya çapında da etkili olan hareketinin Türkiye’deki izdüşümü de işçi sınıfının mücadelesini ve dolayısıyla işçi sınıfının siyasete etkisini arttıran bir unsur olmuştur. İşçi sınıfı Türkiye’deki gençlik hareketi ile de etkileşimde olarak siyasete etki etmesi sürecinde ekstra bir güç alanını kendine bulmuştur. Toplumsal hareketler aynı zamanda işçi sınıfı ile doğrudan bağlantılı olmak ile birlikte, işçi sınıfının siyasete etkisi sürecinde de belirleyici olmuştur. İşçi sınıfının siyasete etki sürecine ve eylemlerinin niteliğine baktığımızda, anti-emperyalist ve anti-kapitalist bir karakteri de görmekteyiz. Bu aynı zamanda uluslararası alanda da yükselen bir harekete denk düşmektedir. Dolayısıyla işçi sınıfı aynı zamanda siyasete etki ederken dış olaylar ve atmosferden de etkilenerek 1960-1980 arasında Türkiye siyasetine örgütlenmeleri aracılığıyla etki etmiştir. Toplumsal çelişkiler arttıkça 1960-1980 döneminde işçi sınıfının emekçiler katında sosyalizmin kitleleşmeye de başlamasıyla aynı zamanda bir ideolojik kamplaşma iki tarafta da oluşmuştur. Dolayısıyla işçi sınıfının öznesi olduğu taraf doğrudan olarak diğer tarafın alternatifi olacak kadar güçlenmiş ve dolayısıyla ulaştığı kitlesellik daha da etkili bir biçime dönüşmüştür. İşçi sınıfı 1960-1980 arasında işçi sınıfı temelli ideolojisini daha da sahiplenip kitleleşmesini sağlamıştır. Bu sebeple işçi sınıfının etkisi altına aydınlar, gençler ve diğer gruplarda hızlı bir şekilde girmeye başlamıştır. Hegemonik olarak düşünsel ortamda ve maddi anlamda güçlenen, örgütlenen işçi sınıfının etkisi bu etkenlerin de katılmasıyla birlikte siyasete etki anlamında gücünü 1960-1980 döneminde arttırabilmiştir. İşçi sınıfının ve gençlik hareketlerinin artan ivmesinin oluşturduğu ‘kutuplaşma ve çatışma’ hali hükümetin tehdit olarak algılamasına, 1971 askeri müdahale sürecine girmesine de neden olmuştur. 1960 ile birlikte getirilen göreceli özgürlükler örgütlenme ve hareket etme anlamında işçi sınıfına alan açtığından

bu haklar anayasal olarak da geri alınmaya doğru devletin adım atmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin toplumsal yaşamında siyasal olaylar gittikçe daha belirginleşmeye ve taraflaşma yaratmaya devam ediyordu. Toplumun neredeyse büyük çoğunluğu siyasal bir mücadelenin etkisini doğrudan yaşıyordu.

“Siyasal biçimlerde, üretim tarzında, bölüşüm ilişkilerinde, fikirlerde, sanatlarda ve kültürde, yani hayatın her alanında nefes nefese süren bir mücadele dönemi Türkiye'nin her karış toprağının altını üstüne getiriyordu. İşçiler, köylüler, memurlar, mülki amirler, öğretmenler, üniversiteli ve liseli öğrenciler, çobanlar, kapıcılar, şoförler, işsizler, modeller, aşçılar, polisler, sağlıkçılar, kadınlar, oyuncular, Kürtler ve Aleviler yalnızca ülkenin batısında değil doğusunda da, yalnızca şehirlerde değil ilçe, kasaba ve köylerde de ayağa kalkmışlardı. Ekonomik, sosyal ve siyasal haklarını istiyorlar, önlerine dikilen engelleri aşmak için kararlıca yollar arıyor, buluyorlardı. Tüm ezilenlerin toplumsal bir başkaldırıya dönüşen yürüyüşü yer yer yeni bir düzen arayışı ve umudunu dillendirdikçe önlerine çekilen barikatlar tahkim ediliyor, hukuki, askeri ve polisiye önlemlerin yanı sıra gayri-yasal şiddet örgütlenmeleriyle durdurulmaya çalışılıyordu.” (Atılgan, 2019: 523)

1960-1980 döneminde sadece politik alanda değil, işçi sınıfı ve burjuvazinin karşılaşması ve mücadelesi hayatın farklı alanlarında da kendini var etmekteydi.

Kapitalizm Türkiye’de geliştikçe kapitalizmin etkili olmadığı alanlarda gelişerek sınıf mücadelesini güçlendirmiş, bu durum işçi sınıfının hem nicelik olarak güçlenmesine sebep olurken hem de işçi sınıfı kendi örgütlenmelerini oluşturarak niteliksel bir sıçramayı da başlatmıştır. İşçi sınıfının nicelik ve nitelik olarak güçlenmesi hali orantılı bir şekilde Türkiye siyasetine etkisini de gittikçe arttırmıştır. İlerleme kaydeden işçi sınıfı direkt olarak işçi sınıfı ile ilişkili olan toplumsal sınıfların da siyaset arenasında daha fazla var olmasını sağlarken, ilişkili olan diğer toplumsal kesimlerde işçi sınıfının daha da güçlü bir şekilde var olmasını sağlamıştır. Bu durum siyasete işçi sınıfının

ağırlığını daha fazla koymasına da sebep olmuştur. İşçi sınıfının 1960-1980 döneminde daha etkili bir hale gelmesini ve siyasete etkisini arttıran unsurlardan birtanesi de karşısına çıkan engellere karşı yaratıcı bir şekilde yeni yollar veya araçlar bularak bu engelleri aşma potansiyelidir. İşçilerin grevlerde sergilediği farklı yöntemler ile oluşturduğu gelenekler hala bugün dahi devam etmektedir. Sanatsal alanın kullanılması, işçi örgütlenmelerinin farklı alanlara yayılması ve güçlenmesi bu yaratıcılığa örnekler sunuyordu. Pratikte ise bu yaratıcılık sendikal bir engele karşı işçilerin DİSK’i sahiplenme anlamına da gelen 15-16 Haziran eylemlerini yapması şeklinde somutlaşıyordu. İşçi sınıfı bu özelliği sayesinde de 1960-1980 döneminde siyasete etki etme sürecini arttırmıştır.

2.2. Siyasi Partiler ve İşçiler

İşçi sınıfının siyasete etki etme süreci ise ne şekilde olursa olsun alternatif bir düzen umudunu somutlaştırmasıdır. İşçi sınıfı örgütlenmeleri ve örgütlenmelerinin etkisi sayesinde belli çapta da olsa farklı alternatif bir düzenin var olabileceğini bazı pratiklerle göstermek ile birlik aynı zamanda niceliksel ve niteliksel gücü ile de alternatif bir düzen umudunu canlandırmış ve canlı tutmuştur. Alternatif bir düzen umudu ise işçi sınıfı ve halk içerisinde sol düşünceler şeklinde kendini bulmuştur. 1960-1980 döneminde ana akım siyasi görüşlerin ve siyasete hakim düşüncelerin değişmesi süreci işçi sınıfının bu alternatifi somutlaştırmaya ve kendi alternatifini benimseyerek kitleselleşmesini sağlaması ile birlikte olmuştur. Siyasi süreçlere işçi sınıfının niceliksel olarak büyüklüğü ve üretim süreçlerindeki etkisi de düşünüldüğünde sınıfın içerisindeki hakim düşünceler oy anlamında veya diğer anlamlarda siyasetin dönüşmesine neden olmaktadır. CHP’nin 1960-1980 sürecinde ‘ortanın solu’ olarak adlandırdığı bir yerde kendini konumlandırmaya başlamasını da işçi sınıfı içerisinde ve halkta yayılmaya başlayan sol düşüncelerin ideolojik etki ve basıncının da CHP üzerinde etkili olması sonucunda oluştuğunu belirtebiliriz. Sadece oy alma anlamında bile düşünüldüğünde işçi sınıfının nüfus içerisinde ve aktif üretime katılan nüfus içerisindeki büyüklüğünü göz önüne alındığında işçi sınıfının dolaylı yollardan da siyasete etkisi olduğunu rahatlıkla gözlemleyebiliriz. İşçi sınıfının aynı zamanda kapitalist sınıflı toplumlarda başat iki sınıftan birtanesi olduğunu da göz önünde bulundurursak, işçi sınıfının aktif bir şekilde siyasete etki edecek işleri gerçekleştirmesi, kendi niceliksel büyüklüğünün daha

da ötesinde bir nitelik oluşturup diğer toplumsal kesimleri de etkileyerek ve siyasete etkisi kendi büyüklüğünün daha da fazlasında bir kuvveti oluşturmaktadır.

Toplumsal olarak verilen mücadelelerin artışı ile birlikte 1960-1980 döneminde Türkiye’de tam anlamıyla bir gelişim ve hareket süreci başlamıştır. Bu dönemin siyasal süreçlerindeki en önemli özellik ise çağdaş toplumlara ve kapitalizme özgü işçi sınıfı, burjuvazi, gençlik ve sivil toplum gibi etkenlerin belirleyici olması olmuştur. Bu etkenler birer özne olarak 1960’lar ile birlikte kendini göstermeye başlamıştır. Bir başka önemli etken ise saydığımız öznelerin siyaset sahnesine çıkmasına neden ve kaynak olan nesnel koşulların kendini var etmiş olmasıdır.

Türkiye 1960-1980 dönemi arasında modern kapitalist bir ülke gibi sınıflardan oluşan bir toplumsal yapıya doğru hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Bu ilerleme doğrultusunda burjuvazi ve işçi sınıfının siyasete yaptıkları basınç da bu doğrultuda artmaya başlamıştır. 1960-1980 dönemi aynı zamanda Türkiye’nin sınıf mücadelesi anlamında işçi sınıfının hegemonyasını toplumsal olarak arttırdığı dönemlerden birtanesidir. Bu süreçte aynı şekilde burjuvazide ayakları üzerine kalkmış ve sermayesiyle birlikte toplumsal hegemonyasını da arttırmaya başlamıştır. 1960-1980 dönemi Türkiye sınıf mücadelesi aynı zamanda iki temel sınıf olan burjuvazi ve işçi sınıfının karşılıklı bir şekilde yükseliş dönemidir. 1960-1980 dönemi arasında Türkiye’de işçi sınıfının siyasete etki etmesinin bir başka nedeni de nesnel koşullara bağlı olan etkenlerdir. 1960-1980 döneminde anayasal olarak, kapitalizmin gelişkinliği anlamında ve dünyadaki etkenler anlamında Türkiye işçi sınıfının siyasete etkisini arttıran belli başlı unsurlar bulunmaktaydı. Türkiye işçi sınıfı kendi öz gücüyle siyasete etki ve basınç uygularken aynı zamanda diğer siyasete etki etmesinin önünü açan aktif veya pasif etkenler aracılığı ile de Türkiye siyasetine etki de bulunuyordu.

‘‘Bu dönemde, işçi sınıfı, siyasal düzeydeki örgütlenme becerileri ve toplumsal düzeydeki etki gücüyle bir toplumsal sınıf olarak öne atıldı. Burjuvazi, bağımsız bir sınıf inisiyatifi geliştirme yeteneklerini bu dönemde kazanarak gerek sivil toplumda gerekse de siyasal toplumda etkili oldu. Köylüler kendi öz talepleriyle toplumsal mücadeleler alanında ilk kez bu dönemde göründüler. Memurların ilk sendikal örgütleri bu dönemde kuruldu. Türkiye gençliği, dünyadaki akranlarının

izinden giderek Türkiye için yepyeni bir toplumsal formasyon önermesinin peşinden hızla koşmaya başladı. Sosyalist hareket, ilk kez kendisine toplumsal bir temel bulabildi.” (Atılğan, 2019: 524)

İşçi sınıfının siyaseten etkili olmasını sağlayan unsurlardan bir tanesi de Türkiye’deki gençlik hareketinin pozisyonuydu. Bir başka etken ise işçi sınıfı mücadelesini temel alan sosyalist örgütlenmelerin varlığı ve sosyalist hareketin 1960-1980 döneminde gittikçe toplumsallaşmasıdır. Bu durum işçi sınıfının siyaset arenasında sosyalist örgütlenmeler aracılığıyla veya sosyalist örgütlenmelerin güçlenmesi ile de birlikte siyaseten etkisini arttırmasına neden olmuştur. Çünkü sosyalist hareket işçi sınıfı temelli bir siyaseti ve perspektifi önüne koyduğu için sosyalist hareket güçlendikçe işçi sınıfı, işçi sınıfı güçlendikçe sosyalist hareket güçlenmektedir. Bu karşılıklı etkileşim sonucunda aynı zamanda işçi sınıfının siyasete etkisi de aynı oranda artmaktadır.

Türkiye’nin ekonomisi 1960-1980 dönemi içerisinde incelendiğinde işçi sınıfının hareketleri ve uluslararası etkenler tarafından da belirlenmiştir. Özellikle emekçi sınıflar içerisindeki talepler doğrultusunda gerçekleştirilen işçi eylemleri ekonomik olarak olduğu kadar siyasal ve politik olarak da Türkiye’nin ilerleyişinde belirleyici olmuştur. İşçi sınıfının 1960-1980 arasında yaptığı grevlerin toplam gün sayısının oluşturduğu ekonomik kayıp ekonominin etkilenmesine neden olmaktadır. Bu durum siyasal olarak karar alıcı pozisyonunda bulunanların işçi hareketlerini kısıtlamaya yönelik eğilimlere girildiğini göstermektedir ki dönemin sonuna doğru işçi sınıfının elinden mevcut haklar alınmıştır. Ayrıca bir başka nokta ise işçi eylemleri sadece ekonomik temelli olarak gelişmekten çıkmıştır. Aynı zamanda 1960-1980 arasında işçi eylemleri politik anlamlar da taşımaya başlamıştır. Mete Kaan Kaynar’ın belirttiği üzere (2020: 415) 12 Mart dönemi 1960’larda anayasal haklar ile birlikte başlayan toplumsal dinamizmi kesintiye uğratan bir süreçtir. Temeli ise devletin bekasının tehlikede olduğuna dayanmaktadır. Bu kapsamda sol muhalefete karşı oluşturulan baskıcı politikalar dahi hayata geçirilen güvenlik, kalkınma ve istikrar vaadi ile ilişkilendirilerek sunulmuştur.

Türkiye’de 1960-1980 döneminde işçi sınıfının yaptığı grevlerin toplam sayısı, saati ve sektörlerdeki dağılımına baktığımızda Türkiye ekonomisindeki ciddi bir etkisi bulunmaktadır. Ekonomik temelli bir etkinin ise direkt olarak siyaset ile ilişkisi

olduğunu göz önünde bulundurursak işçi sınıfı ekonomik gibi gözükken eylemler gerçekleşirse dahi bu eylemler siyaset ile doğrudan bağlantılıdır. Bazı durumlarda ise grevler başka bir iş yeri ile dayanışma ekseninde veya direkt siyasi nedenlerle de gerçekleşebilmekteydi. Bu durum işçi sınıfının elindeki araçlar doğrultusunda siyasete müdahale etmek için hareket içerisine girdiğini göstermektedir. Bu hareketler ise siyaseten birçok noktada siyasi kararları, süreçleri ve siyasi atmosferi etkilemekte ve şekillendirmekteydi.

1960-1980 döneminin önemli özelliklerinden birtanesi de şehir ve kırsalda yaşayan tüm toplumsal sınıfların karşılıklı ilişkilerinin değiştiği bir dönem olmasıdır. Bu dönüşüm Türkiye’de toplumsal sınıfların konumlanışlarının 1960’lar ile birlikte tamamen farklılaşmasına neden olmuştur.

Tablo 8
Kent ve Kırsal Nüfus Yüzdeleri

Dönemi	Kentli Nüfus Yüzdesi (İl ve ilçe Merkezi)	Kırsal Nüfus Yüzdesi (Belde ve köy)
1980	43.91	56.09
1975	41.81	58.19
1970	38.45	61.55
1965	34.42	65.58
1960	31.92	68.08

Kaynak: Duru ve Alpkaya, 2014: 175

Nüfus bu tabloda görüldüğü üzere 1960’lardan 1980’lere kadar şehirli hale gelmeye başlamıştır. Bunun temel nedeni ise Türkiye nüfusunun işçileşmeye başlaması olduğunu söyleyebiliriz. Maddi koşullardaki bu değişim Türkiye’nin modern sınıflı bir toplum görüntüsü vermesine de neden olmuştur. Bu nedenle aynı zamanda 1960-1980 arası işçi sınıfı olgunlaşmış, sınıf çelişkileri daha da keskinleşmiştir.

1960-1980 dönemi sınıfsal olarak ilişkilerin biçimlenmeye ve olgunlaşmaya başladığı bir dönemdir. Toplumsal olarak sınıfların ilişkileri 1960-1980 döneminde daha farklı bir biçim almakta ve dönüşmekteydi. 1960-1980 döneminde önceki dönemlerden daha farklı olarak işçi sınıfı burjuvazi dışında var olan sınıflarında önemli bir miktarda

desteğini kendi arkasına alarak burjuva sınıfının karşısında bir konumlanma hali sergilemekteydi. Türkiye’de 1960-1980 döneminde siyasette bu karşılıklı konumlanma ile birlikte bir ölçüde şekillenmekte ve dönüşmekteydi. Ayrıca sınıfların ‘radikal’ bir şekilde dönüşmesinin doğrudan toplumsal karşılığı olduğu için doğal bir şekilde siyasetinde kendisini bu etkiden bağımsız bir noktada konumlandırması mümkün olmaması sebebi ile siyaset arenasını da ‘radikal’ olarak toplumsal sınıfların ilişkilerinin değişmesi ve toplumsal sınıfların farklılaşmasından doğrudan bir şekilde etkilenmekteydi. DİSK ve TİP’in kuruluşu ile birlikte yaygınlaşması işçi sınıfının yaşadığı radikal bir değişime örnektir. İşçi sınıfının 1960-1980 içerisinde gerçekleştirdiği eylemlerde benzer şekilde daha mücadeleci ve bağımsız bir konuma kaymaktaydı. 15-16 Haziran gibi işçi eylemleri ise bu radikal dönüşümün işçi sınıfı içerisindeki somut karşılıkları olarak görülebilir. Bir başka açıdan ise devrim fikri direkt olarak işçi sendikalarının isimlendirilmesine de yansımıştır. Sol fikirlerin işçiler içerisinde sendika ve siyasi partiler aracılığıyla örgütlenmesi radikal bir değişime de işaret etmektedir. Bu mücadeleyi ideolojik olarak sol siyaset biçiminin yaygınlaşmasına karşı Milliyetçi ve İslamcı fikirlerin geliştirilmeye çalışılmasında görebiliriz. Somut olarak ise bahsettiğimiz cepheleşmeyi işçi hareketinin DİSK, TİP veya işçi hareketine destekler biçimde örgütlenen öğrenci hareketlerinde görebilmekteyiz.

İşçi sınıfının toplumsal alandaki etkisi ve gücü gittikçe artan bir gelişim sergilemiştir. İşçi sınıfının etkisi ise 27 Mayıs Darbesini izleyen süreç ile birlikte eylemler, grevler ve farklı şekillerde kendini göstermeye başlamıştır. 1960’ların başında Saraçhane’de yapılan kitlesel eylemlerdeki işçi sınıfının taşıdığı pankartlarda ‘Bizim de Sözüümüz Var!’ başlıklarının olması işçi sınıfının kendilerini sadece ödevleri olan bir sınıf değil hakları olan bir sınıf olarak da gördüklerini ve bu doğrultuda ilerlediklerini göstermektedir. Saraçhane’de işçilerin talepleri ise sendika özgürlüğünün hemen tanınması ve grev haklarının verilmesi gibi şekillerde kendini göstermekteydi.

İşçilerin örgütlenmesi ve işçi örgütlenmelerinin kurulmasında öncülük etmesi de işçi sınıfının önemli bir bilinç seviyesine ulaştığını göstermektedir. 1960-1980 döneminde kapitalizmin gelişkinliğine orantılı şekilde aynı zamanda işçi sınıfının da niceliksel büyüklüğünde artış gerçekleşmiştir. Ancak 1960-1980 döneminde Türkiye işçi sınıfının siyasete etkisinin temelini oluşturan nedenler niceliksel ve nesnel koşullara dayanmak

ile birlikte sadece nesnel koşulların oluşması ile birlikte de açıklanamaz. İşçi sınıfı 1960-1980 döneminde aynı zamanda önemli niteliksel sıçramaları da gerçekleştirmiştir.

İşçi sınıfının örgütlenme düzeyi, bilinci ve eylemlerinin yönelimiyle birlikte hedefleri işçi sınıfının siyasete etki edebilmesinin veya daha fazla etki edebilmesinin nedenlerinden birtanesidir. 1960-1980 döneminin eylemlerinin içeriğine ve yönelimine baktığımızda işçi sınıfının ‘‘Bizimde sözümüz var’’ sloganında da belirtildiği üzere toplumsal yaşıntıyı yaratan temel sınıflardan biri olarak ‘sözü’ olduğunu gösterdiği, bu doğrultuda da eylemler ve örgütlenmeler içerisine girdiğini görebiliriz. İşçi sınıfı 1960’ların başından itibaren yürüttüğü grev, pasif direnişler ve mitinler gibi eylemler ile birlikte anayasal zeminde veya başka platformlarda hakim siyaseti etkileyen bir çok farklı eyleme imza attı ve bu eylemler siyaset arenasını farklı biçimlerde etkiledi. Yasaların işçilerin eylemleri sonucunda eylemlerin etkisi ve basıncı ile birlikte farklılaşması siyaseten işçi sınıfının siyaset arenasına bir baskı uyguladığını ve siyaset üzerinde bir etkisi olduğunu göstermektedir. Türkiye işçi sınıfı anayasal düzenlemeler açısından siyaseti etkilediği gibi aynı zaman da örgütlenmeleri etkisiyle de siyasetin pek çok farklı şekilde dönüşmesine de sebep olmuştur.

DİSK 1970’li yıllara gelindiğinde işçi sınıfı içerisinde oluşturduğu etki ve toplumsal etkisi nedeniyle hükümetin hedefi haline gelmişti. Bu eksende DİSK’i devre dışı bırakacak bir kanun tasarısı şekillenmeye başladı. 15-16 Haziran 1970 günlerinde ise İstanbul’da bu tasarıya karşı işçiler polis-asker karşısında olmasına rağmen barikatları da aşarak yürüyüşlerini sürdürmüştür. 15-16 Haziran günlerinde işçi sınıfı Türkiye’nin gündemini doğrudan bir şekilde değiştirerek belirleyici olmuştur. Bu özelliği ile işçi sınıfı Türkiye’de gündemi kendi sınıfsal ekseninde belirleyebilecek olduğunu göstermektedir. Bu mücadelenin sonucunda ise Anayasa Mahkemesi kanun tasarısının ilgili maddesini iptal etmiştir. Bu sayede DİSK işçi sınıfının gözünde öncesinde olduğundan daha da etkili bir pozisyona gelmiştir.

Tasarının yapılması yolunda ilk adım 1969’da Türk-İş tarafından hazırlanarak meclise sunulmuştu. Ancak yasalaşmamıştı. 1969-1970 döneminde ise biri AP biri CHP’nin olmak üzere iki tasarı hazırlandı ve komisyonda tek bir tasarı haline getirilerek meclise sunuldu. Tasarının gerekçesi Sırrı Öztürk’ün belirttiğine göre (2001: 54) 1963’te

yürürlüğe giren yasal boşluklar içermektedir. Bu durum sendika bolluğu oluşmasına neden olduğu tespit ediliyordu. Bu bolluğun ise çalışma hayatına engel olmaya başladığı düşünülmüyordu. Gerekçenin bir nedeni ise güçlü bir sendikacılık yaratmaktı. Mecliste ise CHP’li bazı vekiller tasarımı sendikacılığı güçlendirecek bir unsur olarak tanımlıyorlardı. TİP ise mecliste o dönem tasarımı anayasaya zıt olmakla birlikte Türk-İş diktasının oluşturulmak istendiğini belirtmekteydi. Öztürk’ün anlattıklarından da yola çıkarak 1970’lere gelindiğinde DİSK’in ve diğer muhalif sendikaların varlığının sermaye gelişimi önünde bir engel olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Bu sendikaların başında da DİSK gelmekteydi. Bu tasarının temel amacı pratikte DİSK’i etkisizleştirerek, işçi sınıfının Türk-İş altında veya kontrol edilebilir sendikalarda örgütlenmesini sağlamaktı. DİSK tasarıya temelde bu nedenle karşı çıkarak 15-16 Haziran eylemlerine varan süreci başlatmıştır. İşçi örgütü olarak DİSK’i saf dışı bırakmaya yönelik bir tasarımı 15-16 Haziran işçi eylemleri ile işçiler bir anlamda kendi pratikleri saf dışı bırakmıştır. 15-16 Haziran işçi direnişi 1960-1980 döneminde işçi sınıfının siyasete etkisini en somut biçimde gösteren eylemlerden bir tanesidir. Aynı zamanda 15-16 Haziran işçi direnişi ile birlikte işçiler Türkiye’nin siyasi gündemini tamamen değiştirmiş ve kendi sınıfsal çeperine sokmayı başarmıştır. İşçi sınıfının işçi sınıfına karşı siyaseten geliştirilen mecliste oluşan siyasi bir hamleyi etkisizleştirebilmesi ve ülke gündemini tamamen kendi eksenine çekebilmesi de işçi sınıfının siyaset alanında 1960-1980 döneminde farklı nitelikte bir etkisi olduğunu göstermektedir. 15-16 Haziran işçi direnişinin gösterdiği bir başka nokta ise işçilerin sadece sistem içerisinde tanımlı bir şekilde siyasete etki sürecinin olamayacağıdır. Çünkü çoğu kapitalist ülkede işçi sınıfının siyasete etki kanalları siyaset kurumunun istediği biçimde şekillendirmiştir. 1960-1980 döneminde işçi sınıfını siyaseten etkili kılan unsur belli çerçeveleri ve engelleri de aşarak ilerlemesidir.

Mesela farklı merkezi siyasi aktörlerde de işçi sınıfının söylemlerinin etkilerini görmek mümkün olmuştur. Örneğin; MBK’da etkisi şu şekilde aktarılmaktadır:

“MBK, kuruluşunda rol aldığı yeni düzen için işçi sınıfından gelebilecek tepki ya da tehditleri bertaraf etme kararındaydı. MBK üyesi Numan Esin, anılarında, “...işçi sınıfının bir gerçeklik olduğunu, önemli bir güç oluşturduğunu, politika

yapacak bir kişinin bu sınıf sorunlarını hiç değilse içinden kavraması, öğrenmesi ve düzenlemesi gerektiği'' ni yazar. Bu satırlar, MBK'nın işçi sınıfının toplumsal ağırlığının farkında olduğunun bir göstergesi sayılabilir. MBK, bu doğrultuda işçi sınıfının hem desteğini almaya çalıştı ve hem de onu kontrol altına almaya yöneldi. Sayıları kesin olmamakla birlikte binlerce (bir Türk-İş yöneticisine göre 20 bin) DP'li ya da DP taraftarı sendikacı ve işçi tutuklandı, işten atıldı ya da sürgün edildi. Bu tasfiyede, tıpkı üniversitelerde olduğu gibi, işçi ve sendikaların içinden gelen ihbarlar önemli bir rol oynadı.'' (Atılgan, 2019: 556)

İşçi sınıfının siyasete ve başka bir anlamda üst yapıya izdüşümünü MBK üyesinin belirttiği görüşlerden de görülebilir. 1960-1980 yılları arasında işçi sınıfının bir gerçeklik olduğu tespiti yapılırken, işçi sınıfı gerçekliğini hesaba katmadan politik alanda oyun kurulamayacağı gözükmemektedir. Kısacası, işçi sınıfının desteğini alma ve yönlendirme gerekliliği işçi sınıfının politik anlamda da bir güç oluşturduğunu göstermektedir.

Mete Kaan Kaynar'ın aktardığına göre (2020: 308) 1970'li yıllar 1960'larla gelişmiş solun gelişmesinin karşılığını aldığı yıllardır. 1970'li yıllarda sol popüler, yaygın ve meşru olmaya başlamıştır. Eşitlikçilik, sosyal adaletçilik ve işçi sınıfının sesi olma hedefi ve anlayışı 1960'lardan sonra 1970'lerde hegemonik bir kapasite kazanmaya başlamıştır. Bu hegemonik güç olma halini popüler kültür ve gündelik hayatın içerisinde rahatlıkla tespit edebilmekteyiz.

Bir başka noktada ise anayasal biçimin oluşturulmasında eğer işçi sınıfına belli temel haklar veya özgürlükler verilirse ülkede sınıf mücadelesinin gelişmeyeceği düşüncesi yatmaktaydı. Fakat anayasanın farklı toplumsal kesimler tarafından yorumlanabilecek veya ilerletilebilecek yönlerinin var olması durumu da vardı. Örneğin; burjuvazi sermayeye ilişkin yanları sahiplenip ilerletirken, işçi sınıfı tarafında ise daha çok sosyal haklar vb. gibi tarafların ilerletilmesi ve geliştirilmesi konusunda hareket etmesine neden oluyordu. Bu gibi temeller üzerinden Türkiye'de farklı sınıflar Anayasal durumu kendi çıkarları çerçevesinde yorumlamakta ve mücadelelerini bu duruma göre şekillendirmekteydi. Kısacası belli hakların verilmesi durumu sınıf mücadelesini

ortadan kaldırmıyordu. Sadece sınıf mücadelesi farklı şartlar ve koşullar altında devam etmek durumunda kalıyordu.

Dolayısıyla ekonomik temelli politikalarda, sosyal hakların genişletilmesi yoluyla işçi mücadelesinin engellenmesi anlamında, işçi sınıfının etkisinin izdüşümlerini bulmak mümkündür. Türkiye’de de diğer kapitalist ülkelerde olduğu gibi işçi sınıfının hareketlenmesini engelleyecek ekonomik modeller düşünülmüş ve planlanmıştır. Doğrudan işçi sınıfının ekonomik alana böyle pasif bir etkisi olması dolaylı yoldan ekonomiyi etkilemesi sebebiyle siyasete de bir etkisi olmuştur. Sovyetler Birliği yıkılmadan önce Avrupa ülkeleri işçi hareketlerini önlemek amacıyla sosyal hakların genişletilmesini içeren düzenlemeler yoluna gitmiştir. Türkiye’de de benzer bir amaç güdülmektedir. 1960 anayasasının yapıcılar anayasayı sosyal sınıfları, sınıf çatışmalarını ortadan kaldıracak bir araç olarak da görmekteydi.

Toplumsal olarak siyasallaşma ve değişme hali toplumsal yaşamın dinamik olan her alanına kendi yansımaları bırakmıyordu. Bu kapsamda toplum yaşamının geliştiği yerlerde politik çelişkiler kendini var etmekteydi.

“Hakim sınıfların kendi arasında ve temel sınıflar arasındaki çelişkiler siyasette, ekonomide, hukukta, ideolojide, sanat ve kültür hayatında kendini sürekli olarak yeniden üretecek, bu çelişkilerden doğan mücadeleler Türkiye’nin şehirlerini ve köylerini, meydanları ve sokaklarını, fabrikalarını, tarlalarını, madenlerini, üniversitelerini toplumsal mücadelelerin bir alanı olarak yeniden kuracak ve siyasal hayatın yeni merkezleri haline sokacaktı. Süleyman Demirel, belki de tüm ülkenin hızla bir sınıf mücadelesi arenasına dönmeye yüz tuttuğunu sezerek 1965 seçimlerinden bir hafta önce sanki bir seçim vaadiymişçesine “Türkiye’de sınıf kavgası olmayacaktır”, diyecek ve başbakan olduğunda sınıf mücadelesine karşı nasıl bir siyaset izleyeceği konusunda burjuvaziye şu teminatı verecekti: “Türkiye’yi sınıf kavgasına itmek ve iç barışı kökünden yıkmak isteyenler başlarını taşlara çarpacaktır.” ” (Atılğan, 2019: 607)

1960-1980 döneminde burjuvazi arasındaki çelişkiler işçi sınıfının mücadelesine alan açan çelişkilerden oluşuyordu. Bu çelişkilerin varlığı ve hakim sınıflar arasındaki

kapitalizmin doğası gereği oluşan rekabet işçi sınıfının siyasete etki edebilmesi için ve daha etkili olabilmesi için alan açmaktaydı. Bu sebeple işçi sınıfının mücadelesinde fabrikalar, okullar ve diğer toplumsal yaşantıda önemli olan alanlar işçi sınıfının mücadele arenasına dönüşmekteydi. Bu alanların işçi sınıfının mücadelesine sahne olması işçi sınıfının siyaseten etkisini arttırmasına ve siyasette etkili olmasına neden olmaktadır. Çünkü kapitalizmde belli başlı kurumların direkt olarak siyaset arenasına yansımaları bulunmaktadır. İşçi sınıfının siyaseten etkisini gözlemleyebileceğimiz bir başka unsur da Demirel'in ülkede sınıf kavgası olmayacağı sözüdür. İşçi sınıfının siyasete etki ettiğini ve bir güç haline geldiğini Demirel'in sözleri üzerinden bir yansıma olarak düşünerek görebiliriz. Çünkü eğer işçi sınıfı bir güç halinde kendisini Türkiye'nin siyaset sahnesine çıkarmamış olsaydı böyle bir sözün söylenmesini gerektirecek bir koşul da oluşmayacaktı. Bu sözün kendisi de işçi sınıfının bir ağırlığı olduğunu ve bir sınıf mücadelesinin şekillenmeye başladığının göstergesiydi.

Siyasetteki kutuplaşma 1960'lı yıllar ile birlikte bir ivme kazansa bile bu kutuplaşma 1960'ların öncesi ile birlikte bir bütünü oluşturmaktadır. 1960'lı yılların öncesinde işçi sınıfı ve kapitalizm gelişmekle birlikte bu karşılıklı gelişim birbirinin de gelişiminde etkili olmuştur. Bir yandan ise kapitalizmin çelişki ve sonuçlarını anlayabilecek bir aydın katman da oluşmaya başlamıştır. Emperyalizm ve yerli kapitalizm hakkında bilgiler içeren yayınların sayılarında önemli bir artış olmuştur. Kentler hızla büyümüş, kentlere gelen gençler arasında sosyalist fikirlere yönelik ve tanışma durumu artmakla birlikte diğer fikirler ile de etkileşim artmıştır. Bir başka taraftan kadın hareketi geçmişten de gelen deneyimleri ile birlikte ayakları üzerinde basmaya ve etkili bir güç oluşturmaya başlamıştır. Kürt aydınları ise sosyalizme yönelen bir çerçeveyi oluşturmaya başlamıştır. Bu durumların toplamı bütünü oluşturan egemen sistemin düşüncelerinin çözülmesine ve bir dağılma sürecine girmesine neden olmuştur. İdeolojik olarak sol hareketler ve diğer toplumsal hareketler hegemonyasını kurmaya başlamış ve 1960'lar ile birlikte farklı temeller inşa edilmeye başlanmıştır.

Siyasi alan kapitalizmin gelişmeye başlamasıyla birlikte işçi sınıfının kapitalizmin gelişmesiyle de gelişim göstermesi işçi sınıfını toplumsal bir sınıf olarak olgunlaştırdı ve önemli bir evreye getirdi. Türkiye'nin 1960-1980 döneminde işçi sınıfının olgunlaşmasına rastladığımız gibi aynı zamanda işçi sınıfının siyaseten de olgunlaşmaya

ve farklı bir nitelik kazanmaya başladığını görmekteyiz. İşçi sınıfının gelişimiyle birlikte işçi sınıfının ideolojik etkisi altına giren diğer toplumsal kesimlerde 1960-1980 döneminde işçi sınıfının siyasete etki edebilmesinin önünü açmıştır. Aynı zamanda işçi sınıfının siyasete etki edebilmesinin temel koşullarından biri olan ideolojik hegemonya bu dönemde kurulmaya başlanmıştır. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının dünya görüşlerini içeren birçok farklı yayın ortaya çıkarılmış, bu aynı zamanda toplumsal olarak ideolojik bir gücü oluştururken işçi sınıfının rotasını da belirlemek ile birlikte bir mercek etkisi yaratarak işçi sınıfının odağını doğru noktalara toplayıp siyasete etkili bir müdahale yapmasında da katkı sağlamıştır. Bu değişimin etkisinde işçi sınıfının mücadeleciliği ve ideolojik hakimiyeti önemli bir yer tutmaktadır.

1960-1980 döneminde de üretim dünyasında belirleyici gücü işçi sınıfının kendisi oluşturmaktadır. Mekandaki konumu ve örgütlenme becerileri birleştiğinde toplumsal ve politik olan alanlara en çok baskı uygulayabilen toplumsal sınıf işçi sınıfı olarak gözükmektedir. Bu durum aynı zamanda işçi sınıfının farklı şartları ve koşulları nedeniyle de mümkün olmaktadır. İşçi sınıfı ise 1960-1980 döneminde içinde bulunduğu şartları kendi sınıfsal çıkarları ekseninde iyi bir şekilde değerlendirmiştir. Türkiye’de işçi sınıfı 1963’den 1968’e kadar 175 tane grev ve birçok sözleşme yapmıştır. 1968’den 1971 askeri darbesine kadar ilerleyen süreçte işçi sınıfının mücadelesi önemli bir ölçüde niteliksel farklılaşmaya uğramıştır.

2.3. TİP ve TKP Örneği

İşçi sınıfının etkisini 1960-1980 döneminde arttıran etkenlerden bir tanesi de işçi sınıfını ve sınıf mücadelesini temel alan siyasal partilerin kurulması ve bu siyasal parti ve hareketlerin kitlesel bir hale gelmesiydi. Nicelik olarak sol partiler diğer merkezi konumdaki partilerden kıyasla daha küçük olsalar bile siyasetin toplumda algılanış biçiminde önemli niteliksel bir dönüşüme sebep olmuştur. Dolayısıyla işçi sınıfının içerisinde sol görüşlerin karşılık bulması işçi sınıfına dayanan partileri ve kurumları güçlendirirken işçi sınıfının da siyasete daha fazla etki yapmasına neden olmuştur. İşçi sınıfının bu anlamda merkezi konumdaki siyaseti direkt olarak kendi konumlanışı nedeniyle değiştirdiğini söyleyebiliriz. Bu şekillenme ise kitlelerin taleplerinin sol tarafından işçi sınıfı adına dillendirilmesi ve bu talepler etrafında bir ilerleyişin

belirlenmesi ile mümkün olmuştur. İşçi sınıfının konumlanması ve duruşu işçi sınıfının iradesine göre diğer tarafların da şekillendiğini göstermektedir.

Bu durum ile ilgili Atılğan'ın aktardığına göre (2019: 575) TİP toplumun büyük kesimi tarafından, özellikle emekçiler açısından bir ilgi odağı haline gelmekteydi. Toplumun yoksul kesimleri, Marksizm'e ilgi duyanlar, aydınlar ve bir çok kesim daha TİP'i kendi partisi olarak görmekteydi. Bu ekseninde de seçimlerde TİP'e desteklerini göstermişlerdir. TİP'in halk ile iletişim biçimi de dönemin diğer partilerinden daha ayrı bir konumda gözükmekteydi. Partinin propaganda komitesinin başkanı olarak Yaşar Kemal gibi isimlerin ürettiği sloganlar halk tarafında karşılık görüyordu. Ayrıca TİP radyo konuşmaları ve diğer alanlarda işçi, öğrenci ve çiftçi gibi toplumun farklı kesimine söz hakkı tanıyordu. Bu durum diğer partilerden farklı gözükmeye neden oluyordu. Son olarak TİP'in seçim konuşmalarında gösterdiği farklılık ve söylem biçimindeki değişiklik de diğer partilerden ayırt ediliyordu. TİP aynı zamanda seçim şarkısı kullanan ilk partiydi. Bu durum TİP'in alışılmışın dışında yöntemlerle halka ulaşmaya çalıştığını ve bir süre için başarılı olduğunu göstermektedir.

TİP'in destek aldığı kesim çoğunlukla doğrudan işçi sınıfı, köylüler ve aydınlardan oluşmaktaydı. TİP'in seçim propagandası ve seslenmesi de bu kesimlere hitap edecek şekildeydi. Dolayısıyla TİP'e katılan veya oy veren kişiler TİP'in emekçi sınıfların partisi olarak gördüğü için destek vermektedir. Ayrıca emekçi sınıflar ile birlikte 1960-1980 döneminin önemli bir kesitinde TİP bir çekim merkezi olmuştu. Benzer bir şekilde gençlik tarafından da TİP önemli bir çekim merkezi haline gelmiştir. Bu birliktelik TİP'in işçi sınıfı adına siyaset yapması ve işçi sınıfının sesini de duyurmasını göz önüne bulundurduğumuzda siyaset arenasına işçi sınıfının önemli bir etki yapmasına denk düşmekteydi. İşçi sınıfının adına siyaset yapan ve işçilerin de içinde olduğu bir hareket olarak TİP siyaset yapmanın biçimlerini de etkiler bir süreci başlatmıştır. Radyo konuşmalarının siyasi süreçlerdeki önemini düşünürsek TİP'in işçi ve köylü kitleleri ile kurduğu iletişimi farklılaştırarak daha etkili bir eksene oturtması siyaset yapma biçimini önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu durum işçi sınıfının siyasetin biçimsel boyutuna etkisi olarak tanımlanabilir. Aynı şekilde ilk kez TİP tarafından siyasi alanda seçimler için şarkı kullanılması da siyasetin biçimsel boyutunda ve siyasetin yapılma tarzında önemli

bir değişikliktir. Ayrıca bu siyaset biçimi insanların algısında başka alternatif bir düzen olabileceği fikrini yerleştiriyor ve pekiştiriyordu. İşçi sınıfının siyasete 1960-1980 döneminde etki edebilmesinin en önemli nedenlerinden birtanesi de işçi sınıfının örgütlü olduğu kuruluşların alternatif bir düzen seçeneğini ön plana çıkarmasıydı.

TİP'in bu yaratıcılığı sayesinde kazandığı ağırlık TİP'in önde gelen isimlerinden olan Aybar tarafından anlatılmaktadır. Aybar'ın aktardığına göre (1988: 161) TİP'in tarihinde 1967 yılı belirleyici bir yıl olmuştur. TİP emekçi halk yığınları arasında emekçilerin sözcüsü olması nedeniyle giderek ağırlık kazanmıştır. TİP'i benimseyen kişi sayısı gittikçe artmaktaydı. Bu durumun ise yurt gezilerinde, köy kahvelerinde ve mitinglerde görebildiğini belirtmektedir. Tamamen kamuoyunun TİP'e yönelmesi söz konusu olmasa da ciddi bir uyanış olarak durumu tanımlamaktadır. Bunun temellerini de TİP'in oylarını seçimlerde %3'den %6.44'e yükseltmesi olarak belirtmektedir.

TİP'in işçi sınıfı ile bağları kurulduğundan kısa bir süre sonra daha da çoğalmaya başlamıştır. TİP'in meclise girmesi ve farklı bir tarz ile işçi ve emekçiler ile bağ kurması halk ve emekçiler arasında da açık bir şekilde karşılık bulmaktaydı. Bunun izleri oy oranlarından takip edebileceğimiz gibi sol hareketlerin kitleselleşmesinden de anlayabiliriz. 1960-1980 döneminde işçi sınıfı temelli sol örgütlerden işçi sınıfı ile bağ kuran sadece TİP olmamıştır. Ancak TİP'in meclise girmesi, halkın gözünde daha bilinir, görünür ve etkili olması TİP'i daha fazla ön plana çıkartmıştır. TİP'in işçiler ile siyasi bir parti olarak kurduğu bağ 1960'lardan sonra zayıflamak ile birlikte işçi sınıfı ve siyasi sol partiler arasındaki ilişki başka siyasi partiler aracılığıyla devam etmiş ve dönüşmüştür. TİP'in işçiler ile kurduğu ilişki göstermektedir ki işçi sınıfı ve halkın arasında işçi sınıfı adına mücadele yürüten siyasi partilerin halk ve işçi sınıfı arasında bir karşılığı vardır. Aynı şekilde DİSK'in yükselişi ve 1970'lerden sonra diğer sol örgütlerinde etkisinin ve kitleselliğinin artması sol siyasi partilerin işçi sınıfı ile önemli bir bağ kurduğunu göstermektedir.

Parlamentoda grup kurmayı başaran TİP'in başarısının birkaç farklı açıdan önemi vardır. İlk neden TİP'in meşruiyet mücadelesini kazandığını ve söylemleri ile toplumsal alanda bir hegemonya kurmak açısından başarılı bir ilerleyiş sergilediğı görölmektedir. İkinci etken olarak sosyalizm fikrinin sadece aydınlar arasında bilinen ve aydınlar

arasında sıkışmış bir fikir olmaktan çıkarılarak kitselleşmiş ve kitleler tarafından benimsenen bir fikir haline gelmesidir. Son olarak ise TİP parlamento etkinlikleri sayesinde alternatif veya farklı gündemleri kamuoyu ve parlamentonun gündemine sokarak bir farkındalık yaratmaya başlamıştır.

İşçi sınıfının örgütlenmeleri açısından temel sorunlardan birtanesi dönemin koşulları içerisinde sınıf temelli olarak siyaset yapan kurumların meşruiyetleriydi. Seçim sonuçları ve halkın desteğiyle birlikte işçi sınıfı örgütlerinin kiteselleşmesine ve karşılıklarına baktığımızda bu meşruiyet sorununun aşıldığını görebiliriz. İşçi sınıfı örgütlerinin meşruiyetlerini oluşturmaları veya pekiştirmeleri ise siyaset arenasına etki edebilmeleri için ön koşullardan birtanesidir. Kiteselleşmemiş ve önemli bir ölçüde toplumsallığı olmayan hareketlerin siyasete etki edemeyeceğini göz önünde bulundurmak gerekiyor. Dolayısıyla işçi sınıfının meşruiyet sorununu çözmesi işçi sınıfının siyasete etki edebilmesinin baş unsurlarından bir tanesidir. İşçi sınıfının siyasete etkisi sürecinde etkili olan unsurlardan biri aydınların içinde fikirlerinin ne kadar kabul gördüğüyle de ilgilidir. Ancak işçi sınıfını referans alan fikirler sadece aydınlar tarafından kabul görerek siyaset üzerinde bir etki sağlayamaz. Dolayısıyla işçi sınıfı örgütlenmelerinin siyasete etki edebilmesi için dar bir çevreden çıkarak toplumsallaşmasını gerçekleştirmesi gerekmektedir. Ancak toplumsallaşmış ve işçi sınıfı içerisinde bağları olan örgütlenmeler işçi sınıfı adına siyasete değiştirici etkilerde bulunabilir. 1960-1980 döneminde de bu değiştirici etkiyi görebilmekteyiz. Bu durum işçi sınıfının işçi sınıfının adına siyaset yapan partilerin örgütlenmesinden de gözlemlenebilmektedir.

TİP'in parlamento çapında oluşturduğu etkinin siyaset alanına işçi sınıfının etkisi anlamında önemli bir payı olduğunu belirtebiliriz. İşçi sınıfı ve işçi sınıfının örgütlendiği kuruluşların siyasete etki edebilmesi için aynı zamanda burjuvazinin elinde hegemonyasını kurduğu kuruluşlar üzerinde de içerisinde bulunarak veya dışarıdan bir etki oluşturabilmesi gerekmektedir. TİP'in siyasal üst yapının önemli bir kurumu olan parlamentoda işçi sınıfının sesini duyurması işçi sınıfının sesinin duyulması ve işçi sınıfına ait fikirlerin yayılması açısından çok önemli bir yere denk düşmektedir. Parlamentodaki işçi sınıfın sesi kamuoyuna daha kolay ulaştığı için işçi sınıfının sesi ve etkisi toplumsal olarak daha fazla yayılma imkanı da bulmaktaydı. Parlamentoda sesin

daha fazla kamuoyuna yayılması ve gündem olması işçi sınıfı adına kapitalizme yönelik veya başka eleştirilerin daha fazla toplum ile buluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla işçi sınıfının görüşleri artarken siyaset etkisi de artmıştır. Bu genel durum işçi sınıfının siyasete etki edebilmesi için burjuvazinin hegemonya kurduğu kuruluşların içerisinde de etkin bir şekilde kendi sınıfının etkisini oluşturabilecek yolları bulması ve keşfetmesi gerektiğini göstermektedir.

TİP'in ve diğer işçi örgütlenmelerinin işçi sınıfının siyasete etki etmesi sürecinde en önemli katkılarından birtanesi de burjuva sınıfının ve diğer hakim sınıfların hegemonyasını kırmasıydı. Atılğan'ın aktardığına (2019: 576) "TİP, bir bakıma işçi sınıfının karşı-hegemonya hareketiydi. İşçi sınıfının fakir köylülere, esnaf ve zanaatkarların alt kesimlerine, Kürt halkı ve gençliğe liderlik ederek tüm sömürücü sınıflar üzerinde egemenlik kuracağı bir karşı-hegemonya projesi. TİP'in programatik görüşlerine yön veren ideoloji Marksizmdi. Bununla beraber, TİP'in ideolojisi ulusal kalkınmacılık ve kapitalist olmayan yoldan kalkınma gibi Marksizm içinde o dönem etkili olan bazı yorumlardan etkilenmişti. Beri yandan TİP, Kemalizm, milliyetçilik, halkçılık ve devletçilik gibi Türkiye'deki hakim ideolojik temaları sosyalistçe yorumlayarak kendi ideolojisine eklemlenmeyi denemişti." TİP işçi sınıfına ait görüşleri 1960-1980 döneminin koşulları çerçevesinde ele alarak güne uyarlamasıyla birlikte işçi sınıfının görüşlerinin burjuvazinin hegemonyasında olan alanlarda yayılmasına neden olarak işçi sınıfının hegemonyasını güçlendirmiştir. TİP'in görüşleri direkt olarak emekçi ve ezilen kesimlerde önemli karşılıklar bulurken burjuvazinin hakim olduğu siyasal atmosfer TİP'in ve diğer kuruluşların etkisiyle birlikte dağılmaya başlamıştır. Dolayısıyla TİP aynı zamanda burjuvaziye karşı bir hegemonya hareketi içerisine de girmiş bulunmaktadır. Bu durum önemli ölçüde diğer kuruluşlar ile birlikte de TİP, karşı hegemonya oluşturmakta başarılı olmuştur. TİP temelde Marksizm ile kendine yön bulmak ile beraber dönemin diğer etkili olan ideolojik görüşleri de Marksizm'e göre yorumlayarak değerlendirmiştir. Bu durum aynı zamanda hakim olan burjuva düşüncelere iyi veya kötü Marksist bir alternatif üretmekteydi. Bu durum işçi sınıfının işçi sınıfının düşünce sistemi olduğu gözüken bir sisteme diğer görüşlerin eklemlenmesiyle birlikte toplumsal yaşamda varlığının görülmesi için çabalıyordu.

Bu bir ölçüde başarılı olmak ile birlikte yeni bir alternatiftin toplumda görülmesine neden olmuş ve siyasetin önemli bir ölçüde etkilenmesine neden olmuştur.

1960-1980 döneminde siyasi partilerin işçi sınıfı ile nasıl temasta olduğu ve harekete geçirebildiğinin, etkileyebildiğinin dönem içerisinde bir örneği TKP'nin 1978-1980 arasında DİSK üzerinde oluşturduğu etki üzerinde görebiliriz. Ersan'ın belirttiğine göre (2013: 113) TKP Türkiye solu açısından sosyalist hareketin geçmişini temsil etmesi ve en eski örgütlenme olması açısından bir ağırlığa sahipti. Bir başka açıdan bakıldığında ise TKP'nin Sovyetler Birliği gibi özellikle işçi hareketi açısından belirleyici ve dünya üzerinde önemli bir gücün desteğini her dönem alması kritiktir. 1975-1980 döneminde sol siyasal örgütlenmeler arasında ise TKP'nin niceliksel büyüklüğü sol içerisinde TKP'yi solun en büyük niceliksel örgütlenmelerinden biri yapıyordu. 1970'li yıllarda TKP ayrıca solun 70'li yıllardaki ilerleyişini de etkilemiştir. Bunun temel nedeni ise DİSK gibi en kitlesel kitle örgütünü 1978-1980 arasında etkisi altında tutmasıdır.

TKP bir siyasal parti olarak 1960-1980 döneminde bir dönem önemli bir kitle örgütü olan DİSK'in üzerinde etki sağlayarak işçi sınıfı içerisinde bir ağırlık oluşturmalarını sağlamıştır. 1960-1980 döneminde sol siyasi partilerin işçi sınıfı ile ilişki kurma biçimi de daha çok kitle partilerine dönüşerek doğrudan partilere işçileri katmaktan çok, kitlesel anlamda işçilerin mücadele edebileceği örgütlenmeleri etki altına almak veya örgütleyerek işçiler ile ilişki kurmak şeklinde gerçekleşmiştir. Bir başka anlamda işçi sınıfının örgütlenmeler aracılığıyla birleştirip harekete geçirirken siyasal partide işçi sınıfının örgütlenmelerine ön açmayı hedefleyen veya yol gösteren bir pozisyonda bulunmuştur.

15 kişi ile sınırlı olsa da TİP milletvekillerinin meclis içerisinde oluşturdukları muhalefet önemli bir şekilde kamuoyu ve toplumsal yaşamda etki bırakmıştır. Bir anlamda TİP o dönemde etkisi ile birlikte ana muhalefet partisi kadar etkili ve belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bu etki burjuvazinin kendisi tarafından tam olarak tahmin edilen bir etken değildi. Burjuvazinin temsilciliğini üstlendiği söylenebilecek olan Adalet Partisi ise 1969 seçimleri öncesinde bu etkiyi görmüş olması nedeniyle milli bakiye sistemini iptal ederek farklı bir sistemi getiren kanun çıkarmıştır.

İşçi sınıfının ağırlığı toplumda fazla olduğundan TİP'in de işçiler arasında etkisi bulunduğunu düşünürsek, aslında TİP işçi sınıfının meclise gücünü yansıtmaktaydı. Bu durumdan dolayı TİP'in niceliğinden çok niteliksel özelliği etkisinin mecliste ve diğer alanlarda daha fazla olmasına yol açmıştır. Bu etkiyi engelleyebilmek adına ise seçim sistemini TİP'i engelleyecek bir şekle sokma yoluna gidildi. Bu sayede TİP'in etkinliğini azaltmayı veya meclise girememesini sağlamak hedefleniyordu. Bunun temel nedeni ise siyaset alanına işçi sınıfının etkisinin sınırlandırılmak istenmesiydi.

Kapitalizmin gelişmeye başlaması ve Türkiye'nin 1960 dönemiyle birlikte modern kapitalist bir sınıflı toplum görüntüsünü daha çok vermeye başlamasıyla sınıfsal mücadele de yükselmiştir. Bu durumun kendisi direkt olarak iktisadi gelişmelerin sonucunda oluşan koşulların oluşturduğu bir etkidir. Bu temel üzerinden gelişen işçi sınıfı da siyasette ve toplumsal yaşamda etkisini arttırmıştır. Ayrıca 1960 döneminde temeli oluşturmaya da işçi sınıfının siyasete etkisini belirleyen etkenlerden bir tanesi de dönemin kendi ikincil koşullarıdır. Örneğin; 1960 döneminde diğer dönemlere kıyasla işçi sınıfı ve halkın örgütlenme olanaklarının daha fazla olması işçi sınıfının siyasete etkisini arttırmıştır. Anayasal koşullar temel etken değildir ancak yine de 1960-1980 döneminde işçi sınıfının siyasete etki etmesinde örgütlenme veya başka anlamlarda anayasal koşulların oluşturduğu durum da belirli bir rol oynamıştır. Hatta TİP'in siyasal doğrultusunda da bu koşulların belirleyici bir rol oynaması durumu görülmektedir.

TİP'in içerisinde bulunan sendikal hareket kökeninden gelen kişilerin ve işçilerin DİSK'i kurması, işçi sınıfı ve siyasal bir parti olan TİP arasında önemli bir bağ kurulabilmesini sağlamıştır. Çetinkaya ve Alkan'ın aktardığı üzere (2021: 359) TİP içinden çıkan sendikaların DİSK'i kurarak sendikal hareket içerisinde ayrı bir sol kulvar açmaları önemli bir değişim başlatmıştır. Bunun yanında TİP'in içerisinde bulunan aydınların DİSK kurucuları ile ilişkileri olması TİP'e bir dinamizm kazandırmıştır. TİP'in dinamizm kazanması ve seçim sisteminde uygunluğu gibi nedenler TİP'i siyasal yapıyı etkileyen bir güce ulaştırmıştır. Özetle TİP'li sendikal kökeni olan kişilerin sol siyaset ile ilişkisi, hem sendikal işçi hareketini, hem TİP'i, dolayısıyla ülke siyasetini etkilemişlerdir. Bu durum içerisinde DİSK'in de TİP'ten etkilenmesi söz konusu olmuştur. Burada bahsedilen diyalektik bir ilişki halidir. Bu durum göstermektedir ki işçi sınıfı ile DİSK'in bağ kurması, bu bağın TİP'e bağlanması TİP'in

ülke siyasetine etki etmesinin temel kaynağında bulunan etkiyi işçi sınıfının etkisi oluşturmaktadır. Dolayısıyla işçi sınıfının siyasete etkisini bu ilişki ağını takip ederek de görebiliriz.

1960-1980 dönemi ile birlikte işçileşmenin artması ile birlikte işçi sınıfı temelli mücadeleyi odak noktası haline getiren TİP vb. bir çok işçi partisi kurulmaya başlanmıştır. Hatta işçilerin sayısal olarak artması sadece sosyalist veya sol örgütler tarafından değil işçilerin önemli bir oy potansiyeli de barındırması nedeniyle sağ partiler de işçi sınıfını farklı şekilde temel alan siyasi stratejiler geliştirmeye başlamışlardır. Bunun için sol ve sağ siyasal akımlarda işçi sınıfını kazanmaya çalışan bir seçim ve siyasi stratejiler üretilmeye başlanmıştır. Bu durum işçi sınıfının sayısal olarak artmasının siyaset alanını nasıl biçimlendirdiğini göstermektedir. Demirel'in işçi ve köylülere yakın bir siyasi imaj oluşturmaya başlaması, Ecevit'in CHP'yi ortanın soluna doğru çekmeye başlaması tamamen işçi sınıfı ve siyasi partilerin birbirini etkilemesi sonucunda siyasi alanda oluşmuş değişimlerdir.

TİP mevcut şartlar içerisinde kendi mücadelesini farklı bir biçimde yürütme yaratıcılığını gerçekleştirmiştir. TİP'in sosyalist öğeler taşıyan ancak bir yandan şartlar içerisinde koşulların gerektirdiği biçimde şekillenerek propagandasını yürütmesi belli bir dönem içerisinde başarı ve popülerlik kazanmasına neden olmuştur.

Varuy'un aktardığına göre (2013: 105) "TİP'in seçim propagandasıyla, özellikle etkileyici bir biçimde sürdürdüğü radyo konuşmalarıyla açıklığa kavuşan ve gelişen politikasının temel çizgisi şudur: TİP gerçekçi görüşülebilir "Anayasa Partisi"dir, mücadele bu evrede "Anayasa Savaşı"dır. Parti çizgisine hakim motif, emperyalizmden soyutlanmış bir biçimde toprak reformu, herkesten mali gücüne göre vergi alınması, herkese emeğine göre gelir, devlet eliyle sanayileşme, dış ticaretin, sigortacılığın, bankacılığın kamulaştırılması gibi demokratik hareket ve reformlardır. TİP'e göre, bu reformları gerçekleştirecek güç, seçimle iktidara gelecek tüm emekçi halkın kendisi, daha doğru bir deyişle tüm halkın "kendi öz partisi" olan TİP'tir." Buradaki dikkat çekici noktalardan birtanesi 1960-1980 dönemi arasında TİP' in işçi sınıfının mücadelesini "Anayasa Savaşı" olarak tanımlamasıdır. Bu durumdan da görülebileceği üzere işçi sınıfının mücadelesi temel olarak iktisadi gelişmeler üzerinden

şekillense bile işçi sınıfının siyasete etki ederken oluşturduğu motifler veya mücadele alanları dönemin veya toplumların kendi koşullarına göre farklı biçimler ve karşılıklar bulabilmektedir. Bu anlamda 1960-1980 döneminde iktisadi gelişmeler temelli olarak, dönemin kendi karakterini ve toplumsal yaşamı belirleyen diğer unsurlarda, işçi sınıfının 1960-1980 arasında siyasete etki etmesinin şeklini veya şiddetini belirleyici etkenler olarak rol oynamaktadır.

Sol siyasetin 1960'lı yıllardan 1980'lere kadar belirleyici bazı özellikleri olmuştur. 15 milletvekili ile parlamentoda kürsü kazanarak sosyalizm fikrinin halk ve kamuoyu tarafından genişçe bir şekilde duyulmasıyla birlikte TİP'in ve diğer örgütlerin ülkenin her yanında işçi ve köylülerle iletişime geçerek birlikte hareket etmesi belirleyici olmuştur. Gençlik hareketinin sosyalizm fikrine yakınlığı ve gençliğin dinamizmi nedeniyle de sol hareketler ülkede önemli bir etkinlik kazanmıştır. Yayıncılık alanında da 1960'lardan sonra önemli bir sıçrama yaşanmış sol fikirler açısından çok önemli bir mesafe kat edilerek yayınların yaygınlaşması sağlanmıştır. Son olarak ise Kemalist aydınların Yön dergisinin de etkisiyle kapitalizm ve emperyalizm karşıtı bir pozisyon belirlemesi ile CHP'nin ortanın soluna kayması sol siyasetin önemli belirleyici etkenlerinden bir tanesiydi.

TİP'in burjuvazinin hakimiyetinin bulunduğu bir alana işçi sınıfının sesini aktarması siyaseten işçi sınıfının etkisi anlamında önemli bir yer tutmaktadır. TİP 1960-1980 döneminin belli bir kesitinde işçiler tarafında, gençler ve aydınlar tarafından önemli bir rol üstlenmiştir. TİP'in siyasete etki etmesinin altında yatan neden ise işçi sınıfının oylarıyla ve diğer pratiklerle birlikte TİP'e açıktan destek vermesiydi. TİP siyaseten propagandasını ve ilerleyişini direkt olarak emekçi sınıflar üzerine kurduğu için TİP'e gelen desteği emekçi sınıfların bir desteği olarak rahatlıkla görebiliriz. Dolayısıyla TİP'in mecliste ve kamuoyunda yarattığı etki ve sinerji aynı zamanda işçi sınıfının siyasete etkisinin bir yansımasıdır. TİP'in önemli başarılarından bir tanesi de işçi sınıfının dünya görüşü ile siyaset arenasında önemli bir ideolojik etki alanı yaratmasıydı. TİP'in çizgisi tartışılabilir ancak TİP'in yarattığı etki direkt olarak işçi sınıfının gücünün bir yansıması niteliğindeydi. Ayrıca işçi sınıfının güçlü bir şekilde politik olarak bilinçlenmesi işçi sınıfı örgütlenmelerinin güçlenmeye ve toplumsal olarak karşılıklarının somutlaşmaya başlaması sadece siyasete kendi örgütlenmelerinin

etkileri biçiminde yansınamamaktaydı. İşçi sınıfının örgütlenmelerinin güçlenmesi ve kitleselleşmesi işçi sınıfının toplumsal bir güç olması dolayısıyla diğer siyaset arenasındaki aktörleri de şekillendirmiştir. İşçi sınıfının etkisi CHP'nin sola kayması ve dönemin daha sağdaki siyasal aktörlerin de pozisyonlarını etkilemiş ve şekillendirmiştir. Örneğin; bazı siyasi aktörler direkt olarak işçi sınıfın örgütlenmesine karşı veya işçi sınıfının düşünsel sistemi olarak sosyalist görüşlere karşıtlık biçiminde de kendini var etmeye başlamıştır.

Kapitalist Türkiye'nin kurumları içerisinde yükselen sol dalgaya karşı reaksiyon gösteren başka kurumlar da olmuştur. İşçi sınıfının da sol hareketlere karşılık vermesi ve işçilerin daha dinamik hale gelmesi tedirgin edici olmuştur. Atılğan'ın aktardığına göre (2019: 609) "Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan Komünizmle Mücadele El Kitabı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde bulunan bütün birlik, kurum ve karargahların ders programlarına Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın emriyle dahil edildi. Ordunun tüm düzeylerinde sosyalizm konusunda kırmızı alarm durumu yaratmayı amaçladığı anlaşılan kitap şöyle bitiyordu: Komünizm yılan görüldüğü her yerde ezilmelidir. Milletimizin var olması buna bağlıdır. Fakat bu yılan öyle taşla, sopa ile, dipçikle ezilir cinsten değildir. Görünen oydu ki, müesses nizamın bütün kademeleri, sol siyasete karşı büyük savaşa hazırlanıyordu." Bir üst yapı olarak siyasette dahil olmak üzere işçi sınıfının ve işçi sınıfının destek verdiği düşüncelerin toplumsallaşmasının etkisinin yansımaları farklı alanlarda farklı biçimlerde görebilmekteyiz. İşçi sınıfının somut bir şekilde sol görüşlere destek vermesi birçok farklı üst yapı kurumunu harekete geçirmek ile birlikte karşıt bir hareket içerisine girmesi için tetiklemiştir. Bu durum doğrudan işçi sınıfının siyasete etki etmesinin bir şeklidir.

2.4. CHP ve AP'de Görülen Etkiler

İşçi sınıfına dayanan düşüncelere sahip olan sosyalist hareketler kendi kitleselleşmesini sağlarken ve güçlenirken niteliksel etkisi nedeniyle diğer merkezde duran siyasi partileri de kendi konumlanışına göre şekillenmeye zorlamıştır. Sosyalist solun kitleselleşmesi CHP'yi sola yaklaştırmaya diğer sağ görüşlü partilerin de sosyalizm karşıtlığına ve sosyalizme karşı mücadele etmeye kendilerini zorlamaya sebep olmuştur.

1970’li yıllar, 1960’lardan sonra işçi sınıfının iyice olgunlaşması ve örgütlenmesi sürecini geçirdikten sonra, sınıf mücadelelerinin hızlı ve yoğun geçtiği bir zamanı oluşturmaktadır. 1970-1975 sürecindeki ekonomik gelişme bir süre sınıf mücadelesini frenleyici bir etki yaratsa bile 1977’li yıllara gelindiğinde hem iç hem de dış dengeler karışmaya başladı. Bu yıllarda ortanın solunda olan CHP önemli bir seçim başarısı kazanarak iktidar oldu. Bu başarının ardında ise önemli bir ölçüde işçi sınıfının durumu ve sol hareketler yatıyordu. Sol’un bazı kesimleri CHP’nin kazandığı bu seçimlerde CHP’nin seçimleri kazanması için farklı şekillerde önemli ve belirleyici bir destek vermiştir.

1960-1980 dönemi siyasal olarak hareketli yıllardı. İşçi sınıfının da bu hareketlilik içerisinde belirleyici bir rolü vardı. İşçilerin mücadeleciliği sayesinde ve ekonomik büyüme ile de işçi sınıfının zenginlikten aldığı payın artması sebebiyle görece daha az olaylı geçse de gittikçe sınıf mücadelesinin keskinleşmesi ve ekonomik olarak da zorluğun artması ile birlikte işçi sınıfının hareketliliği de artmaya başlamıştır. İşçi sınıfının siyasal etkisinin bir örneği olarak CHP’nin kendisini ortanın soluna yerleştirmesini görmüştük. Bazı işçi örgütlenmeleri CHP’nin seçimleri kazanmasını desteklemiş ve iktidar olabilmesi için işçi örgütlenmeleri de CHP’nin yanında gücünü yansıtmıştır. Bu durum işçi sınıfının siyaseten hem pozisyonları belirlerken nasıl etkili olduğunu hem de siyasal olarak gücünü göstermektedir. Çünkü İşçi sınıfının yükselişi ve toplumsal meşruiyetinin dönemdeki durumu ve Sol-Sağ olarak konumlanmış seçimlerin belirlenmesinde işçi sınıfının düşünceleri ve işçi sınıfı örgütlenmelerinin etkisi belirleyici olmaktadır. 1977 seçimlerinde de işçi sınıfının radikal ilerleyişi toplumun üzerinde etkili olmuştur. Sol-Sağ bölünmesi ve çatışmasının bir ayağını da işçi sınıfının içinde bulunduğu radikal hareketler oluşturmaktadır. CHP’nin ortanın solu olarak tanımlanacak siyasal bir açılımla ilerlemesi de işçi sınıfı radikalizmini sistemin içerisinde tutmak, kapsamak amacı da taşımaktadır.

CHP’nin sola kayması bir anlamda soldan gelen dalgayı yumuşatabilmek ve sistem içerisinde kapsayabilmek ile ilgiliydi. Duru ve Alpkaya’nın aktardığına göre (2020: 49) Sermaye’nin farklı parçaları ücret ve fiyatların dondurulması konusunda baskı yapmaktaydı. Bir anlamda çubuğu tersine çevirmeye çalışıyorlardı. Ancak Türkiye sınıf

savaşının ve siyasal çatışmasının içerisinde neredeyse bir iç savaş yaşamaktaydı. Bu tarz iktisadi politikalar ise ancak uyumlu bir işçi sınıfının varlığıyla hayata geçirilebilirdi. Tüm umutlara rağmen ise Ecevit hükümeti siyasal ve iktisadi nedenlerle kendisini iktidara getiren halk sınıflarının beklentilerini gerçekleştirilmeden kısa bir sürede görevi bıraktı.

Merkezi siyasi aktörlerde de işçi sınıfının söylemlerinin etkilerini görmek mümkün olmuştur. Örneğin; Demirel'in imajında gittiği değişiklik şu şekilde aktarılmaktadır:

“Elinde ABD başkanı Johnson ile çekilmiş montajlı fotoğrafı, dilinde övünçle kullandığı Morisson Süleyman lakabı vardı. Çünkü DP döneminde yaratılan Amerikan hayranlığı ve küçük bir Amerika olma ideali siyasal hayattaki büyümlü yerini henüz koruyordu. Gelgelelim, Türkiye’de antiemperyalizmin ve özel olarak da anti-Amerikancılığın toplumsallaşmasıyla birlikte ‘dost ve müttefik’ Amerika imgesinin yerini ‘zalim ve sömürücü Amerika’ imgesi almaya başladı. Önceden hayranlıkla bakılan Amerikan askerleri artık denize dökülüyor, eskiden cihan alimleri olarak dinlenen Amerikan profesörleri artık yumurta yağmuruna tutuluyor, tangocu Celal İnce’nin Amerika Amerika/Türkler dünya durdukça/beraberdür seninle/hürriyet savaşında” şarkısında dile getirilen hürriyet aşkının Amerika ile beraber değil ancak ona karşı mücadele edilerek elde edilebileceğine ilişkin halksal bilinç, siyasal imajların radikal bir biçimde değiştirilmesi gerektiğini dayatıyordu. Demirel, halk katından gelen bu sinyalleri çok güçlü bir biçimde almaya başladığında siyasal imajında çok önemli bir değişikliğe gitmeye karar verdi. Morisson Süleyman gitti, yerine Çoban Sülü geldi.” (Atılğan, 2019: 543)

Bu değişiklik toplumsal olarak ve işçi sınıfının içerisinde kitlesel olarak farklı bir bilinç yerleştiğinin göstergesinin anlaşılmasının sonucunda gerçekleşmiş siyaseten bir hamledir. Demirel'in halk ve işçi sınıfında gerçekleşen bu değişim karşısında siyasi imajında bir farklılaşmaya gitmesi ve siyaset vitrinini değişikliğe uğratması işçi sınıfı ve halkın siyaset alanına etki yaptığını ve işçi sınıfı ile halkın görüşlerinin dahi siyasetçileri ve siyaset kurumlarını bir dönüşüme zorladığını göstermektedir. Demirel'in siyaseten

yaptığı bu hamle özünde işçi sınıfı ve halkın siyasete dolaylı bir etkisini göstermektedir. Siyasetçiler işçi sınıfının kitleselliği ve dönemin içerisinde halkın üzerindeki etkisini düşündüğümüzde siyaset arenasında işçi sınıfına rağmen başka bir siyaset biçimi üretmediklerini veya en azından işçi sınıfı ve halkın görüşlerinin şekline uygun bir şekilde kendilerini konumlandırmak zorunluluğu hissettiklerini göstermektedir. Bu durum işçi sınıfının sınıf içerisindeki görüşlerinin direkt ve dolaylı olarak siyasetçiler ve siyaset kurumu tarafından dikkate alındığını ve en azından biçimsel olarak siyaset yapma tarzlarını etkilediğini göstermektedir.

1964'te Amerika Birleşik Devletleri'ni de arkasına alarak güç kazanan AP Genel Başkanı ardından da Başbakan seçilen Demirel, beş yıl gibi kısa bir süre sonrasında kendini Çoban Sülü olarak tanıtmak ve kendine yeni bir imaj hazırlamak durumunda kalmıştır. Çünkü halk ve işçi sınıfı Amerika'ya sempati duymuyor, daha çok bağımsızlıkçı olan düşünsel bir eksene kaymaya başlıyordu. Bunun somut karşılığını ise gençlik hareketlerinin 6. Filo'ya karşı gerçekleştirilen eylemlerinden, işçilerin 1960-1980 arası mitinglerinde taşıdığı Amerikan karşıtı pankartlarından ve eylemlerinden görebilmekteyiz. Halkın neredeyse tüm kesimi farklı şekillerde sesini duyurmak için ayaklanmıştı. Bunun en zirve örneğini 15/16 Haziran işçi eylemlerinde ve 1 Mayıs 1977 gibi büyük kitlesel olaylarda insanların bir araya tepkisel anlamda gelmesinde veya bir çok farklı grevlerin örgütlenmesinde görebilmekteyiz. Haklarını sadece emperyalizme, sermayeye ve egemen sisteme karşı mücadele ederek alabileceklerinin bilincine uyanmışlardı. İşçi sınıfı ve halkın hareketlilik içerisinde girdiğini, bir anlamda uyandığını, diğer bölümler içerisinde bahsettiğimiz artan grev, eylemler, 15/16 Haziran gibi kitlesel eylemlerde halkın bir araya gelmesinde görebilmekteyiz. Bu gibi etkenlerin varlığından dolayı siyaset artık yükselen bu bilinç karşısında kendini duruma göre şekillendirmek ve ayarlamak zorundaydı.

İşçi sınıfının ve halkın görüşlerindeki değişim Başbakan olan Demirel'in ve diğer siyasi kurumların siyaset yapış tarzını belli ölçüde değiştirmiştir. Öncesinde Türkiye toplumunda Amerikancı eğilimlere karşı bir sempati olsa bile 1960-1980 dönemiyle birlikte işçi sınıfının mücadelelerini içeren ve işçi sınıfının bilincinin de oluşmasını içeren süreçler ile birlikte artık eskisi gibi Amerikancılık değil, Anti-Emperyalizm ve doğal olarak Amerikan karşıtlığı gelişmeye başlamıştır. Dolayısıyla siyasiler halkın

içinde ve işçi sınıfın içinde gelişen bu görüşleri karşılayabilmek için kendilerini değiştirmişlerdir. Bahsedildiği üzere artık siyaset ‘kendini meydanlar, sokaklara göre ayarlamak durumundaydı artık’. Siyasetin ve siyasetçilerin kendilerini işçi sınıfının ve sokağın durumuna göre kendilerini ayarlama ihtiyacı işçi sınıfı ve halkın siyasetin gündemini ve şeklini iyi veya kötü yönde etkilediğini göstermektedir. İşçi sınıfının 1960-1980 döneminde siyaset arenasında görüşlerinin dahi siyasetin biçimini ve ilerleyişini belirlediğini görebiliriz.

1960-1980 döneminde işçi sınıfı örgütlenmelerini ‘sermaye düşmanları’ olarak bir torbaya atarak Mehmet Turgut tarafından tespit edilen durum işçi sınıfı örgütlenmelerinin ne derece bir etki alanı oluşturduklarının net bir izdüşümü olarak görülebilir.

Adalet Partisinin Sanayi Bakanı Mehmet Turgut 1966’da özel sektör ile bakanların ortak toplantısında kendi siyasi pozisyonlarını anlatırken aynı zamanda sol hareket ile işçi sınıfının birlikteliğinin güçlenmesini şu sözlerle anlatıyordu: “Sermaye düşmanları son derece metodlu ve ustalıkla çalışmaktadır. Bunlar tarafından iyi bir teşkilat ve gayet kurnazca yapılan yayınlar neticesinde meydana getirilen ve inatla yürütülen propaganda sizler ve memleketimiz için yıkıcı, tahrip edici ve öldürücü olmaktadır. Sermaye sahipleri bu tehlikeyi görmek, idrak etmek ve bunlara karşı çıkmak cesaretini kendilerinde bulmak mecburiyetindedir. Sizin olanın sizde kalması ve sizin olana torunlarınızın rahatça sahip olabilmesi için mücadeleyi göze almak durumundasınız.” (Atılgan, 2019: 611)

Bu tespitte işçi sınıfının metodlu ve planlı bir şekilde ilerleyişi olduğunun, bu ilerleyişin siyasete somut bir etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca işçi sınıfının örgütlenme biçiminin gelişkinliğinin izdüşümü de görülmektedir. Bir başka çıkarım olarak da işçi sınıfının örgütlenmelerinin yayınlarının etkisi ve dolayısıyla işçi sınıfı görüşlerinin ideolojik etkisini görmekteyiz. Bu etki biçimleri doğrudan sermaye örgütlerini ve işçi sınıfının örgütlenmelerinin karşı pozisyonunda bulunanların pozisyonlarını değiştirmelerini ve farklı bir biçimde ilerleyişe gideceğini göstermektedir. Bu durum işçi sınıfının kendi gücüyle siyaseti etkilediği gibi karşıt kuvvetleri de aynı şekilde

siyaseten bir dönüşüme uğrattığını göstermektedir ki bu durum da işçi sınıfının siyasete etkisidir.

2.5. Yerel Siyasette Görülen Etkiler

FKF ve Dev-Genç gibi örgütlenmeler 1960'lar boyunca Türkiye'de gençlerin ve üniversite öğrencilerinin taleplerinin ve hareketlerinin gelişmesinde önemli katkıda bulunmuştur. Bir yandan 68 gençliği içerisinde yetişen kişiler işçi ve köylülerin yükselen hareketinde önemli kadrolar olmakla birlikte, yerel ve ülke çapında siyasal konularda öncülük yapmışlardır. Gençlik hareketi Anti-emperyalist bilincin gelişmesi ve örgütlenme konusunda da dönemin en etkili toplumsal kesimlerinden olarak belirmişlerdir. 6. Filo eylemi bu bilincin bir yansıması olarak düşünülebilir. 68 gençliği doğrudan işçi ve köylülerin mücadelesi ile bağlantı kurmuş, bu doğrultuda hareket etmiştir. Gençliğin işçi sınıfının mücadelesinde yer tutması işçi sınıfının siyasete etkisini önemli ölçüde arttırmıştır. Aynı şekilde aydınların desteği işçi sınıfının siyasete etkisi güçlendirdiği gibi gençlik ile bağları olan bir işçi sınıfı da daha güçlü bir şekilde siyasete etki etmektedir.

1960 yılları kırsal kesimde çalışan işçiler ve küçük çaplı üreticiler içinde de eyleme geçme ve mücadele içeren yıllardı. Köylülük Türkiye tarihinde hiçbir dönemde 1960-1980 yılları arasındaki gibi bir mücadele biçimiyle ortaya çıkmamıştır. Köylüler genellikle toprak işgalleri, direniş ve yürüyüşler gibi çeşitlenen şekillerde farklı eylemler temel iki eksene toplanmaktaydı: büyük toprak sahipleri karşında toprak, tefeci ve tüccarlar karşında ise adil değişim. Köylülerin bu mücadelecı tavrı farklı kesimler tarafından önemli bir ölçüde destek gördü. Özellikle gençler tarafından köylülerin mücadelesi birçok kez ve farklı şekillerde desteklenmiştir. Somut bir örnek olarak dayanışma için Zap suyuna köprü yapılmış veya köylülerin eylemlerine destek vermek için ODTÜ öğrencileri Anadolu'nun farklı köylerine giderek destek vermiştir. Köylüler de aynı şekilde seslerinin duyulması ve eylemlerinin etkili olması için gençleri iyi bir şekilde karşılayarak birlikte hareket etmenin yollarını aramıştır. Bu ve birçok neden ile birlikte köylülerin yaptığı eylemler ile birlikte de köylülerin mücadelesi Türkiye'nin pek çok farklı köşesinde duyulmaya ve desteklenmeye başlamıştır. Hürriyet ve Cumhuriyet gibi farklı gazetelerin birinci sayfaları pek çok farklı köylü eylemlerine sahne olmak ile

birlikte öncesinde bilinmeyen köyler dahil bilinir bir hale geldi. Bu şekilde işçiler seslerini daha da fazla duyurmaya başlamıştır.

İşçi sınıfı ve köylülük dolaylı ve doğrudan bir şekilde birbirine bağlı ve etkileşim içinde olan sınıflar oldukları için köylülüğün yükselişi direkt bir şekilde işçi sınıfının etkisini arttıran bir unsur olmuştur. Köylülük yükseldikçe işçi sınıfı da güçlenmiştir. İşçi sınıfının güç kazanması da işçi sınıfının siyasete etkisini de arttırmıştır. Bunun somut örneklerini işçilerin grev sayısının artışında, köylülerin de katıldığı eylemlerin dönem içerisinde artışında görebilmekteyiz. Özellikle işçi sınıfının örgütlülüğü ve örgütlenmelerinin devrimci bir nitelik kazanmaya başlaması işçi sınıfının ağırlığının artmasına neden olmuştur. DİSK'in 1960-1980 dönemindeki etkisi burasıyla bağlantılıdır.

Örneğin; Fatsa komiteler ile birlikte 20 bin gibi küçük nüfuslu bir ilçede 5 bin civarı insan aktif bir şekilde politika yapma ve üretme süreçlerine katılmıştır. Belediyenin aldığı kararlar ise halkın denetimine ve etkisi açık bırakılmıştır. Fatsa örneğinde nüfus azdır ama imkanlar ve oran göz önüne alındığında çok fazla insanın farklı bir şekilde siyasete nasıl katılabileceğine dair önemli bir örnek bırakmıştır.

İşçi sınıfı örgütlenmelerinin siyasete etki biçimi farklı şekillerde kendini göstermektedir. Fatsa deneyimi ise komiteler aracılığıyla işçi sınıfı ve halkın yönetime katılımı ve yönetmesi noktasında yerel alanda önemli bir örnektir. Fatsa örneği işçi sınıfının yerelde de olsa iktidarı eline aldığı anda ne gibi bir yönetim sergileyeceği noktasında öncü olmakta ve fikir vermektedir. Fatsa alternatif bir örnek yaratması itibarıyla halkı siyasete katarken önemli bir oranda örgütlenmeyi de sağlamak ile birlikte insanların siyasete katılımını sağlamıştır. Bu somut deneyim işçi sınıfı açısından önemli bir siyaset alanında etki de oluşturmuştur.

“Fatsa deneyimi, yerel yönetime halk komiteleri aracılığıyla halkın katılımının sağlandığı somut bir örnek olmanın yanı sıra, gündelik yaşamın farklı alternatif biçimde örgütlenebileceğinin ipuçlarını da göstermesi bakımından değerlidir. Fatsa deneyimi, halk insiyatifinin ortaya çıktığı, halkın kendi karar ve uygulamaları ile sorunlarını pratik ve etkili yollarla çözebileceğini kanıtlayan

özgün bir deneyimdi. Ancak bunun yanında, gündelik yaşamı kesintiye uğraticı alternatif bir toplumsal faaliyet alanı olarak ‘‘şenlik’’ düzenlemesi ortak iş yapılabilmesi, Fatsa deneyiminin dönüştürücü gücünü ve özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Kitleler bu tür etkinliklerle gündelik yaşama müdahale kapasitelerinin farkına varmışlardı.’’ (Ozan, 2019: 727)

İşçi sınıfı açısından Fatsa’daki deneyim halkın ve işçi sınıfının siyasete nasıl katılabileceği, alternatif bir düzenin nasıl kurulabileceği ve son olarak siyaset ile ilişkili veya başka sorunları birlikte nasıl çözümleyebileceği hakkında önemli bir deneyimi oluşturmaktaydı. Bu sebeple işçi sınıfının siyasete etki etmesi anlamında yerellikte önemli bir kazanım da sağlanmış olmaktadır. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının siyasete etki etmesi sürecinde işçi örgütlenmeleri ve işçiler daha çok mahalle ve diğer yerelliklerde sıkı bağları olan alternatif örgütlenmeler oluşturmaktaydı. İşçi sınıfının siyasete etkisinin temelleri işyerinde, mahallede ve diğer toplumsal alanlarda sıkı bağları olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu durum işçi sınıfının siyasete etki etmesinde belirleyici bir kaynak olmaktadır.

Yerel siyasette de işçi hareketliliğinin etkilerini görmekteyiz. TİP’in ilçe teşkilatı kurması ve bazı diğer sosyalist solun miting, siyasi faaliyet gerçekleştirmeleri işçi örgütlenmelerinin bazı siyasi çevrelerle temasta olduğunu göstermektedir. Karabük örneğinde bilinçli bir şekilde politik işçi hareketini oluşturan nedenlerden birtanesi de farklı işçi örgütlerinin Karabük işçileri ile temasta olmalarıdır. Örneğin; TİP’in Karabük’te ilçe teşkilatı kurması Karatay tarafından şöyle anlatılmaktadır:

‘‘Fakat yine aynı dönemde Karabük’te yalnızca sağ değil sol cemahta da bir hareketlilik vardır. 20 Temmuz 1965 tarihli Karabük Postası’na göre Karabük siyasi çevrelerinde Türkiye İşçi Partisi’nin ilçe teşkilatı kurma çalışmaları yaptığı söylentisi bulunmaktadır. Söylentinin Karabük siyasi çevrelerinde süpriz olarak yorumlandığını öğreniriz. Bu haberin üzerinden yaklaşık 40 gün geçtikten sonra Karabük’te TİP teşkilatının kurulduğunu öğreniriz. (...) TİP’in Karabük’teki faaliyetleri hoparlörle yapılan propaganda konuşmalarıyla sınırlı kalmaz. TİP Zonguldak kontenjan aday sendikacı Kemal Sülker, Karabük’ün Kapullu, Bulak,

Yazıköy, Karasu, Kılavuzlar, Bostanbükü köylerini gezip “seçmenlerle temasta bulunur.” “ (2018: 174)

Bu temaslar ise genel çağrılardan çok birebir temaslar ve işçilerin acil sorunları etrafında şekillenmiştir. Bu ekseninde yürütülen faaliyetler işçilerinde desteklediği siyasi hareketlerin Karabük örneğinde ve diğer örneklerde de olduğu üzere bir bağ kurmalarına neden olmuştur. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının etkili bir güç olarak öne çıkmasının nedeni işçi sınıfının sol siyasi örgütlenmeler ile bu şekilde bir bağ kurmasıdır.

Mete Kaan Kaynar’ın aktardığına göre (2017: 397) 1960’lı yıllar Türkiye’de siyaset sahasının genişlediği bir dönemdir. Ayrıca bu genişleme ile birlikte siyaset alanına sosyalist bir partinin katılması ve karşılık bulması açısından 1960’lı yıllar siyasal anlamda önemli bir dönemdir. Bu dönemde TİP sosyalist/sol bir kimlik taşıyarak meclise girebilmiş, mesliste grup kurmakla birlikte yaptığı muhalefet ile siyasete etkili bir şekilde müdahale etmiştir. Ayrıca TİP, ideolojik olarak farklı bir pozisyonda bulunması, diğer partilerden radikal bir biçimde ayrılması ve kamuoyundaki etkisi nedeniyle siyaset alanında kendi oy oranının üzerinde bir etki yaratmıştır. Bu durum göstermektedir ki TİP 1960’larda bulunduğu siyasal pozisyon ve ideolojik anlamda kendi niceliğinin etkisini hissettirmek ile birlikte bir yandan niteliksel bir ağırlığı da taşımaktaydı.

Aybar’ın anlatımında (1988: 72) TİP’in örgütlülüğünün arka planında emekçi halkın, partililerin ve diğer sosyalist kişilerin de katkısı olduğunu görebiliyoruz. TİP’in halkın ilgisini çektiği noktayı 67 yerde TİP’in örgütlü olması ve nasıl örgütlü olduğunu da görebilmekteyiz. TİP’in kuruluşu ve örgütlenmesi başlı başına işçi sınıfının siyasi bir parti olan TİP ile ilişki kurduğunun somut kanıtıdır. Çünkü bahsedildiği üzere halkın ve işçilerin desteği olmadan bu kadar yaygın bir örgütlenmeyi sınırlı kaynaklarla gerçekleştirmek mümkün değildir. O güne kadar tarihte örneği olmayan örgütlenme örneğinin ortaya çıkmasının nedeni de TİP’in işçiler ve halk ile bağ kurmasıdır.

BÖLÜM 3: 1960-1980 ARASINDA TOPLUMSAL OLAYLAR VE İŞÇİ HAREKETLERİ

Toplumsal olaylarda etken olarak örgütlenme sadece sayısal verilerle değerlendirilemeyecek farklı bir nitelik taşıyan olgudur. İşçiler 1.000 kişilik bir örgütlenme oluşturdıklarında ve bir plan etrafında hareket ettiklerinde bu birleşimin etkisi, 1.000 tane işçinin tekil olarak etkisinin toplamından daha öte bir etkiyi ortaya çıkartır. Bir anlamıyla örgütlülüğün etkisi kaldıraç etkisi yaratmakta ve örgütlenme olgusu işçilerin toplamının daha fazlasına denk düşen farklı bir güç ve özelliği ön plana çıkartmaktadır. 1960-1980 döneminde de işçilerin örgütlenmelerinin etki yaratacak kadar bir büyüklüğü vardı. 1960-1980 döneminde diğer dönemlere kıyas ile sayılar fazla olsa bile normalin üstünde bir örgütlenme oranı toplumda ve işçi sınıfında yoktu. Ancak yine de bu nicelikteki örgütlenmenin büyüklüğü de toplumsal alanda bir etki yaratmaya ve mevcut egemen sınıfları sarsmaya yetmiştir. Bunu 1960-1980 dönemindeki örgütlenmenin niteliği ve örgütlü olma halinin yarattığını söyleyebiliriz. Bu olgu 1960-1980 döneminde işçi örgütlenmesinin sayısal boyutlarından daha başka bir alana denk düşmesi nedeniyle farklı bir noktadan yaklaşılmasını gerektirmektedir.

Emek sürecinde işçiler tarafından kolektif olarak üretilenin ve tek tek işçilerin üreteceği değer farklı bir karşılığı olması durumu gibi işçi sınıfının örgütlenmesi sürecinde, örgütlenmesinin artışında veya örgütlenmenin ilerleyişinde de bireysel ve kolektif ilerleyişin önemli bir farkı vardır. Örneğin; tek tek veya ayrı ayrı işçilerin örgütlenme sürecinde olduğu gibi bir güç yaratmaları mümkün değildir. Bireysel bir tavır ile işçiler mücadeleye çağrılmaz veya katılamaz. İşçilerin gücünden bahsedebilmek için ilk önce örgütlenme sürecini yaratacak bir örgüte ihtiyaç vardır. İşçiler tek tek veremeyecekleri mücadeleyi kolektif bir örgütlenme yaratarak normalde tek tek mücadele verdiklerinde yaratamayacakları gücü örgütlenmeler aracılığıyla kolektif bir kuvvet oluşturarak yaratırlar. İşçi sınıfının örgütlenmesinin anlamı bu kolektif gücü yaratmaktır. İşçiler bu kolektif gücü yarattıkları ve ilerlettikleri sürece örgütlenme sürecini ilerletebilirler. Örgütlenme süreci tamamlandığında ise bahsedildiği üzere farklı bir canlılık ve hareketliliğin toplumsal alanda olmasını sağlar. Eğer 1960-1980 sürecinde işçiler örgütlenmesini iyi bir şekilde tamamlamasaydı, 1960-1980 sürecindeki hareketlilik ve canlılıktan da söz edemezdik. Toplumda hareketliliği ve canlılığı sağlayan etken

örgütlenmenin kendisidir. 1960-1980 dönemine baktığımızda da işçilerin örgütlenmesi süreci arttıkça kitlesel eylem, grev ve mitinglerin gittikçe artan bir oranı izlediğini rahatlıkla görebiliriz.

1960-1980 arasında toplumsal olaylar ve işçi hareketleri ekonomik veya siyasi olarak olmak üzere farklı nedenlerden gelişmiştir. Kemal Sülker'in belirttiğine göre (1976: 5) işçi sınıfı sosyal bir sınıftır. Sermayeyi elinde tutmadığı için ekonomik sömürüye açıktır ve bu sebeple de örgütlenme, politik örgütlenme kurma, grev, sendika ve ücretlerin yükseltilmesi gibi pek çok farklı başlıkta mücadele vermektedir. Kısacası işçi sınıfı ekonomik ve politik sömürden kurtulmaya çalışmaktadır.

Beverly Silver'in belirttiğine göre (2015: 247) işçi eylemleri, insanların meta olarak şekillendirilmesi veya meta gibi davranılması karşısında oluşturduğu direniş örnekleridir. Amacı açıkça sömürüye karşı bir tepki göstermekten kaynaklanmaktadır. Grev, boykot, ayaklanma, gösteri, iş yükünün azaltılması ve ücret artışı talepleri gibi talep ve eylemler kolaylıkla işçi eylemleri olarak tanımlanabilir.

Aynı zamanda dönemin işçi örgütlenmesini anlayabilmek için 1960-1980 arasındaki dönemin koşullarına bakmak işçi sınıfının örgütlenmesi sürecinde hangi etkenlerin olduğunu yasalar açısından bakmak yerinde olacaktır. Dönemin şartlarının yansıması Baydar'ın aktardığına göre 1960'lar özellikle Sendikalar Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nun çıktığı yıllardan sonra Türkiye'de işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi açısından bir dönüm noktasıdır. 1960'larla birlikte işçi sınıfı ve halk açısından grev hakkı veya örgütlenme açısından geniş özgürlükler getirilmiştir. Türkiye'deki toplumsal atmosfer ve hakların genişliği nedeniyle 1963'ten sonra sendika sayısı hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. 1963 Eylül verilerine göre Türkiye'de 611 sendika bulunmaktadır. 101 sendika ile İstanbul birinci, İzmir 76 sendika ile İstanbul'u izlemektedir (1998: 9).

İşçi sınıfının örgütlenmesi sürecini işçi sınıfının örgütleri ve işçi sınıfının etkilediği kadar 1960-1980 dönemindeki mevcut şartların durumu da etkileyici olmuştur. 1963 ile birlikte sendikal örgütlenmeler açısından görece daha rahat bir ortamın oluşması hali sendikal örgütlenmelerin artmasına ve çeşitlenmesine de neden olmuştur. Bu durum işçi sınıfının örgütlülüğünün sayısal olarak çoğalmasının da önünü açan etkenlerden

birtanesi olarak 1960-1980 döneminde belirleyici bir etkidir. 1960 ile birlikte gelen anayasanın yapısı genel olarak sadece işçi örgütlenmesini değil, tüm vatandaşların örgütlenmesini önceki dönemlere kıyas ile daha çok rahatlaştıran bir içerik taşıyordu. Bu nedenle işçi sınıfının örgütlenmesinin ve toplumun örgütlenmesinin 1960'lar ile birlikte arttığını da söyleyebiliriz.

1960-1980 arası dönemde toplumsal hareketlilik ve işçi hareketliliğine baktığımızda da işçi sınıfının tarihsel sürecinde olduğu gibi aynı nedenlerden kaynaklanan ama farklı koşullarda mücadele etme hali sürmektedir. Bu dönemde yaşanan hegemonya krizi sınıfsal hareketlerin oluşmasında belirleyici olmuştur. Mustafa Kemal Coşkun'un belirttiği üzere (2013: 58) 1960'lardan sonra sermaye birikimi sorunu ve 1970'lerden sonra sınıf hareketlerinin yükselmesi 1960'ların başında hegemonya kurma girişimi içerisinde bulunan sermaye çevresinin bu girişimini kesintiye uğratmıştır. Sermayenin hegemonya kuramama hali siyasal olarak Türkiye'yi de etkilemiştir. Sermaye'nin hegemonya kurma girişiminin başarısızlığa uğraması 'rıza'ya' dayalı bir siyaset yerine 'zor'a dayalı bir siyaset biçimine geçilmesine neden olmuştur. Türkiye sermayesi 1960-1980 arasında gelişen toplumsal olayları ve işçi hareketlerinin genişlemesini sürekli olarak kendine bir tehdit olarak algılamıştır. Bu algı toplumsal olaylara ve işçi hareketlerine karşı bir zor kullanma yolundan başka seçenek sunmamış, dönemin olayları da göreceğimiz üzere bir şiddet sarmalına girmiştir.

İşçi hareketlerinin ve toplumsal olayların gerçekleşmesinde toplumun yapısındaki değişiklikler de belirleyici olabilmektedir. Köy ve kırsal alanda nüfusun ağırlıklı yaşadığı bir toplumsal biçimde işçi ve toplumsal hareketlenmeler daha az gerçekleşebilmektedir. 1960-1980 arasında işçi ve toplumsal hareketlerin ivmelenmesinin de bir nedeni Türkiye koşullarının değişmesidir. M. Şehmus Güzel'in belirttiğine göre (2007: 114) köylerden Ankara ve İstanbul gibi kentlere büyük bir göç dalgası başlamıştır. Kentleşme ile birlikte emekçilerin toplumsal değişimle karşılaştıkları görülmüştür. İşçi olanlar sendikalar ile tanışarak, işsiz olanlar başka mücadele yolları ile birlikte sınıf hareketi içerisine katılmışlardır. Yayın organlarının gittikçe artması, televizyonun toplum hayatına girmesi ve anayasal özgürlüklerin görece geniş olması toplumsal yaşamı etkilemiştir. Bu gelişmeler sol yayınların çoğalmasına Marksizm eksenli yayınların artmasına da neden olmuştur. Dolayısıyla ülke sorunları

sol perspektiften daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Benzer şekilde sendikal örgütlenme olanaklarının da fazla olması işçi sınıfının örgütlü hareket etmesini sağlamıştır.

1960'ların toplumunun içerisinde bulunduğu somut koşullar da toplumsal ve işçi hareketleri üzerinde belirleyici olabilmekteydi. Hasan Güler'in aktardığına göre (2014: 128) 1960 darbesi sürecinden sonra oluşturulan yeni anayasal düzenin işçi ve toplumun farklı kesimlerine getirdiğı yenilikler ve göreceli özgürlük algısı işçi eylemlerinin yaygınlığını ve kitlesel olmasını sağlayan somut nedenlerdendir. Anayasanın göreceli olarak işçilerin örgütlenmesini kolaylaştırması işçi hareketlerinin daha kolay örgütlenmesine neden olmuştur. Bu durum işçi hareketlerinin somut koşullardan etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca TİP'in anayasal hakların üzerinde durmasının bir nedeni de bu somut gerçekliğe dayanmaktadır.

Bu yeni koşullarda kazanılan örgütlenme alanındaki özgürlükler de 1960-1980 arası döneminde işçi ve toplumsal hareketlerinin hareket kabiliyetini göreceli olarak arttırmıştır. 1960-1980 arası dönem Türkiye işçi sınıfının oransal ve nitelik anlamında en örgütlü dönemlerinden biridir. Türkiye işçi sınıfının örgütlülüğü açısından en etkili olduğu dönemi olduğunu söyleyebiliriz. Bir başka anlamda 1960'lardan önceki süreçlerde sürekli bastırılmış işçi sınıfı hareketi, 1960'larla birlikte artık koşulların da uygun olmasıyla, önceki dönemlerde verdiğı emeğin karşılığını –örgütlenme anlamında– aldığı, işçilerin gerçek anlamda kendi örgütlenmelerini oluşturduğu ve bu örgütlerde yer alıp beraber hareket ettiğı, Türkiye tarihinde önemli ve farklı bir yeri olan döneme 1960'lı yıllarla birlikte girmiştir.

Örgütlülüğün anlamı veya neye denk düştüğü bu dönemde şu şekilde vurgulanmaktadır.

“Ulusal gelirin hakasına bölüşülmesi ve işçilerin Anayasa'da yer alan haklarına ulaşması, ancak özgürlük içinde örgütlenmekle olabilir. Bu bakımdan aynı işkolunda çalışan işçilerin kendi sendikalarında birleşmesi yetmez, bütün işçilerin bir örgüt içinde, tek kalbe sahip vücut gibi çalışması ve bu çalışmanın demokratik bir denetleme ile yürütölmesi gerekir. Bu bakımdan yeni bir işçi konfederasyonunun kurulması zorunluluğuyla karşı karşıyayız.” (elik, 2020: 194)

Güçlü bir toplumun varlığı için örgütlü bir toplum olması gerekmektedir. Üretim süreçleri, yönetim gibi kavramlar aynı zamanda bir ülkenin nasıl ve ne kadar örgütlü olduğu ile de ilgilidir. Örgütlülük toplumsal yaşam süreçlerinin sağlıklı ilerlemesi için bir gerekliliğidir. Aynı zamanda kolektif bir aklı oluşturmaya nedeniyle toplumsal yaşamda örgütlü toplum daha az hata yapar.

Örgütlülük yönetim sürecinde olduğu kadar işçi sınıfının haklarını alması veya toplumsal yaşamda söz hakkı olması için de önemlidir. Örgütsüz ve dağınık bir sınıf hiçbir zaman kendi lehine bir ilerlemeyi gerçekleştiremez. Çünkü örgütlenme bir ilerleme ve planın işleyebilmesi için ilk adımdır. Bu sebeple işçi sınıfının örgütlenmesi sürecinde işçi sınıfının toplumsal mücadele içinde bir güç elde edebilmesi için ilk önce kendi sınıfı içerisinde bir örgütlenmeyi tamamlaması ve bu örgütlenmeye yön verecek şekilde hareket etmesi gerekmektedir. Bu anlamda işçi sınıfının kendi sınıfsal ve tarihsel çıkarlarını gerçekleştirmesi için örgütlenme önemlidir. 1960-1980 döneminde de işçi sınıfını dönemde ön plana çıkaran şeylerden birtanesi de bu neden ile örgütlenme olmuştur.

DİSK, TİP ve diğer sol işçi örgütlenmelerinin dönem içerisinde kitleleştiği ve toplumsal yaşamı diğer dönemlere kıyasla daha fazla etkilediğini rahatlıkla görebiliriz. Bu etkinin kaynağında ve başlangıç noktasında ise örgütlenme sürecinin kendisi yatmaktadır. Bu döngüyü başlatan etken dönem içerisindeki örgütlenme faaliyetlerinin çoğalması ve örgütlenmenin niteliğidir.

İşçi sınıfının örgütlenmesi dendiğinde işçi sınıfının kendi sınıfına ait olan bir plan çerçevesinde, bu planı gerçekleştirmek üzere işçi sınıfının işçi sınıfına ait örgütlenmelerde birleşmesi, birlikte hareket etmesi ve karar vermesi sürecini anlayabiliriz. İşçi örgütlenmesi olgusunu, işçi sınıfının örgütlendiği kuruluşları ve kapsamını şu şekilde anlatabiliriz:

“İşçi örgütlenmesi, işçilerin dernek, komite, sendika ve partilerde bir araya gelmeleri, ekonomik, toplumsal ve siyasi sorunlara birlikte çözüm yolları aramaları, belli bir program ve düzenler içinde amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmaları olgusudur. İşçi örgütlenmesi içine geniş anlamda siyasi partilerin veya başka kurumların işçilere yönelik örgütlenmeleri de alınabilir. Örneğin; siyasi

partilerin İşçi Büro veya Komiteleri de bu bağlamda ele alınabilir. Sendikalar ise işçi sınıfının en yetkin ve olgun ekonomik-toplumsal örgütleridir.”(Güzel, 1984: 1848)

Bu tanımdan yola çıkarak işçi sınıfı açısından, 1960-1980 döneminde Türkiye işçi sınıfının da bahsedilen örgütlenmelerde aktif olarak yer aldığı, bu örgütlenmelerin destekçisi olduğunu söyleyebiliriz. Bu destek ise sadece soyut anlamda bir destek olarak kalmayarak dönemin içerisinde somut bir şekilde bu örgütlenmelerin işçiler tarafından desteklenmesi ve işçilerin katılması şeklinde ilerlemiştir. Örgütlenmenin çıktıları işçiler açısından gerçek anlamda bu dönemde sokak eylemleriyle ve grevler vb. durumlarda somutlaşmıştır. Ancak örgütlenme ve örgütlülük içerdiği işçileri veya kuruluşu da aşan bir anlamda daha soyut bir gücü de temsil etmektedir.

3.1. Alpagut Eylemi

Alpagut Eylemi 1969 yılında, Çorum Özel İdaresi’ne bağlı Alpagut Linyit İşletmesi’nde 2 aydır işçilerin ücretlerini alamamasına karşın başlattıkları eylemlerdir. İşçiler 34 gün boyunca madeni işgal etmişlerdir. İşgal süresi boyunca madenin işgal altında işçiler denetiminde faaliyet göstermesi açısından Alpagut Eylemi önemli bir örnektir.

1960’ların sonunda şahit olunan Alpagut Eylemi işçilerin çalışma alanını kendi denetimlerine aldığı daha verimli ve istekli bir şekilde çalıştığını, bir patron olmadan da fabrikanın çalışabileceğini ve daha verimli çalışabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Güzel’in aktardığına göre bu eylem sırasında üretim yüzde yüze yakın artıp günde 280 tondan 480 tona ulaşmıştır. Aynı zamanda köylüler ile maden işçileri arasında ilişkiler de yakınlaşmıştır. (2016: 220)

Bu anlamda Alpagut Eylemi hem kazanım sağlamak amacı hem de yönetme iradesini gösteren ve bölgesel olarak kısa süreliğine gerçekleştiren önemli bir toplumsal eylemdir. İşçi sınıfı bu eylem ile birlikte fabrika üzerinde kendi denetimi ile birlikte de bir üretimi sürdürebileceğini aynı zamanda haklarını almak konusunda iradesi olduğunu da göstermiştir. Dolayısıyla Alpagut Eylemi kendi anlamının ötesinde işçi sınıfının yönetme ve üretme verimliliği anlamındaki iradesini göstermek anlamında değerli bir

örnek olarak ön plana çıkmaktadır. Çünkü 1960-1980 arasında işçi sınıfı temelde yönetme iradesini ortaya koymak üzere de eylemler içerisinde bulunmuştur.

3.2. 15-16 Haziran Eylemleri

Bir başka önemli toplumsal mücadele örneği ise 15-16 Haziran olarak ön plana çıkmaktadır. 15-16 Haziran temelde DİSK'i etkisizleştirme amacıyla mecliste çıkarılan yasa ile birlikte sendikal alanın kontrol edilebilir ve tek bir parça olması isteğine karşı koymak için ortaya çıkmıştır. Yasanın temel amacı devlete daha fazla sendikal alanda kontrol sağlanması isteği olmuştur. DİSK bu yasadan etkileneyeceği ve etkisizleşeceği için kendi kitlesini eyleme davet etmiştir. Bundan dolayı DİSK'in örgütlü bulunduğu kitleler ve sendikal düzenlemeyi doğru bulmayan işçi kitleleri iki gün boyunca eylemlerde bulunmuşlardı. Bu eylemler sonucunda olağanüstü hal ilan edildi ve yasalaştırılmaya çalışılan sendikal düzenleme iptal edilmiştir. Toplumsal bir eylem olarak 15-16 Haziran işçi hareketi ilk olarak kendi niceliksel büyüklüğü ile ön plana çıkmaktadır. İkinci olarak ise 15-16 Haziran işçi eylemleri TBMM'de çıkarılmak istenen kısıtlamalara karşı işçi sınıfının sokakta toplumsal bir eylem ile karşılık vermesi önemli bir niteliktir. İşçilerin sendika seçme özgürlüğünü kısıtlamaktaydı. Ayrıca işçilerin sendika değiştirmesini de güçleştirmekteydi. İşçi sınıfı bu hareketi ile kazanımlarını farklı, yaratıcı şekillerde koruyabileceğini göstermiştir. Bu anlamda 15-16 Haziran işçi sınıfının toplumsal eylemleri içerisinde önemli bir duraktır. 15-16 Haziran siyasal bir içerik taşıması anlamında 1960-1980 işçi eylemleri içerisinde kritik bir yerde durmaktadır. 15-16 Haziran için 1960-1980 arasında işçi eylemleri açısından bir zirve noktası olduğundan rahatlıkla bahsedebiliriz. Bu durum hem içerik ve anlam açısından eylemin niteliği anlamında hem de eylemin niceliksel boyutu anlamında geçerlidir.

“(...) işçilerin 1970'in 15 Haziran sabahı İstanbul'un Anadolu ve Avrupa yakasındaki sanayi yoğun semtlerden harekete geçmeleriyle yeni bir boyut kazandı. İdeolojik ve siyasal mücadelelerin işçilerin yoğunlaştıkları mekana taşınması 15-16 Haziran düşünüldüğünde o güne kadar görülmemiş bir ölçeğe erişmiştir. Ülkedeki dengelerin altüst olmasını sağlayacak bu ayaklanma, İstanbul'un toplumsal mücadeleler tarihi açısından hem sınıfsal nitelikleri hem de siyasal çıktıları açısından benzersizdir.” (Tokmakçioğlu, 2020: 240)

15-16 Haziranın bu işçi sınıfına dayanan niceliksel büyüklüğü bile toplumsal olarak etki etmesinin nedenini oluşturmuştur. Ayrıca 15-16 Haziran TBMM’de çıkarılmak istenen ve sendikal olarak engel oluşturulmaya çalışılan bir düzenlemeyi de toplumsal gücü ile birlikte boşa düşürmeyi başarmıştır. 15-16 Haziran temelde DİSK’i etkisizleştirme amacıyla mecliste çıkarılan yasa ile birlikte sendikal alanın kontrol edilebilir ve tek bir parça olması isteğine karşı koymak için ortaya çıkmıştır.

“Tasarıyla 274 sayısı Sendikalar Kanunu’nda şu değişiklikler getiriliyordu:

- Bir işçi sendikasının Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için o işkolundaki toplam işçi sayısının üçte birini üye kaydetmiş olması gerekir.
- İşçi federasyonlarının faaliyet gösterebilmesi için o işkolundaki toplam işçi sayısının üçte birini üye kaydetmiş olması gerekir.
- İşçi konfederasyonu kurulabilmesi için daha önce sözü edilen sendika ve federasyonların üçte birini, sendikalı işçilerin üçte birini üye yapması gerekir.
- Sendika üyeliğinden ayrılabilmek için tek tek noter karşısına çıkmak gerekir.
- Sendika kurmak için en az üç yıl işyerinde çalışmak gerekir.
- Uluslararası işçi kuruluşlarına ancak en fazla işçiyi barındıran konfederasyon üye olabilir. ” (Evrensel Gazetesi)

Tasarı açık bir şekilde mevcut sendikal hakları kısıtlıyordu. 15-16 Haziran temelde bu etken dolayısıyla gerçekleşti.

15-16 Haziran olayları şu şekilde gözükmekteydi:

“15-16 Haziran’la birlikte işçi sınıfı hareketinin meşruiyet sorununu aştığı ve yaygın bir toplumsallık kazandığı apaçık ortadaydı. Ekonomik bunalımın etkisindeki Demirel hükümeti, söz konusu meşruiyet ve siyasallaşp toplumsallaşan sol karşısında devletin tüm mekanizmalarını harekete geçiriyor ve siyasetin tansiyonunu yükseltiyordu.” (Tokmakçioğlu, 2020: 243)

Bu durum aynı zamanda belli bir toplumsallığı kapsamaması nedeniyle en azından belli kitleler açısından işçi sınıfının hareketliliğinin belli bir ölçüde meşruiyet kazandığını gösterdiği söylenebilir. Bu durum karşısında siyaset kurumu acil önlemler aldığı gibi

15-16 Haziran'dan sonra siyasetin kısa vadede gidişatı ve söylemleri de farklılaşmaya başlamıştır. Bu durum toplumsal işçi hareketlerinin siyaset alanına nasıl etki ettiğinin de somut bir örneğini oluşturmaktadır.

DİSK'in 1960-1980 döneminde işçi sınıfı tarafından sahiplenilmesini de 15-16 Haziran eylemlerinde net bir şekilde görebiliriz.

“Dönemin sınıf mücadelesinde işçi sınıfının rolü o kadar belirleyici hale gelmiştir ki burjuvazi değişiklik yaptığı üstelik meclisten çıkardığı yasaları bile uygulayamamıştır.” (Ötküner, 2006: 141)

İşçilerin örgütlenmesinin gücünün sayısal, niteliksel ve ideolojik olarak baskın gelmeye başlamasının göstergelerinden birtanesi de 15-16 Haziran sürecinde yaşananlardır. 15-16 Haziran ile birlikte işçi sınıfı siyasi iktidarın iradesine karşı kendi iradesini eylemsel olarak koymuştur ve bunu kitlesel bir şekilde sokakta göstermiştir. Bu anlamı ile 15-16 Haziran eylemleri Saraçhane ile birlikte işçi sınıfının siyasal iktidara ve politik alana müdahalesinin en somut ve sokaktaki en net karşılığıdır.

3.3. KDÇF Örneği

KDÇF 1960-1980 dönemi içerisinde önemli bir örnektir. Eylemsel hareketlilik anlamında da bir karakter taşımasıyla birlikte, önemli bir sektörü tutması anlamında da KDÇF'nin içerisinde oluşan işçi eylemleri etkili olmuştur.

Karatay'ın aktardığına göre (2018: 164) 1960-1980 dönemi genel anlamda Türkiye işçi sınıfı açısından ayağa kalkma dönemidir. Maden-İş'in baskısının da hissedildiği bir dönemde işçileri basit bir şekilde kandırmak pek mümkün olmamıştır. Kısacası işçiler çalışma şartları gibi konularda işçilerin lehine bir kazanım olmadığı sürece daha azına razı olmamıştır. Bu dönem içerisinde KDÇF'de pek çok farklı hareketlenmeler yaşanmıştır. Bunlardan bazıları 1966'da 500 montaj işçisinin görevden almayı protesto için yaptıkları miting, sakal bırakma, Demirel'e imzalı mektup yollanması ve 1968'de yapılan yemek şartlarını boykot etme eylemleri sayılabilir.

1960'ların başlarından itibaren hareketlenmeye başlayan işçi eylemlerinin ilk çıkış noktaları işçilerin gündelik yaşamlarında ve iş yerlerindeki sorunlar olmak ile birlikte

işçi hareketleri geliştikçe eylemlerin somut sorunlara dayanmak ile birlikte daha sonrasında politik eylemlere dönüştüklerini görebilmekteyiz. 1960-1970 Karabük işçi hareketliliğinin başlangıcı yukarıdaki gibi etkenler olsa da işçi hareketleri ve toplumsal olaylar daha sonrasında daha fazla politik olmuştur. Karatay'ın aktardığına göre (2018: 190) Türkiye çapında gerçekleşen işçi sınıfının yükseliş hareketi Türkiye işçi sınıfına yansıdığı gibi KDÇF'ye de yansmıştır. Bunu gerçekleştiren iki grev girişimi ve militant bir fabrika direnişi sürecinde görebiliyoruz. CHP iktidarının ilk günlerine gelen ikinci grev girişimi Türkiye işçi hareketinin gördüğü en militan direniş hareketinden birine neden olacaktır. Bu durum bir yandan devlete, aslında CHP'ye kafa tutma biçimi de almaya başlamıştır.

İşçi sınıfının hareketliliğinin 1960-1980 döneminde yükselerek devam ettiğini görebiliriz. İşçilerin grevlere katılım sayıları toplumsal hareketlilik anlamında işçi sınıfının yükselen bir ivmeyle hareketlendiğini göstermektedir. Grevlere katılan işgünü ve kilitlenmeler nedeniyle siyaseti ekonomik açıdan etkilediği gibi doğrudan siyasi temellere dayalı grevlere de gerçekleşmekteydi. Bu durum işçi sınıfının politik olarak eylemlere de giriştiğini, bu kapsamda grev veya diğer tarzda toplumsal eylemler gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Karabük örneğinden bakarsak 1980'lerin sonuna doğru daha da olgunlaşan ve örgütlü bir hale gelen işçi sınıfının daha da dirençli ve farklı toplumsal eylemler gerçekleştirdiğini görüyoruz. Bu durum aynı zamanda işçi sınıfının mücadele içerisinde daha da militan bir hale gelmeye başladığının ve politikleştiğinin de bir göstergesidir. İşçilerin politikleşmesi yaptıkları eylemlerin sayısının artış göstermesine, 'küçük olaylarda dahil olmak üzere örgütlü bir şekilde tepki vermelerinde gözlemlenebilmektedir. Ayrıca eylemlerin biçimi, özü ve ilerleyiş şeklide politik ve militan bir karakteri yansıtmaktadır.

3.4. Kavel Grevi Örneği

Kavel Grevi işçi sınıfının 1960-1980 arası dönemde mücadeleci bir tarz izleyeceğinin ilk sinyallerini göstermektedir. Kavel Grevi DİSK'in kurulmasından önce gerçekleşmesiyle işçiler arasında daha DİSK kurulmadan DİSK'in 1960'lar ile birlikte oluşturduğu işçi sınıfının mücadeleci tarzının başka sendikalarda örgütlü veya örgütsüz

işçiler arasında benimseneceğinin göstergesi olmuştur. Kavel Grevinin bir başka önemli noktası ise Kavel Grevi sırasında grev yapmak yasal olarak bir hak olarak tanımlanmamış henüz grev konusu düzenlenmemiştir. Kavel direnişinin olduğu süreçte henüz grev hakkı bulunmuyordu. Grev yasa dışı olarak sayılıyordu. Kavel direnişi böyle bir ortam içerisinde gerçekleşti. Direniş Sarıyer’de bulunan Kavel Kablo Fabrikası’nda 28 Ocak 1963’te iş bırakma ve direnişe girişilmesi ile başladı. Direniş Grev ve Lokavt Kanunu’nun yasalaşmasıyla son buldu. Kavel Grevi bu koşullar altında hem işçi sınıfı mücadelesi hem de grev hakkı anlamında öncü bir noktada bulunmuştur. Kavel Grevi’nin temel nedeni ise işçi haklarının kaybı ve sendikalı işçiler üzerinde sendikalı olmaları nedeniyle baskı kurulmasıydı. İşçiler bu şartlara karşı kendilerini fabrikaya kapatarak bir grev başlattılar. İşçilerin henüz grev hakkının yasalarda düzenlenmediği bir ortamda yapılan Kavel Grevi grev yasasının çıkması konusunda da hızlandırıcı bir etkide bulunmuştur.

Kavel eyleminin gösterdiklerinin üzerinden bazı noktalara değinmek işçi sınıfının örgütlenmesi sürecini anlamak açısından önemli olacaktır. Bir işçi eyleminin ancak eylemin gücü ile dikkate alınacağı net bir şekilde belirtilmiş, işçi sınıfının eylemlerinin gücünü yaratan veya ileriye taşıyan ana omurga ise örgütlenme ve örgütlenmenin niteliğidir. Örgütlenmenin niteliği ise şu şekilde dönemde farklılaşmaktadır; bir yanda işçi sınıfı adına burjuvaziye ricada bulunan sendikal anlayış, bir yanda işçi sınıfı ile birlikte burjuvaziye karşı mücadele eden sendikal anlayış. Bu iki çizgi 1960-1980 döneminde işçi sınıfının örgütlenmesi ve örgütlenmesinin niteliğinin belirlenmesinde iki önemli farklı çizgi olmuştur.

1960-1980 döneminde işçi sınıfının siyaseti etkileyebilmesinin nedenlerinden biri de işçi sınıfının birlikte dayanışmayı gerçekleştirebilmeleriydi. İşçiler arasındaki doğrudan onları etkilemeyen eylemlerde dahil işçilerin başka fabrika ve işyerlerindeki işçiler ile dayanışma göstermesi aynı zamanda sınıf bilincinin oluştuğunu da göstermektedir. 1960-1980 dönemi arasında işçilerin bir sınıf bilinci ile hareket etmesi de siyaseti etkilemelerinde başat bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Dayanışmanın sınırları birçok işçi eyleminde olduğu gibi Kavel direnişinde daha net bir biçimde Türkiye sınırlarını da aşmış ve uluslararası alanda da etkisi olmuştur. İşçi sınıfının etki alanı genişledikçe aynı

şekilde siyasete etkisinin kuvveti de artmaktadır. Kavel direnişinde olduğu gibi 1960-1980 döneminde işçilerin eylemleri sadece ekonomik temellerden kaynaklanmıyor, politik nedenlere de bağlanıyordu. İşçilerin politik olmayan eylemleri de siyaset tarafından politik bir tutum olarak algılandığı kamuoyu veya polisin görüş açılarından anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım ise işçilerin eylemlerini daha da politize ederken politikleşen eylemlerin ivmesi siyaseti daha fazla etkilemekteydi. Kavel direnişi direnişin sürdüğü zamandaki kurumların hepsinde yankısını bulmuştur. İşçilerinin sesinin bu ölçüde toplumda ve siyaset kurumunda yer bulması siyasete ne biçimde bir etki yaptığının ölçüsünü vermektedir. Ayrıca Kavel direnişi sırasında bazı kişilerin çocuklarına Kavel adını veriyor olması da toplumsal alanda işçi sınıfının etkisinin ne boyutta olduğunu gösteren bir ölçüttür. Kavel direnişi sonunda işçi haklarının tekrardan düzenlenerek veya eksik hakların siyaset kurumu tarafından eylem sonrasında eylem taleplerini de içerecek şekilde tekrar düzenlemesi işçi sınıfının 1960-1980 dönemi arasında siyaset kurumu üzerindeki etkisini göstermektedir.

3.5. Tariş Olayları

Tariş Olayları 22 Ocak 1980’de Tariş fabrikalarında başlayarak kısa sürede kent merkezine kadar yayılan olaylardır. Direniş MC hükümetlerinin kurulmasından sonra Tariş içerisinde de milliyetçi kesimlerin kadrolaşması nedeniyle başlamıştır. Tariş’e atanan yeni genel müdür olayları tetikleyerek işçilerin grev kararı almasına neden oldu. Ardından direnişin polis tarafından baskılanmak istenmesi olayları bir çatışma haline getirdi. Fabrikaya girmeye çalışan polis işçiler tarafından engellendi. Ardından gelişen olaylar kent geneline de yayıldı. Tariş olayları işçi sınıfının merkezinde olduğu bir hareketin nasıl kentleri de içine alacak bir biçimde hareketlilik yaratabileceğinin örneklerindendir. Tariş bir yandan döneminde Türkiye’nin büyük kooperatiflerinden biri olma özelliğini de taşıması nedeniyle de çıkan olayların etkisi daha fazla olmuştur. Tariş olayları ise CHP’nin hükümetten düşmesi sonrası MC hükümetinin başa gelmesiyle birlikte MC hükümetlerinin genel kadrolaşma politikasının yansımaları olarak Tariş içerisinde de milliyetçi kesimleri yerleştirmek istemesiyle Tariş’de bulunan işçileri de hedef göstermeye başlamasıyla başladı. MC hükümetinin yeni bir müdür atamakla birlikte Tariş’e yeni işçiler alınacağını açıklaması ise Tariş’de grev kararı alınmasına ve olayların başlamasına neden olmuştur. Ardından gelişen süreç ile birlikte

olayların ölçeği büyümekle birlikte farklılaşmıştır. İşçilere yönelik saldırıların gerçekleşmesiyle kent genelini kapsayan olaylar başlamış oldu. Olaylar DİSK'in kontrolünden çıkması ve sertleşmesi nedeniyle bir süre sonrasında olayları durdurmak yönünde girişimlerde bulunularak olayların durması sağlanmıştır.

“1980 yılının ilk aylarında İzmir, Antalya, Ordu ve İzmit'te işçi kıyımına, zamlara, pahalılığa, anti-demokratik baskı ve uygulamalara ve faşist saldırılara karşı demokrasi mitingleri yapıldı; bazı işyerlerinde de iş durduruldu. Cumhuriyet tarihinin en sert ve uzun süreli direnişi olan, 22 Ocak 1980'de başlayan Tarih Olayları bu yılların en çarpıcı işçi eylemiydi ve işçi sınıfının 12 Eylül öncesi son çıkışıydı. Tarih bir kooperatif olmakla birlikte fabrika yöneticilerinin Sanayi Bakanlığınca atandığı bir yapıydı.” (Ozan, 2019: 675)

Tarih Olayları 1960-1980 döneminin son zamanlarında işçilerin yükselen politikleşmiş eylemlerinin niteliğini açık bir şekilde yansıtmaktadır. 1960'ların başında görece daha ekonomik temelli gelişen eylemler işçi sınıfının niteliksel olarak gelişmesi ve dönüşüme uğraması ile birlikte siyasal nitelikli eylemler şeklinde gerçekleşmiştir. İşçiler 1960-1980 döneminde bahsedildiği üzere sadece pahalılığa veya ekonomik temellere dayalı olarak eylem gerçekleştirmemekteydi. İşçilerin eylemlerine faşizme karşı duruş, demokratik ve bağımsız bir ülke talebi vb. talepler de eşlik etmekteydi. Bu vb. eylemler ise direkt olarak toplumsal temelleri olan bir sınıfın eylem gerçekleştirdiğini düşünürsek işçi sınıfının siyasete ve toplumsal yaşantıya etki ettiğini göstermektedir.

3.6. Derby Lastik Fabrikası Örneği

1968'de İstanbul'da gerçekleşen Derby Lastik Fabrikası'nın işgal edilmesi işçi sınıfının uyanışlarının ilk işaretlerinden birtanesi olarak belirlemektedir. Sorunun temelinde yatan neden ise işçilerin kendi iradeleriyle üye oldukları DİSK sendikasıyla sahte evraklar ile bir başka sendikaya üye yapılmalarıydı. Eylem sonucu başarılı sonuçlandığı gibi işçiler aynı zamanda kendi iradelerini de göstermiş oldular. Oylama sonuçları da işçilerin çoğunluğunun DİSK'i desteklediklerini ve istediklerini göstermektedir. Bu

eylem aynı zamanda irade gösterisi olduğu gibi bir başka açıdan bir meydan okumayı da içermekteydi.

İşçi sınıfı kendine ait sendika ve diğer örgütlenmeleri de aktif bir biçimde savunmuştur. Bu durum işçi sınıfı tarafından işçi sınıfının örgütlenmelerinin sahiplenildiğini göstermek ile birlikte aynı zamanda işçi sınıfı örgütlenmelerinin etkisinin de artmasına sebep olmaktaydı. Derby Lastik Fabrikası işgali aynı zamanda işçilerin kendi iradelerinin üstünde bir iradeyi kendileri ile ilgili konularda tanımadıklarını göstermektedir ve işçilerin kendi alanlarını savunabildiğinin de bir göstergesidir. İşçilerin kendi alanlarını savunabilmesi ve savundukları her alanın bir kazanım ve etki oluşturabilmek adını bir mevzi kazanıldığını düşünürsek işçi sınıfının her kazanımından sonra siyaseten daha etkili bir noktaya geldiğini görebilmekteyiz.

3.7. Berec Grevi

Berec Grevi 7 Aralık 1964 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Grev Petrol-İş sendikasının ilk grevi olma özelliği de taşımaktadır. Greve çıkan işçilerin önemli bir çoğunluğunun kadın olması da grevin dikkat çekici bir özelliğidir. Grev 41 gün boyunca sürmüştür ve kazanım ile sonuçlanmıştır. Grevin temel nedeni çalışma koşullarını iyileştirmek işçi ücretlerinde artış talep edilmesinden oluşmaktadır. Berec Grevinin temel özelliklerinden bir tanesi kadın ağırlıklı bir grev olarak ön plana çıkmasıdır. Berec Grevinin temel nedeni ise işçi koşullarının kötü durumu olarak ön plana çıkıyordu. Berec Grevi sonucunda işçiler çalışma koşullarının iyileştirilmesini sağlamışlardır.

Berec Grevi ile ilgili Atılgan' aktardığına göre (2019: 538) Berec Grevi birçok ilke sahne olmuştur. Berec işçileri ile dayanışma göstermek için ilk defa bir tiyatro oyunu sergilenmiştir. Grev aynı zamanda işçilerle dayanışma örneklerini de oluşturmuştur. İşçilerle dayanışmak için fabrikanın bölgesindeki doktorlar grevci işçi ailelerini parasız muayene ederek dayanışma göstermiştir. Hal emekçileri meyve yollayarak aynı şekilde dayanışmalarını göstermiştir. Grevin etkisinin bir örneği ise çocuklara Grev isminin verilmesidir. Uluslararası yardımlar Berec Grevi için grev esnasında sağlanmıştır. Berec Grevi dayanışma kültürü ve mücadeleciliği ile birlikte önemli bir kültür oluşturmakla

birlikte ileriki süreçler için kanal açmıştır. Daha sonra gerçekleşen eylemler daha da politik bir hale gelerek kapitalizm ve emperyalizm karşıtlığını filizlendirmiştir.

Berec Grevi ilk kez greve destek için tiyatro alanında işçilerle dayanışma gösterilmek için oyun sahnelenmesine de neden oldu. İşçiler ile kültürel alandaki dayanışma işçilerin haklarını alması noktasında sesinin duyulmasına sebep olurken aynı zamanda işçilerin toplumsal yaşantının farklı alanlarında seslerinin yankılarını duyurmasına neden olmuştur. Berec Grevi aynı Kavel Grevine benzer şekilde bir dayanışma ağını da oluşturmuştur. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının dayanışma göstermesi ve sendikanın işçileri eylemin sonuna kadar maddi olarak desteklemesi işçi sınıfının toplumsal alanda bir etkisinin ve hegemonyasının oluşmaya başladığını veya oluştuğunu göstermektedir. İşçiler açısından eylemler bu güce dayanmakla birlikte işçi sınıfının dayanışmasından doğan güç siyasete etkisini her seferinde daha da arttırmaktadır. Berec Grevi ile birlikte siyasete etki anlamında da işçi sınıfı açısından yeni kanallar açılmaya başlanmıştır. İşçi sınıfı Berec Grevi ile birlikte aynı zamanda yeni kazanımları sağladığı gibi işçi sınıfının var olan kazanımlarını da koruyabilmesini sağlamıştır. Ayrıca 1960'lı yılların öncesinde işçilerin iktisadi temelli olarak şekillenen eylemlerinden işçilerin farklı bir eylem niteliğine sıçradıkları da gözükmemektedir. Örneğin; 1960'lı yıllardan önce ekonomik talepler içeren işçi eylemlerinin yerini 'Kahrolsun Kapitalistler' ve 'Bağımsız Türkiye' gibi politik içeriğe sahip işçi eylemleri almaya başlamıştır. Bu niteliksel farklılaşma aynı zamanda işçi sınıfının siyasete etki edebilmesinin ve siyaseti şekillendirebilmesinin de aslında ön koşuludur. Ekonomik bir çerçeveye sıkışmış işçi sınıfı siyaset tarafından biçimlendirilen bir sınıf olmaktan daha öteye geçemez. Ancak 1960-1980 döneminde işçi sınıfı ekonomik temellere dayanan işçi temelli sorunların kapitalizm ile ilişkili olduğunu tespit ederek bu tespiti göre kendi ekonomik temelli eylemlerini politik bir bağlama oturtarak siyaset alanına taşımıştır. İşçilerin bu eylem biçimi de doğrudan olarak siyaseti etkiler hale gelmiş ve işçilerin eylemleri büyük oranda politikleşmiştir.

Tablo 9
İşçi Hareketlerinin Hareket Biçimlerine Göre Dağılımı

Hareketin Biçimi	Sayısı	Yüzde
Grev	539	70,30
İşyeri İşgali	45	5,90
Pasif Direnme	82	10,76
Miting, Yürüyüş	69	9,05
Diğer	14	1,84
Bilinmeyen	13	1,70

Kaynak: Öztürk, 2001: 50

Öztürk'ün aktardığına göre (2001: 50) burjuvazinin siyasal iktidarı veya yapısıyla çatışan işçi eylemi biçimleri, işçilerin eylemlerinin ortak kısmının %25'ini oluşturmaktaydı. Bu olgu işçi eylemlerinin giderek siyasallaşmaya başlayan bir çekirdek oluşturduğunu göstermektedir. Söz konusu olgu ise kendini 15/16 Haziran ile işçi hareketinin nasıl hızlıca siyasallaştığını ve burjuva siyasetini nasıl sarsabildiğini göstermektedir.

3.8. Saraçhane Mitingi

Saraçhane Mitingi 1960-1980 döneminde işçi sınıfından oluşan kitleselliği ile ortaya çıkan bir eylem olması nedeniyle dikkat çekici bir noktadır. Ayrıca işçi sınıfı açısından politik bir içeriğe sahip bir gelişim içerisinde olması ileride işçi hareketinin daha da politikleşeceğine dair bir işarettir. Miting İstanbul İşçi Sendikaları Birliği tarafından düzenlenmiştir. İlk kapsamlı işçi mitinglerin biri olarak Cumhuriyet tarihinde ayrıca dikkat çekicidir. Temel talep ise hükümet tarafından tam olarak tanımlanmamış grev ve toplu sözleşme yasalarının bir an önce çıkarılmasıdır.

"Türkiye işçi sınıfının tarih sahnesine çıkışı ve işçi hareketi açısından bir dönüm noktası olan bu eylem sonrasında işçi hareketinin yükselişi başladı. Doğrudan siyasal iktidara yönelik ve siyasal taleplerin dile getirildiği miting, Türkiye işçi sınıfının oluşumu açısından da kritik bir eşik özelliği taşıyor. Miting işçi sınıfının

iktisadî bir kategori olmanın ötesinde sosyal ve siyasal olarak sınıf haline gelmekte olduğunun en önemli işaretiydi." (Çelik, 2020: 104)

Saraçhane Mitingi ile işçi sınıfının örgütlenmesi sürecinde işçi sınıfının yapısında bahsedilen değişikliklerin baş göstermeye başladığını görebiliriz. İşçilerde belli bir örgütlenme artışı yaşandıktan sonra işçiler kendi sınıfsal talepleri doğrultusunda direkt olarak siyasi talepler dile getirmeye başlamaktadır. Bu niceliksel artışın bir süre sonra farklı bir nitelik oluşturmaya yönelik örneklerden birtanesidir. Bu niteliksel sıçrama daha sonrasında kendini ilerleterek DİSK gibi direkt isminde Devrim adı geçen işçi sendikalarının kurulması ve DİSK'e işçiler tarafından sahip çıkılmasına kadar evrilmiştir.

Saraçhane Mitingi işçi sınıfının bir sınıf olarak hareket etme kabiliyetini gösterdiği kitlesel eylemlerden bir tanesi olması itibari ile işçi sınıfı açısından 1960-1980 dönemi arasında önemli bir adımı oluşturmaktadır. İşçi sınıfı bu eylem ile birlikte politik olarak talepleri ön plana çıkarması ve kendi taleplerini siyasi olaylara bağlaması ve bu yönde hareket etmeye başlaması anlamında kritik bir eşiştir. 1960-1980 döneminin karakterini veren olaylardan bir tanesi de işçi sınıfının politik bir nitelik kazanmaya başlamasıdır. Saraçhane eylemi bu politik niteliğin kazanılmasında ve gösterilmesinde önemli bir başlangıç olarak 1960-1980 dönemi arasında durmaktadır. İşçi sınıfı açısından Saraçhane eyleminin birçok kazanımı olmak ile birlikte en önemli kazanımı bir sınıf olarak siyasal iktidara ve siyasal olaylara yönelik işçi sınıfının taleplerini ön plana getiren eylemler gerçekleştirilmiş olmasıdır.

3.9. TEKSİF Grevi

TEKSİF Grevi işçilerin katılımı anlamında niceliği itibariyle de kapsamlı bir grev olarak gerçekleşmiştir. Büyüklüğünden de kaynaklı olarak ama temelde işçi eylemi olması nedeniyle ülke gündeminde belirleyici olmuştur. Bu durumu pekiştiren bir nedende gerçekleşen grevin politik izlerde taşıyor olmasıdır. Grev 22 Ocak 1969'da TEKSİF sendikasının Sümerbank'a karşı İstanbul Defterdar Yünlü Fabrikası'nda 1600 civarı işçi ile birlikte başlattığı bir grevdir. Grev hızlı bir şekilde diğer fabrikalara da yayılmaya başlamıştır.

İşçilerin eylemlerinin siyasete etkisini siyaset alanının işçi sınıfının yaptığı eylemlerden duyduğu endişe ve sorunları çözmek için acil olarak çabalamalarından da görebilmekteyiz. Bu yüzden siyaset kurumu tarafları sürekli olarak anlaşmaya itmeye çalışmıştır. Çünkü işçilerin eylemlerinden farklı nedenlerle duyulan bir endişe mevcuttur. TEKSİF sendikasının başlattığı grevin ardından diğer fabrikalardaki işçilerin de dahil olmasıyla birlikte durumun bir grev dalgasına dönüşmesi siyaset kurumunun endişelerinin nedenlerini somutlamaktadır. Bu grev dalgasının büyüklüğünün etkisi bahsedildiği üzere gündemi siyaseten tamamen belirlerken siyaset kurumunun işçilerin eylemleri sonucunda işçi taleplerini kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu durum işçi sınıfının siyaset kurumu üzerinde haklarını almak anlamında veya siyaseti etkilemek anlamında ne kadar belirleyici olduğunu göstermiştir. İnönü'nün 'fırtınalı bir döneme giriyoruz' sözü ilerleyen dönemlerde kendini doğrulayacağı üzere Türkiye fırtınalı bir döneme girmiştir. Bu fırtınanın rüzgarı ise işçi sınıfının rüzgarı olmuştur. Ayrıca emekçi sınıfların mücadelesinin yansımaları ülkenin gündemini belirlemekle kalmamıştır. 1960-1980 döneminin dönemlendirilmesinde ve dönemin karakterinin belirlenmesinde işçi sınıfı mücadelesi çok önemlidir. 1960 ile başlayıp 1980 ile biten süreçten işçi sınıfının mücadelesini çıkardığımızda dönemi anlamlandıramayız. Dolayısıyla bu durum bile tek başına işçi sınıfının siyasete etkisinin varlığını ve düzeyini göstermektedir.

3.10. Ereğli Demir ve Çelik Grevi

Atılğan'ın aktardığına göre (2019: 623) 1969 yılında gerçekleşen en kritik işçi eylemlerinden bir tanesi Ereğli Demir ve Çelik Grevi olarak tanımlanmaktadır. Grevin özündeki temel önemi işçilerin kapitalist işletme biçimine karşı çıkmaları ve fabrika yönetim süreci içerisinde söz sahibi olmak istemeleriydi. İşverenler bu durum karşısında tedirgin olduklarını gösteren bir biçimde işçilerin yönetime katılmaması karşısında istedikleri zammı verebileceklerini belirtmişlerdir. İşçiler buna rağmen bu teklifi geri çevirmişlerdir.

İşçilerin fabrika yönetiminde söz sahibi olmak talebi ile birlikte Ereğli Demir ve Çelik Grevini maddi istekleri aşan bir şekilde gerçekleştirmeleri işçi sınıfının içerisinde maddi istekleri aşan bir bilincin oluşmaya başladığının bir göstergesidir.

Bir başka önemli nokta ise işçiler kapitalist bir işletme modeline de karşı grevin içeriğini şekillendirdikleri için grevin anlamı kapitalizm karşıtı bir karakterde taşımaktadır.

SONUÇ

İşçi sınıfının 1960-1980 arasındaki gelişim, örgütlenme ve siyasete etki etme süreçlerine tek tek baktıktan sonra üç başlığın da birbiriyle ayrı ancak birbiriyle bağlantılı olduğunu görmekteyiz. 1960-1980 dönemi işçi sınıfı için gelişim anlamında özel bir dönemi oluşturmaktadır. İşçi sınıfı 1960-1980 döneminde Türkiye kapitalizminin ve sermayenin gelişmeye başlaması ile birlikte niceliksel olarak da gelişmeye, sayısı ve toplumsal yaşamdaki yeri artmaya başlamıştır. 1960-1980 dönemi işçi sınıfının ve Türkiye kapitalizminin olgunlaşma ve başkalaşma dönemlerinden biridir. İşçi sınıfı gelişimini sendikal, sınıf bilinci, sayısal olarak ve örgütlenme anlamında geliştirmiştir. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının gelişimi ise Türkiye kapitalizminin ve koşulların gelişmesi ile de bağlantılı bir şekilde ilerlemiştir. Dolayısıyla 1960-1980 döneminde işçi sınıfının gelişmesinin kaynağında kapitalizmin ve koşulların getirdiği nedenlerde yatmaktadır. Ayrıca 1960-1980 döneminde işçi sınıfının sınıf bilincini ve örgütlenme araçlarını kazanması ile birlikte işçi sınıfının gelişimi işçi sınıfı kaynaklı nedenler ile de gelişmiştir. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının gelişim sürecini belirleyen tek ölçüt sadece niceliksel büyüklüğü olmamıştır. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının gelişim sürecinde bahsedilen kaynaklar ve nedenlerden ötürü sınıf bilinci ve örgütlenme gibi alanlarda önemli bir ilerleme kaydedildiği gözlemlenmektedir. İşçi sınıfının gelişimi aynı zamanda niceliksel olarak farklılaşmak ile birlikte asıl belirleyici olan niteliksel farklılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu farklılaşma işçi sınıfının içerisinde kapitalizm dışı alternatif bir düzen isteği, sınıf bilinci ve örgütlenme ile birlikte mücadelecilik olarak niteliksel bir farklılaşmaya yol açmıştır. İşçi sınıfının gelişiminin belirleyici etkenleri bahsedilen niteliksel özelliklerin işçi sınıfının içerisinde yer bularak gelişmesi olmuştur. İşçi sınıfının gelişimi aynı zamanda kapitalizmin ilerleyişi hızlandıkça kapitalizmin doğası gereği artmaktadır. 1960-1980 döneminde de Türkiye kapitalizminin geliştiğini görebilmekteyiz. Dolayısıyla kapitalizmin gelişmesiyle birlikte kapitalizmin koşulları ile bağlantılı bir şekilde ancak kapitalizmi de etkileyecek bir niteliğe kavuşarak gelişen bir işçi sınıfı oluşmaya başlamıştır. 1960-1980 döneminde Türkiye işçi sınıfının gelişiminde belirleyici olan etkenlerden birtanesi de işçi sınıfının kendi politik ve diğer alanlarda yolunu belirleyebilecek bağımsız bir iradeyi oluşturabilmeleridir. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının gelişim sürecinde işçi sınıfının

etkili olmasına neden olan en önemli nokta işçi sınıfının 1960-1980 döneminde bağımsız bir alternatif ve güç oluşturabilmeleridir. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının gelişim süreçlerinin en önemli etkenlerinden bir tanesi de ideolojik olarak veya politik anlamda işçi sınıfının bağımsız bir hat çizmesi olmuştur. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının burjuvazi tarafından çevrelenmesini içeren işçi sınıfı örgütlenmelerinin oluşturulması istense bile 1960-1980 döneminde Türkiye işçi sınıfı bağımsız sınıf örgütlenmelerini kurabilmiştir. Bu durum 1960-1980 döneminde işçi sınıfının gelişim sürecinde bilinçli ve kararlı bir şekilde sınıf bilinci ile ilerlediğini göstermektedir. Ayrıca işçi sınıfının bağımsız bir politik hat oluşturabilmesi işçi sınıfının kapitalizm üzerindeki etkisinin kaynağını oluşturan özelliklerden birtanesidir. Çünkü bağımsız bir sınıf örgütlenmesi olmadan işçi sınıfının siyasete kendi sınıfsal çıkarları ile etki etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla işçi sınıfının 1960-1980 döneminde en önemli gelişmesi bağımsız bir siyasi hattın işçi sınıfı açısından oluşmasıydı. İşçi sınıfının gelişiminin bir yönü ise işçi sınıfının nüfus yönünden artmasıdır. İşçi nüfusunun artması işçi sınıfının toplumsal yaşamdaki gücünün artmasını da sağlamıştır. Bu durumda işçi sınıfının gelişimi 1960-1980 döneminin gelişmeleri açısından önemli bir etkidir. Sendikal ve siyasal vb. alanlarda işçi sınıfının örgütlenmesi aynı zamanda işçi sınıfının gelişimini ilerletmesi açısından belirleyici bir etken olmaktadır.

İşçi sınıfının 1960-1980 dönemindeki örgütlenmesi süreci daha çok sendika, siyasal parti ve dernek gibi kuruluşlar üzerinden gerçekleşmektedir. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının örgütlenmesi örgütlenmelerin üye sayılarının tek tek etkisinin toplamından daha fazla bir etkiyi oluşturmaktadır. Bu durum işçilerin örgütlülük halinde daha etkili bir sınıfsal ilerleyiş yakalayabileceğini göstermektedir. İşçi sınıfının örgütlenmesi süreci aynı zamanda farklı bir niteliği de oluşturmaktadır. İşçi sınıfının örgütlü bir hale kavuşması siyasal ve toplumsal olarak işçi sınıfının toplumsal ve siyasal alana müdahale edebileceği bir durumu oluşturmaktadır. Dolayısıyla işçi sınıfının hareket kabiliyeti oluşması, sınıf bilinci oluşması ve hedeflerini gerçekleştirebilmesi için işçi sınıfının örgütlü olması bir zorunluluktur. Genel olarak işçi sınıfının örgütlü olması işçi sınıfının siyasal alana ve toplumsal yaşantıya etki edebilmesi için ilk adım olarak nitelendirilebilir. Örgütsüz bir işçi sınıfının siyasete veya toplumsal yaşantıda bir etki yaratamayacağı görülebilir. 1960-1980 döneminde Türkiye işçi sınıfının örgütlülüğü

arttıkça işçi sınıfının gelişimi hızlanmakla birlikte aynı zamanda örgütlülük arttıkça işçi sınıfının toplumsal yaşantı ve siyaset üzerindeki etkisi de açık bir şekilde birbiriyle ilişkili ve orantılı olarak artmıştır. Ancak örgütlenmenin niteliği de belirleyicidir. Sadece politik olarak sınıf bilinci ve işçi sınıfının çıkarını gözetmeyen bağımsız olmayan bir işçi örgütlenmesinin siyasal ve toplumsal yaşantıda işçi sınıfının çıkarına bir etki yaratması mümkün gözükmemektedir. Ancak işçi sınıfının kendi çıkarlarını gözetken bağımsız bir siyasi hattı çerçevesinde bir örgütlenme gerçekleşir ise işçi sınıfının siyasete ve toplumsal yaşantıya etkisi örgütlenme arttıkça artmaktadır. İşçi sınıfının örgütlenmesi aynı zamanda siyaset ve toplumsal yaşantıda belirleyici ve dönüştürücü olmuştur. İşçi örgütlenmeleri işçi sınıfının ve halk için toplumsal ve siyasal hayata müdahale etmek için kullanılan araçlar olarak ön plana çıkmıştır. İşçi sınıfı örgütlenmesi aynı zamanda işçiler arasında bilinç oluşması için de önemli bir etken olmaktadır. Örgütlenmeler aracılığıyla işçi sınıfı ve halkın bilinç dünyası ideolojik durumları belirlenmek ile birlikte buradan hareket ile işçi sınıfı kendi bilincinden hareket ile toplumsal yaşantıyı dönüştürerek etki etmektedir. İşçi örgütlenmeleri işçi sınıfı için 1960-1980 döneminde bir öğretici örgütlenmeler olurken aynı zamanda toplumsal yaşantının bilincini ve ilerleyişini de değiştirmek için etken olmuştur. İşçilerin örgütlenmesinin işçi sınıfının öncülüğünde ve işçi sınıfından gelen bir karşılık ile gerçekleştiğini söyleyebiliriz. İlk olarak bazı adımları atmak anlamında doğrudan işçi sınıfının insiyatifi ile olmasa da işçi sınıfı kendi kurduğu ve işçi sınıfı adına kurulan örgütlenmelere karşılık vermiştir. İşçi sınıfı örgütlenmeleri 1960-1980 döneminde toplumsal etkilerine ve yansımalarına da bakılarak anlaşılabileceği gibi toplumsal yaşantıda belirleyici olabilecek kadar kitleselleşmiştir. İşçi sınıfının örgütlenmesi ve gelişimi sürecine birlikte bakarsak işçi sınıfının bir noktadan sonra gelişebilmesi ve örgütlenmelerini ileriye taşıyabilmesi için işçi sınıfının kendi bağımsız ve öz partisine ihtiyacı vardır. İşçi örgütlenmelerinin 1960-1980 döneminde siyasal iktidarı ele alabilecek kadar etkili olamamalarının nedenlerinden bir tanesi işçi örgütlenmelerine tek bir merkezden veya birleşik bir şekilde yön verebilecek bir işçi örgütünün olmamasının etkisinden bahsedebiliriz. Dolayısıyla işçi sınıfının siyasal iktidarı elde edebilmesi ve siyasal yaşamı etkileyebilmesinde örgütlenme pratiklerinin ve örgütlenmelerin belirleyici rolü 1960-1980 döneminde de kendi varlığını hissettirmiştir. Bu sebeple örgütlülük işçi sınıfı için ilerletici bir gerekliliktir.

İşçi sınıfının siyasete etki etmesinin şekli birçok farklı alanda kendini farklı şekillerde göstermektedir. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının siyasete etkisi doğrudan grevler, miting ve eylemler açısından da olmuştur. Aynı zamanda işçi sınıfının siyasete etki etmesinin bir parçasını oluşturan sanat, kültür ve toplumsal yaşam üzerinden de işçi sınıfı siyasal alanı etkilemiştir. İşçi sınıfının siyasete etki etmesinin pasif olarak bir etkisi bulunduğu gibi aktif olarak da işçi sınıfının siyasete etkisi bulunmaktadır. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının sadece sayısal yani nicel olarak büyüklüğünün etkisiyle ve stratejik konumu nedeniyle siyaset kurumu işçi sınıfının varlığından politika ve ilerleyişlerini belirlenirken etkilenmiştir. Ayrıca işçi sınıfı aktif olarak da siyaset düzenini etkilemiştir. Bu durum net olarak işçi eylemlerinin taleplerinde veya işçi eylemlerinin çıkış veya gelişim süreçlerini oluşturan temalardan siyaset üzerinde etkisi olduğu görülebilmektedir. İşçi sınıfının varlığı siyasetçilerin siyaset yapma tarzlarını da belirlemiştir. Ayrıca işçi sınıfının içerisindeki gelişen veya değişen görüşlerin siyasetçilerin siyaset yapma tarzında da belirleyici olmuştur. Çünkü işçi sınıfının görüşleri işçilerin toplumsal sınıflar açısından en kritik üretim süreçlerinde bulunması ve nicelik olarak işçi sınıfının nüfus içinde önemli bir yer tutmaları siyasetçilerin siyaset tarzını da etkilemiştir. İşçi sınıfının görüşlerindeki dönüşüm ile birlikte siyaset yapış şekillerine 1960-1980 döneminde işçi sınıfında değişmesiyle birlikte siyasete hakim motifler de değişmeye başlamıştır. 1960-1980 döneminin geneline baktığımızda siyasetin atmosferini ve sokağın atmosferini temel olarak işçi sınıfının belirlediğini görmekteyiz. İşçi sınıfı eylemleri ve gücüyle birlikte siyaset kurumunun farklı alanlarında eylemlerinin etkisini göstermiştir. İşçi sınıfının 1960-1980 döneminde siyasete etkisini oluşturan temel belirleyici etkenlerden birtanesi işçi sınıfının gelişim sürecinin ilerlemesi ile birlikte olmuştur. İşçi sınıfı nicelik olarak geliştikçe işçi sınıfının siyasete etkisi artmıştır. Bir başka etken ise işçi sınıfının örgütlenmesidir. İşçi sınıfının örgütlenmesi arttıkça işçi sınıfının siyasete etkisi artmıştır. İşçi sınıfının örgütlenmeleri aynı zamanda işçi sınıfı için siyasete müdahale etme ve işçi sınıfının siyaseti dönüştürmesi için bir araç olarak 1960-1980 döneminde ortaya çıkmaktadır. İşçi sınıfının siyasete etkisi sınıfın ideolojik gelişkinliği ve politik olarak görüşlerinin yaygınlığı ile de ilgilidir. İşçi sınıfı 1960-1980 döneminde ideolojik olarak hegemonyasını kurabildiği ölçüde siyasete etkisi daha fazla orantılı şekilde artmıştır. İşçi sınıfının meşruiyetinin toplumsal alanda arttığı zaman işçi sınıfının siyasete etkisi

artmıştır. İşçi sınıfı örgütlerinin kitleliliği arttıkça işçi sınıfının siyasete etkisi dolayısıyla işçi sınıfının örgütlenmelerinin de güçlenmeye başlaması artmıştır. İşçi sınıfının siyasete etkisinin temelinde işçi sınıfının sayısal büyüklüğü ve bağlantılı olarak kapitalizmin koşulları ve kapitalizmin gelişkinliği, ideolojik güç ve hegemonya kurabilmek, meşruiyet, kitlelilik ve işçi örgütlenmelerinin güçleri belirleyici olmaktadır. Bu unsurlar ve bağlantılı unsurlar işçi sınıfını siyasete etki etme sürecinde belirleyici olmak ile birlikte bahsi geçenler birbiriyle de etkileşim içinde siyasete etki etmektedir. İşçi sınıfının siyaseti dönüştürdüğü veya etkilediği gibi işçi sınıfı da siyasal düzenin koşulları ve tepkileri çerçevesinde şekillenmektedir. Dolayısıyla işçi sınıfının siyaset alanına tek taraflı bir etkisi yoktur. Aynı zamanda işçi sınıfı dönüştürürken koşullar çerçevesinde iyi veya kötü yönde değişime ve gelişime uğramaktadır. 1960-1980 döneminde işçi sınıfının siyasete etkisinin direkt olarak toplumsal yaşantı içerisindeki olaylar temelinde belirleyici veya direkt olarak işçilerin siyaseti etkileyen toplumsal yaşantıyı oluşturduğunu görmekteyiz. İşçi sınıfı 1960-1980 döneminde siyasetin karar alma süreçlerini eylemleri veya başka şekillerde dolaylı veya dolaysız olarak etkilemiştir. Siyaset düzeninin 1960-1980 döneminde işçi sınıfını denkleme katmadan bir karar almadığı dönemin alınan kararlarında ve olayların etkisi üzerinden incelendiğinde net bir şekilde gözlemlenmektedir. İşçi sınıfının toplumsal yaşamda etkili veya söz sahibi olabilmesi için siyasal düzeni dönüştürmeyi hedefleyecek veya direkt olarak siyasal alana hakim olabilecek girişimlerde bulunması gerekmektedir.

12 Eylül darbesi işçi hareketinin yükselmesi nedeniyle oluşan ortamdan dolayı sol örgütlere ve işçi sınıfına karşı da gerçekleştirilmiş bir darbedir. İşçi sınıfının yükselişi direkt olarak darbeyi tetikleyen nedenlerden birtanesidir. İşçilerin ise siyasete etki etme sürecini siyasal iktidarı ele geçiremeyecek kadar ilerleyememesi nedeniyle 12 Eylül ile birlikte işçi sınıfı ve örgütlenmelerine bir darbe olarak gerçekleşmiştir. '20 yıl işçiler güldü biz ağladık, şimdi gülme sırası bizde' sözü ise işçi sınıfının eylemlerinin farklı alanlarda nasıl yansımalar yaptığını gösteren nitelikte bir sözdür. İşçi sınıfı 20 yıllık süreç boyunca siyaseti ve diğer alanları baskı altında tutmuştur. Bu yükseliş ise ancak askeri bir darbe ile geriletebilinmiştir. Ancak buna rağmen ilerleyen dönemlerde de 1960-1980 döneminde işçi sınıfının kalan bazı kazanımları varlığını devam ettirecektir.

İşçi sınıfı örgütleri 1960'lerden itibaren yeni bir toplumsal alternatif düzen seçeneğinin somutlaşması için mücadele etmiştir. 1960-1980 döneminde işçi sınıfı ve işçi örgütleri tarafından örgütlenen gerçek bir alternatif somutlaşmaya başlamaktadır. Toplumun önemli bir bölümü ise bu alternatifi desteklemekte ve takip etmekteydi. Alternatif bir toplumsal düzeni üretme ve alternatif bir düzen için örgütlenerek işçi örgütlerinin kitleselleşmesi, işçi sınıfının siyasete etkisini göstermektedir. Ancak 1980 darbesi ile birlikte işçi sınıfının yarattığı seçeneğe doğru değil tam tersi bir yöne kayış olmuştur.

1980 Darbesi ile birlikte, 1960'ların başı ile birlikte başlayan ve 1970'ler boyunca ivme kazanan işçi hareketliliği son bulmuştur. 1980 darbesi demokratik olarak kazanılan hakların kaybına yol açtığı gibi işçi sınıfını 1960'lar boyunca etkili kılan ve canlandıran önemli kanallara da saldırmıştır. Örgütlenme hakkı gibi bir çok hak kısıtlanmak ile birlikte 1980 süreciyle Türkiye'de işçi sınıfı lehine değil, piyasa lehine bir gelişmenin önü açılmıştır. 1960-1980 dönemi içerisinde Türkiye'de sermayenin önünün açılmasının önünde en büyük engellerden bir tanesi 1960 ile birlikte başlayan toplumsal muhalefet ile birlikte örgütlü bir işçi sınıfının varlığıydı. Dolayısıyla 1980 darbesi işçi sınıfının örgütlülüğünü dağıtırken sermayenin önünün açılması adına işçi sınıfının kazanımlarını ve diğer görece demokratik kazanımları da yok etmiştir.

KAYNAKÇA

Alpkaya, F. ve B. Duru (2014). *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*. Ankara: Phoenix.

Atay, K. (2013). *1 Mayıs 1977 İşçi Bayramı Neden ve Nasıl Kana Bulandı*. İstanbul: Metis.

Atılgan, G., A. Aytekin, E. Ozan, C. Saraçoğlu, M. Şener, A. Uslu ve M. Yeşilbağ (2019). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*. İstanbul: Yordam.

Aybar, M. (1988). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* (1 Cilt). İstanbul: BDS.

Aybar, M. (1988). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* (2 Cilt). İstanbul: BDS.

Aybar, M. (1988). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* (3 Cilt). İstanbul: BDS.

Baydar, O. (1998). *Türkiye Sendikacılık Hareketi*. İstanbul: FES.

Bazın, M. ve S. De Tapıa (2015). *Türkiye Coğrafyası*. İstanbul: İletişim.

Belge, M. (1984). *Günlük hayat. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Belge, M. (1985). *Siyasal Partiler. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Coşkun, M. (2013). *Sınıf, Kültür ve Bilinç: Türkiye'de İşçi Sınıfı kültürü, Sınıf Bilinci ve Gündelik Hayat*. Ankara: Dipnot.

Çelik, A. (Ed.). (2020). *Disk Tarihi Kuruluş, Direniş, Varoluş*. İstanbul: DİSK Yayınları.

Çetinkaya, D. ve M. Alkan (2021). *Tanzimattan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Alanlar, Yeni Sorunlar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Çetung, M. (1992). *Teori ve Pratik*. Ankara: Sol.

Eğilmez, M. (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme*. İstanbul: Remzi.

Engels, F. (1979). *Doğanın Diyalektiği*. Ankara: İlkayaz.

Engels, F. ve K. Marx(2008). *Komünist Manifesto*. İstanbul: Can.

Engels, F., K. Marx ve V. Lenin (2016). *Marksist Felsefe Klavuzu* (M. Odman, Çev.) İstanbul: Yazılama.

Erdem, H. (2020). *Emek Tarihi Yazıları*. İstanbul: Sel.

Erkmen, A. (2018, Şubat). Türkiye’de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi, 18, 1232.

Ersan, V. (2013). *1970’lerde Türkiye Solu*. İstanbul: İletişim.

Evrensel Gazetesi. (2020, 14 Haziran). Büyük İşçi Direnişi: 15-16 Haziran. Erişim tarihi: 17 Ocak 2022, <https://www.evrensel.net/haber/115298/buyuk-isci-direnisi-15-16-haziran>

Güler, H. (2014). *Patron Baba ve İşçileri: İşçi Sınıfı, Köylülük ve Paternalizm*. İstanbul: İletişim.

Güzel, M. (1984). *Sendikacılık İşçi Hareketleri. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Güzel, Ş. (2007). *İşçi Tarihine Bakmak*. İstanbul: Sosyal Tarih.

Güzel, Ş. (2016). *Türkiye’de İşçi Hareketi: 1908-1984*. İstanbul: İmge.

Karamustafaoğlu, M. (1961). *İngiliz İşçi Partisi* (18 cilt). Ankara: AÜHFD.

Karatay, A. (2018). *Demir Çelik Karabük Bir İşçi Kentinin Hikayesi*. İstanbul: İletişim.

Kaynar, M. (2017). *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*. İstanbul: İletişim

Kaynar, M. (2020). *Türkiye’nin 1970’li Yılları*. İstanbul: İletişim

Koç, Y. (2003). *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Koçak, H. (2008, Mart). 50’leri İşçi Sınıfı Oluşumunun Kritik Bir Uğrağı Olarak Yeniden Okumak, 18, 69-86.

Kosova, Z. (1996). *Ben İşçiyim*. İstanbul: İletişim.

Mahiroğulları, A. (2005). *Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’de İşçi Sendikacılığı*. İstanbul: Kitabevi.

Mahiroğulları, A. (2001). Türkiye’de Sendikalaşma ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar, 1, 163.

Marx, K. (2011). *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*. Ankara: Sol.

Ötuner, C. (2006, Kasım). 60’ların ve 70’lerin Türkiye’sinde işçiler, politika, 2, 125.

Öztürk, S. (2001). *İşçi Sınıfı ve Sendikalar 15/16 Haziran: Olaylar-Nedenleri-Davalar-Belgeler-Anılar-Yorumlar*. İstanbul: Sorun.

Parti Tarihi: Türkiye Komünist Partisinin Kuruluş Dinamikleri. (2021). İstanbul: TKP Parti Tarihi Araştırma Grubu.

Savran, S. (2016). *Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri* (1 Cilt). İstanbul: Yordam.

Silver, B. (2015). *Emeğin Gücü 1870’ten Günümüze İşçi Hareketleri ve Küreselleşme*. İstanbul: Yordam.

Son Havadis, 17 Haziran. 1970.

Stalin, J. (2014). *Anarşizmi, Sosyalizm Mi?*. İstanbul: Kalıt.

Sülker, K. (1976). *100 Soruda Türkiye’de İşçi Hareketleri*. İstanbul: Gerçek.

Şenyuva, Ö. ve Ç. Üstün (2013). *NATO-Türkiye İlişkileri Türkiye Kamuoyu ve Elit Algıları*. İstanbul: Bilgi.

Tokmakçıoğlu, K. (2020). *Köle, Kul, Amele: İstanbul’un Toplumsal Mücadeleler Tarihi*. İstanbul: Yazılama.

Tunçay, M. (1978). *Türkiye’de Sol Akımlar: 1908-1925*. Ankara: Bilgi.

Tunçay, M. (1992). *Türkiye’de Sol Akımlar: 1925-1936*. İstanbul: BDS.

Türk-İş Araştırma Müdürlüğü; *DİE: İstatistik Yıllığı 1983*, Ankara

Varuy, N. (2013). *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler-Yorumlar(1961-1971)*. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.

V.İ, Lenin. (1955). *Ne Yapmalı*. İstanbul: Doğa.

V.İ, Lenin. (2019). *Emperyalizm*. İstanbul: Yazılama.

Yazıcı, E. (2014). *Osmanlı’dan Günümüze Türk İşçi Hareketi*. Ankara: Binyıl.